

Vikerkaar

12/1993

Koidula+Unt+Krull=230!Kaalepi tõlgit and Koidula varjule. Juudit e lugu aastal 1795 Jamaika saarel.Undi sügisidee. Ehi- ni-tüdrukute värssse. Helena Jee. Maire Jaanus: Undi viimne- päev. Hennoste ja Krull Undist. Undi DIXI Emajõe Ööbiku astraalkehast koidu eel. Hr.Jaaksoni kõne Tallinnas 12.11.93. V.Uibopuu ENSV postitsensuurist.Värske Tiina Tammetalu.

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri
Ilmub alates 1986. a juulist. 8. aastakäik.

Detsember 1993. Nr 12

Sisukord

Jean F. Brierre *Tõivuand Lydia Koidula sügisvarjule* 1

Lydia Koidula *Juudit ehk Jamaika saare viimsed Maroonlased* 2

Mati Unt *Sügisidee* 20

Hasso Krull *Luulet* 22

Helena Jee *Maarja-Magdaleena evangeelium* 26

Piret Ehin *Luulet* 48

Kristiina Ehin *Luulet* 49

Eha Komissarov *Tiina Tammetalu* 51

Mati Unt *Kaks intervjuud Jan Blomstedtiga* 53

Maire Jaanus *Tõlkimine ja kaotus: Mati Undi "Viimnepäev"* 58

Tiit Hennoste *Mati Unt. Mälestused ja lootused* 60

Hasso Krull *Unt, jälgendamise jälgendaja* 63

Tiit Hennoste *Hüpped modernismi poole: Eesti 20. sajandi kirjandusest Euroopa modernismi taustal* 69

Arnold Hinnom *Suur heitlus* 75

Dixi

Mati Unt *Ühest astraalkehast* 79

Elav ajalugu

EV suursaadiku ÜRO-s Ernst Jaaksoni kõne Tallinnas 12.nov 1993 EV Välisministeeriumi 75. aastapäeva aktusel 80

Vaatenurk

Peeter Künstler *Auahnuseta* 83

Foorum

Valev Uibopuu *ENSV postitsensuur eksiili suunast* 85

Lahtisi lehti

Oskar Luts *Vähkmann ja Ko ehk majanduslik tõus* 87

Vikerkaare sisu 1993 90

Kujundus: Jüri Kaarma.

Värvifotod: Tiit Rammul.

Esikaanel: Tiina Tammetalu. "See maailm. I – X". Õli, lõuend, paber. 1993.

Tagakaanel: Tiina Tammetalu. "Märgid. III – IV". Serigraafia. 1993.

JEAN F. BRIERRE

Tõivuannd Lydia Koidula sügisvarjule

Tõlkinud Ain Kaalep

Üks astelpõõsa oks, jõulupuu vaesele lapsele,
kolletanud paplivõsusid
ja veretavaid pöökpuulehti,
mille pihud homme kägarduvad kortsu
kihiseva lume haardes
või läbi mille rahe taob auke,
veidike neid hellitlevat, kergitavat
ja siis unustavat tuult:
selle õhulise kimbu, mille korjasin
Puškini sügiseseast aiast vihma all
vaikse, vaid lehelangust väreleva järve ligidal,
sidusin kokku hapra paelaga
mõnedest eesti ja haiiti hällilaulude
iidsetest, aeglastest rütmidest,
kahe väikese tüdruku häälist valituist
(neil pole und ja videvikutunni
läidavad nad naerusädemeil
ja oma juuste päikseniitidel)
ja veel ühe väikese Lõunamaa poisi omast,
kes on jäänud kurvana mu südame maapaoõhe
ja keda enam ükski hällilaul ei suiguta;
ja õhinal olen tõivuks toonud oma õhulise kimbu
eesti luuletarile, kes ei elanud poolt sajanditki
ja kes kahtlemata armastas vaeste laste jõule
ja seletamatut nukrust
tuhande õrnusevarjundiga sügisel
Läänemere saartel.

LYDIA KOIDULA

JUUDIT EHK JAMAICA SAARE VIIMSED MAROONLASED¹

I

Saarte hulgast, keda kuulus Genueslane Kolumbus, Õhtu-India mereteed otsides, ülesse leidis ja Hispaania valitsuse alla heitis, kõige selle rikka saareparve hulgast, mis nagu kantsi pidasivad Ameerika kindla ranna ees, oli – Jamaika saar suuruse järele kolmas. Neli puhku oli Kolumbus Õhtu-India meredes olnud. Tõisel niisugusel meresõidul oli Jamaika kätte tulnud, ja neljandamal ehk viimsel sõidul oli see jälle Jamaika saar, kus vahva, väsimata meresõitja laevahukatust nägi, kus ta siis terve aasta otsa paganausku Indiaanlaste ja mässaja madruste keskel häda ja viletsust kannatas, kus naljasurm ja mõrtsuka käsi tema pea kohtas seisivad. Ja seni kui Kolumbuse eluaegse vaeva all hädiseks läinud keha siin haiguste ja häda käes värises, seni ehitas ennast kottu, Euroopamaalt, järelesaadetud maavalitseja O j e d a suure naabrisaare Kuuba pealinnas Kolumbuse auu ja ametiga, lõikas tema külvi, jagas, temast hoolimata, auu ja rikkust, kasu ja võimust oma sõbradele neil paigail ära, keda Kolumbuse vaev ja kannatus tänamata Hispaanlaste alla oli heitnud. Selle juures ei ole midagi imeks panna. Eks Kolumbus neile head ei olnud teinud? Eks neile kasu ei olnud saanud? Kuida ta neile siis nüüd ei pidanud risuks ja vaevaks ees olema? Kellegi asi ei ole inimestele nii vasta meelt, kui tänuandmist oma k o h u s e k s pidada.

Aastal 1506 oli Kolumbus ärasurnud. Kui suurt kahetsust Hispaanlased selle näoga temale mulda järele saatsivad, seda arvaku igaüks ise. Tema töö oli tehtud – ta võis minna peale. Tõisi oli küllalt tema aset ootamas.

Kolm aastat pärast Kolumbuse surma asus Hispaanlasi Jamaika saare rahva sekka elama. Nende "patust pöörmise" ja "missioni töö" kätte sulasivad Indiaanlased ära, nagu lumi palava pääva kätte. Üürikese ajaga ei leitud neist mitte üht ainust enam saare peal, kus nende vanemad ja esivanemad algusest saadik aset olnud. "Wakonda" (Jumal) oli oma nägu ärapöörnud oma "punase laste" eest, ja "valge meeste" kätte väge ja võimust annud neid piinata ja suretada.

Nende asemele veeti, nagu muialegi Ameerikamaale, ka siia Jamaika saarele Ahvrika rammust Neegrisingu rahvast orjapõlve alla. Eurooplased ise ei oskanud ja viitsinud jo tööd teha, oskasivad aga üksnes sundida ja peksta.

Neegriorja kaup löi õitsema. Puuvilla ja suhkrupilliroo väljail liikusivad, nutsivad, ohkasivad, punaste asemel, nüüd mustad kogud, sõimasivad kubjad, laksus piits ja voolas punane veri musta mulla peale maha. Uhkes majades aga venitasivad valged peremehed asemeil ja pehme padjade peal penikesi liikmeid, kuulsivad, nägivad orjade elu ja – pidasivad seda väga kohaliseks. Mis

1 Välja annud Johann Jannsen, Tartus, 1870.

2 Koidula

tarbeks oli siis Jumal musti lojusid loonud, kui mitte valge inimeste orjamiseks?

Pärast, see oli aastal 1655, langes Jamaika saar sõas Inglaste kätte. Sest saadik läks saare nimi üle maailma tähtsaks. Meresõitja Inglaste all sai Jamaika peagi nende peapaigaks Öhtu-Ameerika meredes. Saare nimi ja sana maksivad kõigel ümberkaudsel saartel, igal võeral rannal kuni kaugemale Euroopagimaale, kuhu tema kaubad ja laevad ulatasivad.

Orjapõli aga ei läinud sellega mitte raasu kergemaks – raskemaks veel. Neeгри peremees piits jäi alati paigale, olgu mis taht valge rahva all Jamaika saar seisis. "Musta mehe" kohta ei maksnud kohus, ei maksnud ükski inimlik seadus, need olivad inimestele säätud, ja Neeger – hoidku Jumal iga täisarulist valget inimese hinge, Neegrid inimeseks arvata! Naeruks ja teotuseks, igaveseks vaenlaseks ja vihameheks oleks igäüks ennast teinud, kes oleks julgenud ütelda, et need mustad, inetumad, tuimad loomad, kes seal laiaail pärispõllail kükitades noppisivad ja seemendasivad; et need nii ja nii mitme kuld pennin-giga ostetud poolelajad inimesed olivad, inimesed nagu iga Hispaanlane ja Englane; inimesed, kellele suur Jumal taevas niisama aru pähä ja rõõmu ehk valu rindu loonud, kellele ta viis meelt ja suremata hinge sisse annud, nagu nende armutumata, halastamata pärisperemeestele! Iga auus koer ja kass maksis isienesest enam, kui niisugune "must elajas", keda Jumal vist omas vihas võis loonud olla, ja kes oma õiguseta elu vabandamiseks muud paremat ei võinud teha, kui kõigest väest Eurooplaste valget sugu orjada. Ei, need "taevast äraneeatud" loomad ei võinud kellegi inimesed olla! Paljad riistad olivad nemad, töömasinad, mis küll mõnekorra rasket raha maksivad ja sellepärast, enne kui ärakulusivad, oma hinda hästi rohkeste välja pidivad tegema. Juhtus siis ka, et mõni neist seisma jäi, – see on, vaeva kätte ära lõppes, – siis sülitas kül ja sõimas peremees kahju üle – raha oli mahavisatud! Aga "musta elajat" ise tagaleinama, temast enesest kahetsema? Pöörane mõte! Nagu niisugusi orjaturul veel küllalt ei olnud igäühele, kelle task kandis!

Niisugune oli pärisorja põli ja seisus, ja miljonid on tema hakkatusest kuni lõpetuseni selle põlve ja seisuse kätte surnud. Nende elu ja surm ja iga verehigi tilk, mis nende piinajate käes mahalangenud mulla peale: nemad kaebavad valge rahva südame tuimuse ja kurjuse peale, valge rahva peale, kelle kasu-püüdmine, kelle rahaahnus ühest põlvest tõise nii põhjatu olnud, et n'ad sedagi häbi rindus äralämmatasivad mis inimest keelab inimest elaja viisil laska orjata!

Nõnda oli lugu ka Jamaika saarel.

Kes hullu koera nägi piitsa vasta hambaid hirvitavat, see vast saab aru, mis siis orjaperemeeste süda sees ütles, kui needsinatsed "algusest saadik orjami-seks loodud loomad" piitsa alt ärajoostes üleval kaugel Jamaika "siniste mägede" vahel pelgupaika leidsivad; jah, kui nad koguni siit ülevalt, kus neid valge isandate piits ega mõek kätte ei saanud, omale ka õigust ja seadust julgesivad nõudma hakata! Ja muidugi, hulluks pidasivad uhked valged oma pärisorje, pärisorje keda nad ometi ise oma kalli raha eest olivad ostnud, kes

oma pärisherrade piitsa alt ära usaldanud joosta, kes ennast julgesivad inimesiks pidada, kes julgesivad priiusest ja õigusest kõneleda nagu ka omakohalistist asjust. Maaailma hukatus pidi vast käes olema, nõnda arvas tark valge rahva hulk.

Nagu hullu koerte peale, tehti nüüd Ahvrika Neegrite peale jahti! Aeti neid taga, püüti kinni, piinati ja surmati neid, kust kätte saadi. Aga – õigusel on kange võimus ja sitke elu sees: kus ta korra idanema hakkanud, seal on raske lämmatada. Maroonlaste – nõnda hüüti neid põgenenud orje – hulk kasvis pääv päävalt. Jamaika pilvekõrgused mäed korjasivad Ahvrikamaa musti poegi ikka rohkem ja rohkem oma koobaste ja metsade põue. Kui nende kari nii suureks oli läinud, et maksis ettevõtta, siis asutasivad Maroonlased omale ise linna kõrgesse mägede vahele. Trelavneiton pandi linna nime. Pärast tekkisivad veel veikesed üksikud külad sinna ja tenna, nagu Akompong, Siipa etc. Üht vana halpea, kavalat omasugu üleimat nimetasivad Maroonlased Trelavneitoni linna ja kõige sugurahva vanemaks.

Vana Kudjoe all aga tõttas siis nende kari nagu jõelangetus kõrgelt mägedest alla valge rahva põldude ja väljadele, kus mustad vennad piitsa all ohkasivad, võttis neid oma kaasa, põletas, riisus, surmas ja tasus kuhjaga kätte, mis tignedus ja õelus nende vasta olivad patustanud.

Nõnda kulus palju aega ära. Jamaika pealinnas Kingstonis kiristasivad saarevalitsuse liikmed hambaid. Enam veel tegivad seda saare valged peremehed ja orjapidajad maal. Saare valitsus seisis muist orjaperemeele oma, muist väeülemate käe, keda saare kaitsmiseks väega kottu Inglismaalt Jamaika pealinna Kingstoni läkitadi. Enamiste ikka leiti aga, et Eurooplased ise mitte veel nii oopis armutumad ja halastamatad ei olnud, kui saarel sündinud ja suureks kasvanud pärisomanikud, kreoolid, kuid neid lõunemaal hüütakse. Niisugused kreoolid, kes lapsest saadik õppinud ja harjunud, enne nõelaja ussi üle halastama, kui musta orja üle, nemad ei jätnud enne surma seda emapiimaga sisse imenud sitket usku maha: et iga orjale antud õigus ülekohus oli nende eneste vasta. Nemad pidasivad viimse veretilgani omast "õigustest" kinni: orjadega teha, mis süda kutsus. Häda igäuhele, kes niisuguste "õiguste" külge julges puututada!

Mis aga pidi nüüd uhke saarlaste süda sees ütlema, kui Maroonlastel ikka kindlamat ja vaiksemat elupohja üleval mägedes nägivad asuvat? Sõas ei võinud midagi nende vasta parata, maha n'ad ei tulnud heaga ega kurjaga – mis muud, kui pidi rahu tehtama. Ja jah, nemad uhked valged isandad, kui oma vara ja elu omal tahtsivad pidada, ei voinud muud kui "musta joosikutega" lepingut teha ja neid – süda pöörles sees – ülesse oma musta linna sisse vaba elu kätte jätta. Ei voinud neid mitte jalgega tallata, ei voinud neid mitte veriseks peksta ega surnuks piinata selle teotuse eest, et võit nende kätte jäi – pidivad neile seadust jätma ja kohut, kus ka neile õigust mõisteti! Oh, kui seda musta loomadele õige südame pohjast kuhjaga oleks võinud kätte maksta!

Aga Maroonlased ajasivad metslinda, kasvatasivad viljapuid ega hoolinud, oma veikest põldu harides, üleval mägede vahel valge rahva vihast. Peale vana

Kudjoe kuuldi veel mitu nime üleval "sinises mägedes", mis väga inetumalt orjapidajate kõrvu helisesivad. Vaen ei maganud muidu kui aja kaupa. Juan di Bolas, Montai etc olivad nimed, kelle kuuldes valged peremehed vihatuld sülitasivad ja – värisesivad. Küll tehti siis jälle vahel uut rahu, uut lepingut, mis niisama kaua kestis, kui esimesed. Vaen ei maganud. Kui tuli ka igakord lakka ei löönud, tuha all sõi ta ja näris vana pohja peal edasi – rahusgi sündis ommeti vahe vahel asju, mis tunnistasivad, et vanad ajad ja vanad mõtted ammugi sellepärast unund ei olnud.

Nõnda seisis lugu aastal 1795 Jamaika saarel.

See oli ühel ilusal kevadisel päeval, kui kaks valget meest saare hommikopoolset randa mööda ratsa edasi sõitsivad.

Sinine meri hiilgas nende paremal käel, kerge õhk ajas laenid liikuma. Purje ja lootsikuid kõikus rohkeste veepinnal, mis siit Monteego lahest välja olivad purjutamas, muist kalu püüdma, muist kaugemale teele. Niisugune tee ei olnud igakord mitte rahutee, nimelt mitte nüüd. Inglismaa ja Prantsusemaa vahel mässas sõda ja mõlema valitsuste saared Ameerika randas võtsivad sõast osa. Jamaika suurem hommikopoolne naaber, Domingo saar, seisis muist Prantsuse, muist Hispaanlaste valitsuse al. Kui nüüd Prantsusemaal esimine mässamine, enne vana Napoleoni, süttima põles, olivad Domingo saare mustad alamad – seal elas valge peremeeste all 800,000 Neegri orja – seda ka kuulda saanud ja – sest märku võtnud. Valged inimesed saivad Domingo pealt ärahukatud ehk äraetud ja oma musta peavanema Toussainti all asutasivad Neegrid Domingo saarel omale vabariiki. Nõnda oli praegu lugu, ja see oli valge rahva kohta kurb küllalt, sest, – nii kaugel ei seisnud Jamaika Domingost mitte eemal, et kreoolide hirm üsna ilmaaegne oleks olnud.

Pealegi: kottu Inglismaalt nägivad valged isandad tõist tuld. Mehed, nagu praegune Inglise minister Pitt ja Wilberforce, kellel elades veel orja polnud sundida, kes ei teadnud, kui raske töö see oli, "musta elajatega" läbi saada, niisugused purtsasivad Londoni parlamentis homikust õhtuni tuld orjapõlve üle; nimetasivad seda inimeste häbiks ja teotuseks; ei annud ka järele, kuni valitsus tõeste avalikko orjakaupa kinni pani, et nüüd Inglise vahilaevad igas meres ja randas luusisivad, vahtides ja nuusides, nago küt jänest, ja ilma armuta iga kippert masti otsa ülesse lubasivad puua, kelle laevast orje leiti. Ka praegu luusis neist moni seal Monteego sadamas, kes iga möödapurjutavat kauba ehk muu laeva varitses, nagu ämblik kärbest. Orjaperemehed vihastasivad tuld, – ei voinud parata. Kuid kahe võrra jäi hoolt kanda, et tulesädemed, mis kerged lendama, üle mere ei ulatanud: Jamaikal elas 400,000 pärisorja, kes neid maas hoidis, kui õnnetus lahti läks?

Vabaduse vaimul on kiire käik.

Tõine pool kät kuiva maa takka ei ulatanud silm taeva sõrva nägema. Sealt tõusivad kõrged punased kaljukupud pilve piirine ja sinise taeva keskele ülesse: Jamaika "sinised mäed", ilmaruta kõrged kaljurünkad, kuhu valge isandate võimused enam ei ulatanud! Siin elasivad Maroonlased ise oma käsu all, siin seisis nende linn ja nende külad, siin valitses nende vanemate sana, siit

kõrgemale ei usaldanud kellegi valge mehe jalg enam tungida. Maroonlased ükski oskasivad siin teed ja rada ülesleida, oma valge vaenlaste eest põgenetes. Mustjas-rohelised metsad ehtasivad nagu haljad elmed järsku kaljukaldaid. Punased rahud ja teravad, kitsad kuristikud libisesivad äkiste pilvist alla. Laiali pillatud kaljupakude järsud seinad ajasivad halja metsa vahelt päid ülesse taeva poole, kui oleks neid hirmsal tunnil loomuse vaimu vägev käsi vihaga hunikusse kokkuviskanud. Ja siit kaljukõrbe põue keskelt tõusis igalt poolt sojamaa arutu suuri, laiu puuvillapuid, igakarvalisi võeraid lilleõilmeid nähtavale, kelle juured ussivisadusega kuristikude seintest kinnihoidsivad. Kül oli ta uhke ja ehtind paik, seesama Jamaika saar, ja imeks ei olnud just mitte panna, kui tema praegused peremehed oma võetud õigustest kõigest väest kinnipidasivad.

Siiski, meie kaks ratsameest ei pannud täna seda ilu mitte suurt tähele; ta oli neile pealegi harjunud asi. Ruttu astusivad hobused edasi, tee kadus ikka enam ranna poolt ära. Mehed olivad pealt näha niisama oopis tõine tõist nägu, kui meele ja viisi poolest, ehk kül mõlemad kreoolid, s.o. sündinud saarlased olivad.

Vanem mõlemaist oli hea tüki juba nooruse piirelt eemal. Pitk, pävatand ja kuivetand mees, viimane veretilk näost näitas sojamaa kuuma päikese kätte kadunud olevat. Peaaegu vasekarvaline jume, lõkendavad silmad peas, nägu vali ja tore – William oli päris kreooli eeskujuga: tark, kaval, julge, uhke ja tore oma ihukarva õiguse peale, lahke omasuguste vasta, aga kivikõva ja ilma armu ega halastuseta, kus oma "õigustest" arvas jala väärt maad pidavat taganema. Järele ei oskanud William kellegile anda, seda oli ta näost näha, seda näitas ta iga päev teost.

Seltsimees näitas Williami kõrvas välja, nagu noor kevade süda suve kõrvas. Valge pea ja sinised silmad, valge jumega nägu, punased uuled: John Aadam ei võinud veel mitte palju põletava päeva käes käinud olla. Nõnda'p lugu ka oli. John Aadam tuli praegu mitmeaastasest teekäigust üle mere koju. Ta oli, nagu suurem hulk rikka saarlaste lapsi, Euroopamaal käinud "peenikest elukombet õppima". Inglismaa tahe tuul ja külm kliima olivad nägu ilusa valge jätnud, ja mis see maksis, seda arvas noor Aadam ise kõige paremine teadvat. Ülemeelne ja heitlik noormees pidas suurt lugu iseenesest. Seda oli ka kaunis tarvis, sest neid saarlasi oli kaunis hulk, kes niisugustest kaugelt koju tulnud kollanokkadest just mitte suurt asja ei pidanud, kõige pealt kõik vanad saarlased.

Sel'l silmapilgul parajalt andis noormees paar plaksu piitsaga tuulde, kus nõelav kärbseparv sõitjaid juba moni aeg tagaajas. Siis pööris ta oma tõsise seltsimehe poole.

"No nüüd, William, ütlege mulle ka kottu midagi uudist! Tuhat nelja! Kes nii kaua maa ja mere vahel laevas kõikunud, kui mina, see küsiks randa astudes iga esimest häruga, kes vasta ammub: kas lihanael veel vana hinna peal seisab?"

Tõine vaatas niisama tõsiselt noore teekäija otsa.

"Minu arvates," kostis ta vagusi, "saaks loom vastama: "Tule ja vaata! Mis sa ilma aegu küsid?"

Siis lõi tõsine nägu lahkemaks, pitk saarlane naeratas ja lisis juure:

"Võib olla, et see Inglismaal väga viisi pärast on piitsaga tuult peksta, meie jätame seda kubja tööks. Ärge pahaks pange, John, ega ma kurja pärast ei ütle! Teie isast, sõber, ei ole muud ütelda, kui: kehake võtab t'al päavast päeva jagu juurde. Jamaika päike kuivatab muidu viimast kui veretilka oma laste kehast välja, aga niipalju on ka tõsi: mis ta sadande käest riisub, seda ta jagab "hea lastele" kümnevõrra tagasi. Teie isal oli kül alati kõhtu, aga ma kardan, sest saadik, kui Teie kottu ära olite, on Jumala õnnistus vana auväärt isandakesele liiaks läinud."

Noormees naeris: "Ja jah, mo vanake lähäb rasva. Aga rääkige mulle muud veel. Kas tunnete minu onutütart, William? Juudit oli ta nimi."

"Miks ep tunne."

"Kas ta elab alles meil?"

"Elab ikka."

"Ja mis T'e temast arvate?"

William kummardas hobuse kaela peale ja õiendas sadula rihma. Viimaks ütles:

"Eks ta ole auus ja mõistlik naisterahvas."

John Aadam nikutas õladega.

"See ei tähenda midagi! Auus? Mõistlik? Palju need sõnad seletavad? Kõige pealt ütelge: kas ta on ilus?"

Tõine tõstis pilkades silmi ülesse nooremehe poole.

"Tõeste," ütles ta, "mina ei tea, mis mulle niisuguse küsimise peale kosta jääb! Kui Teie sirget ja parajat keha, hiilgavaid musti hiuksid, elavaid silmi ja meie palava päikese all pargitud silmanägu ilusaks nimetate, noh, siis saab miss Juudit¹ vistist Teie meele pärast olema. Aga mis mina tean, mis üle mere ilusaks hüütakse? Üks armastab seda, tõine tõist."

"Ja jah, seda ma näen, Jamaiklaste meelt mööda ei näita Juuditi nägu kül mitte olevat," naeris noormees. "Siin, nagu muial, näidatakse sest lugu peeta- vat, mis aruldane: lumevalgest näost, sinisist silmist, kullakarva hiukstest. Sellepärast peidavad neitikesed endid vilu seinte taha ära, hoiavad näo ja kässa hoolega varjul, et Jumala pärast päävaterakest peale ei lange. Saadetakse neid Londoni linna, üle mere ära külma kätte, et õige valgeks ja värskeks jääksivad. Aga külla'p see palju aitab! Tulevad tagasi ja päävatavad Jamaika tuule käes jälle ära nagu pastla nahk. Aga mis ma pidin ütleva: minu onutütrega on tõine lugu. Olge terve, William! tema tumedat jume vabandamast, aga vast arvate, et ma ei tea, kuidas see tilk musta verd, keda ta esivanemate käest päranduseks saanud, ikka veel näost ei taha lahkuda?"

Williami tõsine nägu oli nooremehe viimast juttu kuuldes järk järgult enam kortsu löönud. Tõine ei näinud pilve tõusu, kõneles arusaamata meeles edasi:

"Imelik kül, kui pitkalt suguaru tähed suguvõsa verest kaduvad! Juuditi vanaema ehk vana-vanaema oli mustjas Mulati sugu naisterahvas, leidis armu

¹ "Miss" tähendab meie keeli neitit ehk preilit.

oma isanda ees. Tema laps anti vabaks. Selle tütar jälle sai ühe minu isa sugulasele mehele, kes niisama vaene oli, kui tütarlaps rikas. Ja Juudit nüüd, nende laps – ja jah, ehk neil kül veri soontes iga põlvega valgemaks on muutnud, kadunud ei ole viimane tilk musta verd veel temagi ihust täieste mitte! Mäletan küllalt, mis nägu ta lapsepõlves oli ja kuidas ta lõhki tahtis minna viha pärast, kui meie tõised teda ta kollase näo pärast pilkasi – ”

”Lori! püsti lori!” kärgatas korraka pitk seltsimees kinnipigistatud hambe vahelt nii järsku välja lobiseja kõne sekka, et jutakas Aadam tagasi kohkus ja äkiste vait jäi. Williami sooned otsa ees seisivad pingus, silmad lõkendasivad peas.

”Kuidas julgete Teie ühe laitmata neitsi üle niisugust teotust tõsta, mis? Kas Teie ei tea, et suuremat häbi kreoolide peale ei voi tõsta, kui neid musta vere sugulasiks nimetada? Aga ma ütlen Teile, John, kui Teie ise, tema lähem sugulane, oma onutütart niisuguse laimamise eest ei kaitse, mina tahan teda kaitseda, mina, oopis võeras, Teie ja igauhe keele eest! Kes inimene maailmas elades usaldab nimetada, kui ei oleks iga veretilk Juuditi soonetes mitte selge ja valge, nagu päike taevas, see, pange tähele, John! see peab minu elu võtma, ehk oma elu jätma! Seda pangu igauks hästi tähele, enne kui oma suud laotab!”

See oli selge sana. John oli vait jäänud, aga viskas viltu vihasid silmi oma seltsimehe peale. Saarlase nägu oli jälle vaikseks ja tõsiseks läinud, ei ta pannud tõise paha meelt tähelegi. Paar korda tahtis uhke noormees juba sanaldamist ülesse võtta; ometi, tõise kivikova nägu ja nagu rauast taotud liikmed hirmutasivad tagasi. Peale hobuse kabjamüdinat ei kuulnud tük aega midagi kära.

Et John Aadam iseenesest kaunis suurt lugu pidas, oleme ülemal juba nimetanud: see tuli temale nüüd ka siin õnneks ja avitas vastameelsest silmapilgust üle. John hakkas järelemõtlemas: üks see päris narritemp ’poleks olnud, kui tema ise, peenike ja viisakas noormees, praegu alles viilitud Euroopa kombetega mäele astunud, niisuguse verejäänulise saarlasega siin keset maanteed oleks kisklema hakkanud? Ega vaene William jo elades Euroopamaale ’polnud saanud, kust ta siis pidi peenikest eluviisi õppinud olema? Suhkrupilliroo vahel ja puuvillapõllul oli ta suureks kasvanud, Neeprite, Mulatide ja muu lojuste vahel elanud, oma poolmetsaliste mõtete ja arvamistega kokkukasvanud, et nüüd nagu lõukoer igauhte ära ähvardas süüa, kes haritud viisil aru andsivad ja sellega tema aru külge puutusivad. Kas peenike noor Aadam niisugusest kõnest suurt lugu pidi pidama? Kuule mõtet! Tarvis vaese Williami üle halastada, kes muud ei mõista, kui mis Jamaika peal mõistetakse. Ja niisama hull oli, et ta ise oma onutütre pärast tõisega tülisse ähvardas minna. Inetu kollane laps tuli temale jälle meele – kas selle iluta näo pärast maksis sana vaidelda? Oleks ta mitte lapsest saadik maal isa majas ja tema seltsis olnud elanud, kena, rikka Johnil oleks ta ammu meelest ununud olnud. Juuditi vanemad olivad surnud, ta oli rikas varapärilane, ja viimses kirjas oli isa Aadam nii mõistu eemalt pojale paari tähega märku annud: ta soovida poja kojutulikut ka Juuditi pärast, et – siin seisis pitk must riips ja pärast tulivad tähtsad

lisanad: "Rikkad neid ei kasva puis nagu õunad, on aruldane vili – tule koju, John! – " Kõige selle peale mõtles John paraaegu jälle ja kärsutas siis mokke! tema pidi vaevaks võtma nii tühja asja üle riidu minna? Silm langes kõrvalt Williami peale. Lai kübar peas, roheline kuub selgas, lai nuga vööl, pitk püss ja kaks püstoli sadultaskus – saarlane näitas kül enam teerisuja sarnaline, kui mees kes tütarlaste südamate järele sõtta lähäb. Heleda päikese sädemed langesivad kollase näo ja süsimusta habeme hiukste peale ja tegivad neid veel toredamaks ja raudsamaks, kui muidugi olivad. John saatis silmi ise oma puhta, ehtind riiete peale, mis paraaegu kõige kuulsama Londoni linna rätsepa magasinist tulivad. Ta mõtles, kuidas kõik saare neitside hulk saaks kihisema: "See ta on! See on ilus John Aadam, kes parajalta üle mere tagasi tulnud!" Selle mõtte kallal läks korraka nooremehe meel nii rõõmsaks ja süda lahedaks sees, et ta pead kõrvale pööris, oma seltsimehele kät pakkus ja ütles:

"Loodan, William, et viha Teilt lahkund ja vana sõbrus tagasi on tulnud! Lepime ära! Teil oli õigus: minu jut oli natuke kergemeelne. Olin unustanud, et jo nüüd kodu olen."

Päävatand seltsimees võttis käe vasto, vali joon kadus silmist. Ta laskis hobuse pitkemalt käia ja ütles leplikult:

"Ja jah, usun kül, et kaua ajaga kodused kombes Teie meelest läinud on, ehk, õigust ütelda, ma kardan, Teie 'pole neist elades suurt lugu pidanud. Aga, sõber, ütlege ise: mis meitest peaks saama, kui meie teravad ei oleks nagu raud, kus meie puhast valget verd rahule ei jäteta? Ega meie metsalised ei ole. Meil elab ka vaba Neeeri- ja Mulatirahvast kes endid kuidagi viisi priistanud; aga igauhele oma kohus ja oma kord. Kas meie sellepärast meelt peast peame kaotama ja neid musti koeri oma ligidale laskma? Ommeti, sündimise vaheseinad on monekorra nii õhukesed ja veri nii mitmet viisi segatud, et mitu rikast valgetverd orjaperemeest laimamist, kohtutüli, lõpmata pahandust ja seletust, jah, kohtuvalitsusest väljatõukamist peaksivad ärakannatama, kui sügavamalt suguseltsi järele peaks uuritama ja käsi mõega külges mitte varsi kohtumõistja ei oleks. Kahtlane veri on suuremaks teotuseks meie mail."

Johnil tõusis korraka nagu märk pähä: jah, hm, temal näitas ka, kui oleksivad mitu rikast valgetverd orjaperemeest niisuguse järje all. – Istusivad vahest, nagu William, ise Kingstoni kohtulaudas – kuidas vois neile siis üks puhas olla, mis nende vanematest ja esivanematest üteldi? John vaatas natuke arglikult oma seltsimehe peale, aga ei usaldanud oma mõtteid avaldada: tõise terased silmad näitasivad iga sana tema suust tahtvat äranoppida.

Korraka kuuldi mägede poolt püssipaukumist. Kümme – kakskümmend korda lõivad kõrged metsad ja kaljud pauku tagasi. Eemalt kuuldi kära ja karjumist.

"Mis – mis see on?" küsis John.

"Mis seal võib olla? Kes teab, moni küt ehk Trelavneitoni linna kutsikas ajab jälle meie oma nina ees oma metslinda taga. Nemad kurjategijad lähävad jo ikka julgemaks."

"Kes nemad? Maroonlased, voi?"

"Kes muud?" Saarlane saatis teravaid silmi kõrvast ülesse kõrge metsa poole kaljustiku otsa. Kivide takka tõusis kerge suits taeva poole.

"Miks neid musti elajaid kokku ei pekseta suhkruvabrikute töösse?" hüüdis John pahandates. "Miks saarevalitsus sallib, et nemad seal mägedes kes teab kui kaua juba pesitavad, töö asemel linda tagaajavad ja varastavad?"

William nikutas õladega.

"Varguse vasta sai hiljuti alles kange nuhtlus kinnitatud. Aga muidu? Seni kui nad ise lepingu vasta ei eksi, ei voi neile midagi parata."

"Lepingu vasta? Kes teid käskis lepingut teha? Eks t'e pole sellega joosikutele ise õigust kätte annud?" laitis noormees.

Saarlane kärsutas mokke.

"Teil on kerge ütelda! Kui ise oleksite näinud, külla'p laulaksite siis tõist laulu. Mis muud pidi tehtama, kui ometi sõas nendest jagu ei saanud?"

"Jagu ei saanud?" pilkas noormees. Ta mõetis silmaga mägede harju, kust metsa mustjad ladvad maha paistsivad. Tõine nägi ja raputas pead.

"Ja jah, kui jalgega niisama hõlpsalt ülesse saaks, kui silmaga, siis oleksivad Maroonlased ammugi meie voli ja piitsa al! Aga se'ep see on! Saare loomuline pind on koerakutsikate parem kaitsja. Nii lõhestatud, nii, ütelda, sisekonna pohjani lõhkihammastatud ja ärajaotatud ei ole ükski maapind maailmas, nagu meil. Sügavad mäehaad ja kuristikud on kaljuseintega piiratud, kelle harjad otse püsti ülesse pilvedeni ulatavad, ja lõhestatud kaljupakud igal pool koopaid ja paksu metsi täis. Kes sealt läbi pääseb? Kes tunneb kõik Maroonlaste ussiradu ja jälgu, mis nagu ämblike võrgud harjumata inimesejalga kinnimässivad? Kes usaldab oma elu sinna ülesse ilmotsata kõrbe ja laane hooleks anda, kus kõige muu häda kõrva veel' veepuudus kaela tuleb? Parem jäägu n'ad kurjad loomad oma musta pesasse, keda "linnaks" sõimavad ja kus n'ad nüüd juba pooltõistsada aastat nokitsevad! Aga vait ja tasa peavad endid pidama ja ma ütlen ikka: seks n'ad ei jae, enne kui n'ad jälle kord heaste valu on saanud."

"Aga," ütles Adam, "ma olen ometi kuulnud, et neid ennegi juba korra kaunis taltseks olla tehtud? Eks ole?"

"Taltseks? Neid? Ma ütlen Teile: mitte ükskord, kümmekord on neid taltseks tehtud ja üheltõistkümnemal korral oli lugu jälle lahti. Sest saadik, kui Jamaika Hispaanlastest meie kätte võideti, oli ühel silmapilgul sõda nendega ja tõisel jälle rahu. Esimesed Maroonlased juba – saagu n'ad igaveste äraneetud! – tulivad oma vanemate all, nagu Juan di Bolerias ja tuttav vana Kudjoe, alla lagedikule tagasi, tõid tuld ja mõeka kaasa meie väljade peale. Neist "jagu saama?" Ma ütlen Teile, noormees: oma pagana kaljuurgastikudes olivad koerad nii äravõitmata, et aastal 1689 esimist lepingut nendega pidi tehtama. Nüüd saadeti valgeid vanemaid ülesse nende linna Trelawneitoni, kes neid pidivad õpetama ja haritud inimesiks kasvatama. Katsu asja! Ei tea, millal hundist lambatall saab, kasvata niipalju, kui tahes! Vana major James oli ühekorra mees kes ometi nende meele pärast oli – mis sestgi on väljatulnud? Tõisi ei taha ma nimetadagi, need ei saanud sugugi Maroonlastega läbi! Must ihukarv juba oleks tarku valitsuseliikmeid pidanud õpetama, et niisugune selts

muuks ei ole loodud, kui orjamiseks. Jahti n'ad mõistsivad ajada, riisumine, põletamine oli nende rõõm, ja ikka kui nende vasta sõda hakati, läks lugu seda hullemaks. Ammuks see oli: veel 20 aastat tagasi tulivad oma vana kavala linnavanema Montai all meie põldudele, ajasivad puuvilla ja suhkrupilliroo põllud põlema, meelitasivad orjad peremehe alt ära, lõivad valged peremehed surnuks ja nõnda on lugu edasi läinud, ikka hullemaks, ikka pöörasemaks! Häbematad, visad metsalised on nemad, kurjategijad, keda maa pealt ära peaks kaotatama, enne meie ometi rahu ei näe!"

"Sa valetad!" lõi, nagu ülevalt pilvist tulnud, vali, mehine heal saarlase kõne sekka.

Williami käsi langes kokkudes mõega külge. Tõisel silmapilgul aga lõi kõik ta nägu punaseks.

Ta tõstis silmad ülesse mäe poole, kelle harja alt tee mööda viis. Ähvardades näitas ta ühe laia puuvillapuu vasta rusikat, kelle arutumad oksad ja paks ladva tee kohtas taevast pimedaks muutsivad.

Puu naal kõrges toetas üks inimesekogu. Valged riided paistsivad laia, pimedade okste varjust maha vihase teekäija silma. Oleks mitte selge päike taevas seisnud, kogu üleval oleks tondiks voinud pidada: nii vaikselt ja tõsiselt seisis ta paigal. Nägu ei olnud puu varjus nii suure vahe peale näha.

Nüüd aga, kui William vande ja sõimusanu suust väljapuistas, et mets vastakõlas, astus mees puu alt pitkamiste välja kalju ääre peale. Päikese kiired langesivad okste vahelt võera pea peale ja – must, süsimust, aga erk nagu vaatas ülevalt teraval silmil valge ratsameeste peale maha.

Uhkelt ja tõsiselt lõivad Ahvrikamaa poja hiilgavad silmad orjapidajate silmadega kokku.

Valge puuvillane mantel, laia veripunase palistusega, langes õladelt maha. Valget karva olid alusriided, valgest riidest lai kuub selgas. Tallused paljas jalgus seisivad sealatsel kombel rihmadega kuni põlveni kinni. Kotkasulega ehitud laia "sombreero"¹ alt vaatasivad hiilgavad, elavad silmad nagu tulesädemed noorest mustast näost välja. Lühikene püss seisis käes, kaelas rippus roheline lindi otsas haljas sarv. Pitka mõega kullane pea hiilgas ja läikis päeva käe rohelisel laial vööl.

Vagusi ja paigast liikumata, kuulis tumedatkarva noormees kalju otsast vihase pärispidaja sajatamist pealt.

"Mis Teie taplete, isand?" ütles ta viimaks, kaunis selget Ingliskeeli, sügava, heliseva healega, "Isand, mis Teie taplete? Kui Teie rahvast nõnda peaks laimatama, mis Teie ütleksite? Valged massad!²häbenege, meie vasta nii ülekohtused olemast, kui ise iga tõise juurest tuhandemat jagu seda ülekohtu juba liiaks arvaksite!"

"Tule siia, Sina koerakutsikas!" kisendas William. "Tule maha! Kül ma Sulle õigust annan!"

Vagusi vaatas must noormees mõiraja orjaperemehe peale maha.

¹ Palmipuulehest kübar.

² Isandad.

"Sõimamine ei too ka valge isandatele auu," kostis ta. "Ma ei tule mitte, ehk ma kül Teie piitsa ei karda."

"Kül ma Sulle hirmu õpetan, Sina must elajas!" kisendas tõine. "Kül ma Sind õpetan, valgeid isandaid kartma!"

Noormees astus sammu lähemale ja ajas keha sirgeks.

"Teie ei ole mitte minu isand!" hüüdis ta. "Mina olen vaba mees, nagu Teiegi! Minge, massa, minge! Teil on süda täis – tuletage meele, mis Jamaika ülemvalitsus Kingstonis hiljuti alles käskis: igauks peab tüli eest eemale hoidma! Sõasarve uinund heal liigub juba ammu unest, eks tema äratamiseks veel küllalt asja ei ole? Miks Teie veel oma jagu juure tahate lisada?"

Need sanad näitasivad äkilist saarlast pisut mõtlema panevat. Ta jäi moneks silmapilguks vait. Siis küsis:

"Kes Sa oled? Kas Sa ei ole – tõsi jah! nüüd ma tunnen Sind! Sa oled vana vanema Montai poeg?"

"Eevar Montai hüüab mind rahvas."

"Ja mis Sind ajab siia ranna ääre, kaugele kottu ära, ae? Kas teie püssid siit ülevalt kõik metsa veel 'pole tühjendanud? Eevar Montai, vana Siimona Montai poeg! kuule, mis ma ütlen: Vaata ette, hoia Ennast, et meie mõlemad üksi kokku ei saa! Sinu häbemata sanu pean ma meeles! Ei ma Sind nii ruttu ära ei unusta!"

Noor Maroonlane üleval kalju sõrval naeratas.

"Hea kül. Saame näha, massa William! Ka minul on hea pea."

Villiam andis hobusele pihta. Teekäijad sõitsivad kalju alt edasi. John pööris pea veel korra tagasi: ta arvas mitu tõist musta kogu Maroonlase kõrvas puu all näha seisvat ja nimetas seltsimehele.

"Miks ep voi olla?" urises William. "Millal see saadana sugu üksi on? Vist neid seisis seal täis jahikari üleval puude all juba enne meie tulikut. Hea oli ometi, et ma esimest viha ei kuulnud ja laengut ülesse temale pähä ei saatnud. Aga nüüd näete, mis magu elu meil on ja misukeseks ta veel võib minna. Mitte sana ei tohi tee peal lahedaste ütelda, kui n'ad, mustad paganad kusagil varju taga ei kuulata ja oma aru sekka ei ütle! Ja seesama Eevar Montai on esimene kikhabe! Ninatargem, kui kõik tõised kokku!"

"Musta mehe kohta oli ta kaunis sile loom," nimetas Aadam.

"Oi, n'ad pidavad teda ilusaks nagu inglüks," hirvitas vihane saarlane. "Ja et temal narril, nagu kuulsite, veel küüne väärt mõistust enam peas on, kui tõistel, siis peetakse teda pealegi esimeseks targaks, targemaks veel, kui tema isa, vana Siimonat, kes juba 1766 nende sõavanem oli ja kõige kavalam, sitkem, verejäänulisem must elajas on, keda ma elu ajal olen näinud."

Sellega olivad seltsimehed ülesse ühe mäekünka otsa saanud.

Korruga heitis mäGINE maa silme eest tagasi. Mets kadus ülesse mäeharjade otsa silme eest ära. Laias orgus aga, ümberringi mägestikude all ja ees, laotasivad rikkad suured väljad, suhkrupilliroo ja puuvilla istanduste laiad laened endid pääva käe välja. Mustad kogud liikusivad väljadel edasi ja tagasi, valged kubjad käisivad tapeldes ja sundides põllust põldu. Väli liikus kerge

õhu käe, noore lõuna palav päike saatis teravaid jooni maha parajat tööaega valgustama.

John Aadam oli hobuse kinni pidanud.

"Kõik alles veel nagu hulga aastade eest!" hüüdis ta. "Paar põldu juure tulnud, muidu kõik vanat viisi! Seal on elumaja, seal vabrik, seal viinapõletamise köök ja pakikojad! Nõnda'p oli kõik kümne aastagi eest ja – kadugu lugu! Sõber, ma 'poleks isegi arvanud, et mul kodupaika nähes nii hea meel pidi olema!"

Ta andis hobusele valu ja jättis seltsimehe hea tüki selja taha. William jäi pitkamiste järele tulema.

Ta nägi noortmeest aia ees hobuse seljast mahakargavat, nägi teda aiast läbi treppialusele tõttavat, kus pehme istme peal üks vana paks "massa" sigarit suitsutas ja suhkruedelt kõrva jõi; nägi noortmeest vana paksu peremehe kaelast kinnihakkavat, et laud kallal ümber tahtis lüüa ja kaks kilkajat musta koduorja veel hädaga teisest jalast kinni saivad pidada. Siis kadusivad mõlemad massad treppialuse klaasakente taha ära.

Kõik seda nägi pitk kuivetand ja päävatand orjapidaja ja iseeneses urises ta:

"Hm, see valgenäoline pois on justament üks neist piimahabemetest, nagu neid iga aasta tosinakaupa üle mere sojale maale koju tagasi tuleb: kõik ilma uhked oma rõngaste ja sõrmuste, kähära hiukste ja kääritud käikste peale. Aga oma osa südant näitas temal ommeti põues olevat, ja kui teda kollatõbi ega kihvtiussid ega metselajad ega muud äpardused enne aegu maha ei murra, ehk, mis niisama hea, mone Maroonlase püssikuul ära ei võta, siis – kes teab? võib temast aega mööda veel saarlane saada, kelle sõbrus tõist tema väärilist ei teota."

II

Vana rikka pärispidaja Aadami uhke hoone seisis, keset laia suhkru- ja puuvilla-istanduse, laias aedas. Sojamaa uhked õilmed ja kasvud täitsivad lillepeenraid. Nende vahelt viis kirju mereruusuga kivistatud tee trepi alla. Lilledõhn täitis kaugele ära kõik õhku armsa haisuga. Kõrged palmipuu ladvad ja tõised troopiku kasvud varjasivad uhket hoonet terava päeva kiirete eest. Kui ilus oli see istandus ja kui rikkas! Vist pidi siit ka õnne ja rahu leitama?

Kõik ukсед seisivad vallali. Läbi uste ja akente nähti inimesi toas edasi ja tagasi liikuvat.

"Seisa!"

Hobune pidas. William kargas seljast ja viskas valjad ühe Neegri kätte.

"Koerapoeg!" põrutas ta – tõine ei olnud nii vilevalt kätte saanud, kui massa tahtis. Must mees tõttas norgus näol kõrvale. Siis astus orjapidaja pikkamiste mööda aiateed peenarte vahelt läve poole.

Lahtise ukse läbi kõlas naeru ja jutuhealt, heledat naisterahva kõnet ja rõõmsat hüüdmist.

William ei lausunud midagi, aga ta kulm tõmbas kortsu. "Juudit," ümises ta hammaste vahel isieneses.

Nagu oleks ta kutsehealt kuulnud, astus parajalt piiga ukse peale, valges riides, nagu lahke, ja vaatas ümberringi.

"Ah, William! Tere tulemast!" hüüdis ta võerale vasta. "Tahtsime Teid paraaegu otsima tulla."

"Ega ma siis vist enneaegu ei tule, miss Juudit," nimetas pitk külaline, tervist pisut raskelt vastavõttes. Siis läks ta imekspanejast neitsist mööda majapere-mehe poole, kes laua takka kaks kät sõbrale vastasirutas.

Paks, jah, väga paks oli John Aadami isa, nii paks, et paljas täiskuusarnaline pea õladel seisis, nagu saepak. Ise oma rasva sisse ärauppunud nagu oleks enam kui inetu olnud, kui sinised, selged silmad peas 'poleks tunnistanud, et pere-mehel selle maailma lustist ja rõõmust himmu veel ammugi ära ei olnud. Kerge linane kuub oli selga aetud, peenike valge linnik kõikus kergeste kaelas – Jamaika päike pidas, liiate paksu vanamehe kohta, valju valitsust, ei sallinud rasket riidet selgas. Kõndimine ei voinud ka just mitte vana Aadama himmutöö olla: pääva otsa kõlgutas ta trepi peal jalgu, sigaripulk suus, magus jook käe pärast. Mis siis orjadel maa peal paremat tööd vois olla, kui peremeest passida?

"Tuhat tänu, et poja mulle ranna äärest koju tõite!" hüüdis ta sõbrale vasta. "Tulge, võtke istet! Siin on sigarid. Pompeejus, tahmane loom, too tuld! Kaliigula! kus ta nurjatu jälle laiskleb? Klaas siia ja marjavet! Edasi, liigutage kässa! Ja sina, pai tütar Juudit, anna keldrivõtmed Kliio kätte ja lase tõine poole saali viina ja toitu valmis kanda, enne kui võerad tulevad! – No, William, mis T'e arvate, sõber, minu Johnist? Kas ta ei ole esimine mees! Loodan temast rõõmu näha! Ja, kas teate, William, tulete õige parajal ajal! Ma ootan külalisi siia, imelikuid külalisi – hm!"

Rõõmus vanamees puhus ühte puhku edasi, ilma vastuse ootamata. Lükkas laua pealt tõise ette, mis kätte ulatas ja sundis vastavõtma.

"Külalisi?" küsis William vahe ajal. "So? Vist piduvõeraid poja kojutuli-kuks?" Ta pani sigari põlema ja vaatas ukse poole. Juudit läks võtmekimbuga uksest välja, John teda saatma.

"Piduvõeraid? Ei, seda kül mitte – kasige õue!" pööris peremees Neegrite poole.

Mustad pühkisid minema.

"So. Nüüd voime oma keskel kõneleda. Ütelge, William, kas Teil hiljuti Kingstoni linnast ütlema valitsuse poolt kirja 'pole tulnud?"

"Voib olla. Ma ei olnud jo kodu."

"Nõnda ta on. Ja kas teate ka, sõber, mikspärast? Nende kahe pagana Maroonlase pärast, keda Teie uhtuda lasknud."

"Ah, need! Tean. Mis minust siis tahetakse?"

"Jah, vaatke, sõber! nüüd on kuberner Balkarras Kingstonist siia minu majasse ülemvalitsuse nimel komité kokkukutsunud. Vana kindral Reid, ooberst Kwarrell, kaptein Kraskell, vana major James, tema noor sõber kindral

Gallimore, preester Benjamin ja mitu muud tulevad. Iga silmapilk võivad siin olla."

Williami nägu seisis pilvis.

"Komité! Ja mis tarbeks?" küsis ta järsku.

Vana paks massa nühkis hädaga tooli peal ühest kohast tõise.

"Mis tarbeks? Hm, vist läbikuulamise tarbeks! Vaatke, William, asi on selle ehk tõise mehele natuke järsk olnud. Mitmed vinguspead arvavad asja selle rahu rikkumiseks, mis Trelawneitoni linna "musta kodanikudega" tehtud. Ütlevad, Maroonlased ei tahta muud kui rahu, nemad otsida aina õigust. Seda pidada neile antama, muidu tuleda sest kõige valge rahvale jälle viletsust, nagu vanal aegil. Seda rahvas räägivad."

William purustas sigari pihkus põrmuks ja puruks. Nägu oli orjapidajal tulipunane peas ja heal suus värises viha pärast.

"Kas see minu peale peab minema?" hüüdis ta. "Kas mind nende musta koerte ees tahetakse alandada? Enne peab mind tükiks raiutama, kui ma seda sallin!"

"Vagusi, William, vagusi!" vaigistas vana Aadam. "Kes Teid tahab alandada? Minge ikka! Kellel seda meele tuleb? Sähke, sõber! siin on uus sigar. So. Vaatke, lugu 'pole muud kui paljas lapsemäng, seda teab ülemvalitsus nii heaste, kui Teie ja mina. Teil oli õigus neid kaks musta koera läbisugeda, see on iseenesest mõista. Ja et uhke Trelawneitoni "mustad kodanikud", et sinise mägede "vabad isandad", – ta naeris suure healega – "et need ausad herrad ühe paljasjalu musta Neeqriorja käe läbi heaste valu saanud, kes oma ametit auusaste toimetas, se'ep see on jo, mis meile kõigile õige hea aja pärast meele lahutuseks olnud! Ah, ah, ah!"

Williami pea oli ika alles punane.

"Ja mis siis nüüd veel?"

Paks peremees heitis laheda meelega tooli peale tagasi ja kõigutas jalgu.

"Mis veel? Hm, seda tahan Teile seletada. Pool tosinat nende kõige targemaid, kõige vahvamaid vanemaid saab oma vana pealiku Siimon Montai seltsis siia tulema. – Nemad saavad kaebama, meie poolt saab vastatama, ja – et tüli ometi ei pea kuidagi viisi tulema – siis lõppeb laul sellega, et neid õige uimase pea ja rõõmsa meelega koju tagasi saadame. Pange tähele, nemad kiitvad veel meie lahkust taevani, mis neile "õigust teinud"!

"Hull kül," kirjutas William kortsus kulmul hambaid, "enam kui hull, et neile püsti rumala weistele ülepea ära minnakse seletama, missugused maailma hulgused n'ad õiete on! Et nende häbemata küsimiste peale peab kustutama, – et seda tarvis on! Et ülepea seal üleval mägedes niisugust röövlipesa täis musti elajaid tohib elada, kes õigusest julgeb rääkida ja kohusest, ja kelle õigus ja kohus oleks, meie vabrikutes piitsa maitsta! Häbi ja teotust!"

"Kulla sõber, olge ometi vagusi ja kannatage ära," vaigistas leplik vanamees, "mis sinna nüüd võib parata? Laske neid elada, kui neid ometegi suretada ei saa! Parem oleks, kui n'ad kõik lähäks, kus see ja tõine. Aga, et n'ad heaga paigast ei nihku, siis ei ole muud nõuu, kui nendega läbi ajada, liiate nüüd!"

Peaasi on, et nemad teenija orjadest eemale hoidvad ja seks oli kõige targem töö, et seda seadust lepingusse panime: et meie ärajooksnud orje Maroonlastest kätte peab toodama! Sellega närib Maroonlaste ja pärisorjade vahel viha kaugemale ja kaugemale, see ei anna neile voli, ennast pärisorjade seas laiemale laotada. Sellega seisab seadus meie pool, ja tahtvad n'ad seadust appi hüüda oma heaks, siis peavad seda ka täitma. Vaen nende oma vahel on meie kasu, küll meie muial teel kätte saame, mis ühelt poolt näitame kaotavat. Vibu ei pea ka mitte väga pingu tõmbama, muidu murrab katki. Kas näete" – ta näitas sõrmega aknast välja – "kas näete, sõber, kust Domingo saare mäeharjad üle mere paistvad? Seal ta nüüd seisab, see pagana Prantsuse vabariigi pesa tõine pool merd, kus n'ad mustad metsalised muust ei kisenda, kui priiusest ja ühendusest ja harimisest ja edasisaamisest ja kes teab, mis muust? Kas meie silmad 'pole näinud, et pöörased seal üht musta Neegrilooma – võtku teda – ! – kindraliks on tõstnud? Kas ta must kurjategeja – Toussaint voi mis ta poolsarvilise nime olevat – kas ta ei aja meie väge igalt poolt pakku, kas ta ei puista neid laiale seal, kus meie meel ei mõtlegi? Kõige paremad linnad Domingo peal on nende käes! Kauaks see kestab selle näoga, siis ei ole meil enam jala väärt paika Domingo saarel. Pagan võtku seda sõda, mis meie paremaid väesalku siit ära sinna kutsub, et liikuva haiguste ja vaenlaste mõekade alla langevad! Ja nüüd mõtelge, William, kui Maroonlased täna ehk home siinsamasgi sõaasarve hüüdma paneksivad? Kui Trelawneitoni "mustad kodanikud" Domingo saare Neegritest eeskuju võtaksivad? Kui ka siin nende keel, nende koolid, nende käsud maksma hakkaksivad? Kui – jah, kui –" Vanamehe heal läks üsna madalaks – "kui meie Jamaika 400 000 Neegrit ise nende nõuu võtaksivad ja, nende eneste vahel tõusnud vaenust hoolimata, mässama hakkaksivat –"

William tõusis ruttu püsti.

"Sõber Adam," ütles ta, "tõeste, mul 'pole just mitte naeruline tuju, aga Teie sanu kuuldes tükib mulle naer vägise peale! Domingo ja Jamaika? Nagu homiko ja õhtu! Domingo järjed tulevad kodumailt, sünnivad Pariisi linna priiuse kisast. Pöörased Prantslased kottu on tuld Domingo peal põlema sütitanud. Neegrid ise 'poleks seda mõtet iial pähä võtnud. Seda on kreoolid üle mere sinna toonud, vana kuninga sugu sõbrad, endise aja truudid teenrid, tuisupääd ja tõised jamsid maailma parandjad –"

"Ja Londoni ministeeriumi Neegrisõbrus," hüüdis paks peremees sekka. "Pitt ja Wilberforce ja Clarendon ja kes n'ad kõik seal riigivalitsuses istuvad ja "inimese õigusest" ja "orjapõlve häbist" lobisevad! Äрге seda unustage!"

"Võtku neid kõik see ja tõine!" hüüdis William. "Aga seda ärgu ükski mulle seletama tulgu, et terve meel mõistus ka meie pool nii kaotsile võib minna, et meie endid nende äraantud loomadega ühte liiku heidame, oma õigust käest ära ja oma ostetud orje vabaks anname! Ilma Neegriteta saab sest rikkast, uhkest pinnast tühi kõrb. Kes peab tööd tegema? Miks ep ole veel võimalik, et Teie ja mina ise põldu hakkame harima? Orjad peavad olema, seda ei voi ükski valeks ajada. Maroonlastest aga, lobisegu tõised nii palju kui tahes, ütlen

mina Teile: neist ei saa elades ega ilmasgi enam orje, seda uskuge! Vabaduse maius on neile verde tunginud – katsuge seda himmu suretada, kui palju tahate, otsa ta ei lõpe! Kus see pagana hais kord ninasse saanud, sealt ta enam ei kao! Ma tunnen neid: neil kibeleb meel oma sugu voimust, keelt ja kohut Jamaikas maksma panna! Aga enne tahame Prantslasi siin peremeheks, kui neid! – Oh kui hea meel oleks mul sest, kui n'ad äraneetud loomad sõda uueste ülesse võtaksivad, ma ütlen Teile, õige südamest hea meel! Siis oleks õige aeg käe, neile otsa peale teha! Enne ei tule vanad järjed tervelt ometi enam kätte! Mul on paras nõuu käes neid vaguraks teha, tulus ja paras nõuu! Uskuge mind, see sõda oleks kõige viimane!"

Sel'l silmapilgul läks uks lahti. Juudit astus jälle tuppa, tema kannul onupoeg John.

"No laps," naeratas vanamees, t'al oli hea meel, et jut muiale poole pööris – "ma näen, John on juba so truu seltsimees: unustad isa ja kõik maailma ära onutütre ilusa näo pärast! No, no poeg, ära hakka Ennast vabandama, ma 'pole Sind jo veel selle pärast laitnudgi! Reisist voime pärast küllalt rääkida. Tahad Sa meie elu pohjani tunda õppida, siis 'pole Sul kuskil nii tarka õpetajat, kui Juudit on."

Juudit muigutas mokke.

"Vana sõbrus, uued sidemed," ütles ta. "Muist on John meeles pidanud, enam veel uudist kaasa toonud. Sina kallike, onu! Mis ta kõik imeasju kuulnud ja näinud tõine pool merd! Eks see pea kuulja rindus kõbistama! Ja vaata, onuke, mis võerast nägu ta seal ise saanud! Oopis tõine viis, tõised riided, tõised kombes, nagu meie liht igapäised saarlased ei tunnegi! Ja jah, onupoeg, külla'p näed, mis võeras kallis lind Sa meie naabrirahva võerus pidudel oled, nagu harakas varblaste seas! Kardan, kardan, meil kodu ei saa Sind nädalakaupa silma otsasgi näha."

Paks majaperemees naeratas heal meelel. Juudit oli ometi mõistlik tüdruk, teadis varsi, mis mees väärt oli. Onupoeg ise ei voinud kül midagi selle vasta, et kõik sula tõsi oli – mis inimene oma enese headuse vasta võib parata? Lõbus ikka, kui nii alandliku näo selle juure teeb, kui John Adam parajalt teha püüdis.

"Kuula, kuula last!" naeris heatujuline isa. "Kuulge William, kui kaval ta on! Koorib paksu pealt, võtku tõised siis lahja alt. Kui ta kõik ära on kuulnud, siis võivad tõised ka kuulda. Ja jah, niisugune kaugelt tulnud mees on asi tütarlapse südamele. Äratab kõik igatsused ülesse, et neitsikene tiiva õlale sooviks, üle laenete lennata! Pärani suuga kuuleb pealt, mis arusaamata asju räägitakse; aga tõsi peab ta olema; kojutulija on jo oopis tõine mees, peenike saks, igapidi, sanast ja kombest osav, tark ja haritud, oskab jalgu seadida ja kässa liigutada, riided ja nägu nagu peenikesel herral ja jut kõne – kallike! Voolab üle keele nagu allikavesi kivide üle. Ära sa ütle, seda tahavad neitikesed igal pool! Olgu, kus olles, Siberiamaal, Londonis ehk Jamaikal, selle pooldest on n'ad kõik ühed."

Juuditi mustad, teravad silmad vaatasivad pilgates sugulase otsa.

"Muidugi onu, muidugi," naeris ta. "Eks mees alles üle mere minnes meheks ei saa, olgu siis, et ta vahest enne juba mees olnud! Võeras kuub ja võeras viis, kuidas ei peaks see mitte peasi olema, kui – kogemata sündimisest saadik vahva südant, õiglast meelt, tõsist vaimu rindu kaasa ei antud. Siis peab küll jälle tõine asi olema. Rumal rahvas ütleb siis niisugusest mehest: tema võivat eluks ajaks koju jääda, kulla rõngasteta, ja kääritud käikstega – nägeda siiski igaiüks, et ta mees olevat. Mis minusugune naisterahvas sest mõistab? Ja kuule, onu, mõned uinispead kinnitavad koguni: see olla kõige pealt mees, kes o m a s t maast, o m a s t rahvast, o m a s t kombest kinnipidada ja – oot', oot! nüüd mull' tuleb meele! – mõistus, vaimu erkus ja tugevus, usaldatav sana: seda nimetavad mitmed seks, mis meest peab tunnistama. Narrijut, onupoeg John! Sõgeda sana, muud ühtigi, paras tuulde pillata, sest kes seda muud väljaarvanud, kui kadetus, kes üle mere ei saa võerast viisi õppima ja nüüd kodu peajas: võerast viit ja võerast kombet, äralaidab. Lähme, John, tule, ma näitan Sulle oma lillepeenraid ära! Siis läheme alla vabrikusse, kubjad käisivad mäel: Neegrid tahtvad oma noort massat näha saada. Võta minu päävavari kätte ja viska seda riistapuud nurka, mis targad Eurooplased "kübaraks" hüüdvad, see ei kõlba siia kuhugi. Säh, siin on onu sombreero, muidu jääd Sa päävast haigeks! Home on naabril suur võeraspidu, seal void neitikeste silmi oma ehtetega pimestada. Ma löön kihla, John, tõist Sinusugust seal enam ei leita."

"Pidu? Võeraspidu?" hüüdis pois. "Oh, kui kena! Aga päikene on ometi teil siin väga – palav – Tahab hinge sees kinni panna."

Juudit naeris.

"Seda ma ussun, onupoeg. Meil on tõine soe, kui Inglismaal. Läki siis enne minema, kui pääv lõunele tõuseb."

Mõlemad läksivad uksest välja. William vaatas takka järele ja naeratas.

"Seda ma arvasin," mõtles ta iseeneses, "Juudit vallatu pilkab teda oma heitliku Inglismaa viisidega surnuks. Kihutab ülemeelne teda oma kitsas kalevikuubes selle palavaga mööda istandust ühest tõise ja mängib tema külgevõetud narritempudega, nagu kass hiiripojaga." Temale tuli meele, kuidas õli ja higi nüüd juba nooremehe otsa eest mahatilkusivad – ta pidi suure healega naerma. Imekspannes vaatas majaperemes sõbra otsa: William ei olnud mõttes tema kõnet kuulnudki.

"Mis sest naerda on?" hüüdis vana onu, "kas see vale on? Juudit on äraellitud tüdruk, kes kellegi sana ei võta. Tema toredus ja uhkus saab vaese Johnile veel mõnda peavalu tegema."

"Kuidas nii?" küsis tõine nüüd tähele pannes.

"Kuidas muud, kui et teeb temaga, nagu tõiste kõikedega: hirmutab neid kõiki oma terava keelega tagasi. Minul on hea meel, et ta veel kodu on, aga oleks ka ammugi tanu all võinud olla, kui ta libedam oleks ja siledam. Kas ma igapidi tema meelt ja südant ei ole püüdnud auusaste kasvatada, ja tõsi jääb tõeks: kõige paremad koolitajad on teda targemaks ja osavamaks õpetanud, kui kõik muu Jamaika piigad kokku on. Jumal on temale erku vaimu ja osavat meelt annud. Peale selle, sirge neiti ta on ja puhtus ja kasinus temale nagu külge

sündinud. Vara poolest koguni ei leita mitte nii ruttu jõukamat pärijat kõigel Jamaika saarel. Aga meel on t' al uhkeks ja toredaks jäänud nagu lapsepõlves. Mis tema õigeks peab ja heaks, see peab nõnda olema ja sündima, sest ta ei jäta, rääkigu ja arvaku kõik maailm teisite. Ma küsin Teid: kas niisugune liikumata meel tütarlapse kohta sünnib? Sealt ep siis ka tuleb, kui tema nii sugugi tõiste sarnaline ei ole, et teda ka jälle suurem hulk tuttavaid imelikuks ja sõgedaks pidavad ja tema üle selja taga naeravad ja pilkavad, jah."

William tõmbas mokad kärssu.

"Igapäised inimesed," ütles ta, "mõetvad iga asja oma rahaga, ja mis selle kaalu peale ei sünni, seda viskavad ära: ega see voi kõlbata. Ma tean ka, kuidas miss Juuditist räägitakse. Kes aga need kohtumõistjad ise on? Ma tunnen neid ja ma tunnen Juuditit. Temal on õigus, pilgates nende lobisemist tühjaks teha ja nende laimamisi nagu ussikesti jalge alla tallata. Ütelge ise, sõber, kust leiate kõrgemat vaimu, teravamad meelt, lahkemat süda, kui oma kasutütre juurest? Sojamaa veri, mis soonetes t'al kuumab, annab tundmisele vägi ja mõtetele lendu: helde süda ja pehme meel lisavad halastust ja tasandust juure. Jah, tõsi küll: kõigel Jamaika saarel ei ela tõist tema sarnalist. Mina küll ei tunne kedagi tütarlast, kelle olemine ja viis oma Loojat nõnda auustaks, kui miss Juuditil!"

Teravaste oli Aadam pealt kuulatanud. Nüüd ta hüüdis:

"Kas teate, William, miks Teie nõnda kõigest väest Juuditi eest seisate? Teie olete vaimu ja meelega poolest otse Juuditi sugulane. Niisama kangekaelne ja uhke, niisama tore ja lahke, niisama mõistlik ja kiusakas: püsti ja püsti kreooli sugu, kõige heade ja veadega!"

"Ei!" kostis William liigutatud südamega, "ei, sõber, Teie eksite! Ma ei ole kaugelt Teie neiti sarnaline, mitte eemalt; aga ma sooviks küll tema sarnaliseks saada. Mis Teie miss Juuditi kiusuks ja kangekaeluseks nimetate, ei ole muud kui kindel meel. Ma ei ole teda veel iial äkilise ega viha täis näinud: sealt ep voiks minusugune palju õppida. Ta on lahke ja helde igaihe vasta ja neid aga pilkab ta, kes kõrkjad ja suurelised on ja seda rohkeste ära teenivad. Ja sealgi, kus ta ülearu teeb, kus moni asi tegemata voiks jääda: nagu tema suur heldus ja lahkus orjade vasta, tema keeld, et neid ei pea peksetama, tema kooliasutus nende heaks: kõik see ülearu töö on ometi Juuditi pehme südamele kiituseks. Kas mustad, tuimad loomad tulest ja veest tema eest läbi ei lähä? Kiituseks ja auuks on Teie kasutütrele, kui tõised temasugused temaga rahul ei ole: tema aru on liig kõrge nende kohta. Miks ta ei voiks, nagu kõik naabrinitikesed, kässa sülle panna ja pääva otsa asemel seista, magusad toidud ees ja Neegriorjad kärbseokstega peatsil? Häda ei sunni teda mitte, igal pool majas ise kät külge panema ja ees ja taga olema. Selle poolest, sõber, ei voi Teie oma õetütart mitte küllalt tänada."

Vana Aadam väänas pead ja vaatas imelikult oma võera silma.

"Tõeste," ütles ta pitkamiste, "paremat kiitjat ei voi Juudit kuskilt leida, kui Teid! Aga Teil on oma jagu õigust ja sellepärast" – ta kummardas üle laua ja lisis tasakeste juure – "sellepärast saate isegi aru, et ma Johni mitte üsna asjata

koju tagasi ei kutsunud. Vara ja vanadus sünnib kokku: külla'p muuga järjele saame."

"So? Arvate?"

Naer muikus Williami uulte ümber, – siis lendas nagu must pilv üle näo.

"No muidugi, mis seal arvata?" küsis peremees. "Eks ta ole vile, kena pois ja juba tüdruku taga, nagu kala ussi taga. Kellel oleks" – lisas vanamees tähtsa sanaga juure – "suuremat õigust Juuditi kütкета südame peale, kui tema ainsal sugulasel?"

William ei andnud vastust. Kas ta viimseid sanu kuulnud, ehk kuulmata, kes teadis? Nägu oli mõtteid täis, silmad käisivad suitsurõngaste peale, mis suu eest õhku tõusivad ja keerutates tuule kätte ärakadusivad – nagu inimeste nõuud ja ettevõtmised, kui elu tuuled ja tormid neid kõigutavad.

LYDIA KOIDULA "Juudit ehk Jamaika saare viimased Maroonlased" (inglise keeles: maroons) ilmus 1870. aastal. Teksti "hingestab" Suure Prantsuse revolutsiooni (Koidulal: esimese suure mässamise) vabaduse, võrdsuse ja vendluse sõnumi romantiline paatos. Jutustuse lipukirjaks on Piiblist pärinevad mõisted tõe, õigus ja Jumal kui igavese, absoluutse õigluse ideaal. 1869. aastal oli eesti rahvas tähistanud oma esimese üldlaulupeoga pärisorjusest vabastamise 50. aastapäeva. Tsensor oli laulupeo nootide tiitlist kustutanud sõna "priius", et lämmatada sedasama "Juuditi" tekstis valitsevat vabaduse vaimu, mis on niisama vana kui maailm. Maroonlaste katse murda orjuse ahelad ebaõnnestus 1795. a. Deportatsioon Rhode Islandile hävitas nad viimсени ja valged võitjad juurisid välja ka nende iidse püha puu - rahva ja tema vabaduse sümboli. Mõiste pärineb Piiblist, esineb näiteks Jesaja raamatu tekstis: minu rahvas on nagu puu. Sellele vaatamata võitis õiglus: neegerorjade 1831. aasta ülestõusule järgnes orjuse kaotamine Jamaikal 1833. a. Koidula "Juuditi" (ja 1866. a ilmunud "Peruamaa viimse inka") lõpupeatükid pakuvad teavet Abraham Lincolnist ja 1865. a lõppenud Põhja-Ameerika Ühendriikide kodusõjast, mille tulemusena vabastati neegrid. "Juuditi" sissejuhatus tutvustab Jamaika (ja Ameerika mandri) koloniseerimise ajalugu, jutustus lõpeb messianistliku paatosega, legendiga surematust vabadusest.

Koidula jutustuse tekstis esinevad paralleelid eestlaste sotsiaalõiguslike oludega. Maroone ei pidanud valged kolonistid rahvaks nagu balti aadel eestlasi: nad elasid "paradiisiiaia" tingimustes loomadega ühe katuse all nagu paljud eesti talupojad oma suitsutaredes. "Juuditi" eeskujutekst on senini uurimata ja teadmata, seetõttu on raske otsustada, kas need analoogiad on tahtlikud või tahtmatud. Koidula erakirjade põhjal otsustades on ta neid vähemalt teadlikult teravdanud: sakslasi, kellele eestlaste majanduslik ja kultuuriline emantsipatsioon on vastu võetamatu, soovitab ta käsitada kolonistidena, "kel on luba taanduda ilusamatesse kohtadesse". Maroonide pealike lõksumeelitamine meenutab tahtmatu paralleelina eestlaste vanemate, "nelja kuninga" saatust Paide ordulossis Jüriöö ülestõusu päevil.

"Juuditi" võitluspaatos on suunatud rassismi ja kolonialismi vastu, kujutades inimkonna tsivilisatsiooni ajalugu metsluse ja kristluse konfliktina. Tõeline kristlus ei ole välispidine kombetaitmeline, vaid ligimesearmastus, humaansus. Seejuures on must "metslane" sageli "valgem" oma valgest orjastajast, nagu maroonide juht, nende messias, noor pealik Montai. Julge ja ilus noor naine Juudit väärib oma Piibli nimekaimu, asetudes rõhutute passiivse kaitsja rollist võitlejate poolele. Tõe ja õiguse lipu all langeb valge ohvitser Gallimoore. Usk progressi, vaimuvabaduse võidusse jääb kõlama kaotustest, lüüasaamistest ja argiviletsusest hoolimata. Romantiline, teravdatult polariseeritud inimesekujutus, loodus vabaduse ja õnne sümbolina ja Jumal ning looduse käskudele põhinev armastus kuulutab inimeste, rasside ja rahvaste võrdsust ning vendlust. "Juuditi" III peatükk on allusioon Piibli Ruti raamatule, mis oli ka Koidula enese lauluse tekst 120 aastat tagasi, 19. veebruaril 1873.

Koidula vahetult Suurt Prantsuse revolutsiooni käsitlev jutustus "Martiniiko ja Korsika" jäi lõpetamata tsensuuritakistuste tõttu. Avaldatud osa (1874) jutustab Napoleoni ja ta esimese naise Josephine noorusest. Koidula kolonialismivastased jutustused on lähedased isa Jannseni mitmetele tekstidele, Mats Kirseli rahvaraamatuile ja nende taustaks olnud saksa (euroopa) kirjandusele. "Juuditi" romantiline tekst on vaimusuguluses näiteks Bornhöhe ajalooliste jutustustega, eelkõige "Tasujaga". Koidula kolonialismivastaseid jutustusi on käsitlenud Aarne Vinkel artiklis "Mats Kirseli ja rõhumisvastane temaatika eesti rahvaraamatus" ("Keel ja Kirjandus" 1960, nr 10) ja Aino Undla-Põldmäe artiklis "Las Casas ja Koidula" ("Sirp ja Vasar" 12. august 1966).

Hilve Rebane

MATI UNT

SÜGISIDEE

Mis juhtub sügisel?

Palju. Sa avastad, et su pesumasin on rikkis. Ta teeb veel ühte, aga ei tee enam teist. Ta võtab sisse, aga ei lase enam välja. Sa erutud ja süvened masinasse. Mõistad sõlmede ja lülituste sisemist struktuuri ja iga detaili otstarvet. Hetkeks tundub, et suudad kõike. Keerad siit ja keerad sealt. Masin alustab tööd. Aga nüüd on kõik vastupidi. Ta laseb küll välja, aga ei lase enam sisse. See on sama halb variant. Ei, pole sest masinast enam asja, mõtled resigneerunult ja tead, et pead masinast loobuma, küllap igaveseks, sest mis sa vana rauahunnikuga ikka enam teed? Jah, kerge öelda, aga kuhu sa ta viid? Kes teda tahab? Aga vabariik pole mõelnud inimestele, sinu mure leevendamiseks pole loodud vastavat teenistust. Pead ise enda eest seisma, olema mees nagu muiste. Ja siis ühel õhtul, kui taevas on täiskuu ja tammed hakkavad kolletama, süttivad su silmad ja sa sööstad oma vana sõbra kallale. Rebid ära nupud, kisud välja juhtmekimbud, eemaldad lupsatusega voolikujupid. Skeem osutub siiski keerulisemaks, kui oled arvanud. Kõik ei tule ära. Peaaegu tsentner rauda jääb omavahel ühendatuks. Kuhu see panna? Ei saa selle monstrumiga ju üle talve elada! Ta segab, kui mitte rohkem öelda. Kutsud siis sõbra, kahekesi haarate masinast, lohistate ta algul koridori, siis trepile, trepist alla, ja mingi ootamatu ei tea kust tulnud jõu abil tassite uuslinnaosa rāpastele lagendikele. On möödunud ainult paar päeva, ja taevas on ikka veel täiskuu. Küllap on maas rohkem kollaseid lehti kui üleleile, aga seda pole aega vaadata, sest masin on tõesti raske ja sa ise pole viimastel aastatel enam tassitud midagi raskemat kui portfelli. Heidate masina põõsastiku lähedusse, õlleputka taha. Ükskõikselt põlevad ümberringi anonüümsed aknasilmad. Magad öö rahulikult, painaja on kadunud. Hommikupoole ööd algavad seljas ja käes ebamäärased närivad valud. Kahtlustad infarkti ja ruttad arsti juurde. Muidugi selgub, et oled end lihtsalt ära rebinud ja sulle kirjutatakse välja lihtsamaid võideid, aga ka tablette. Ravid

end hoolega, aga öösiti on ikka valud ja kella kolme ajal läheb uni ära. Märkad, et täiskuust on saanud vana kuu ja ta paistab teisel ajal ja teise nurga all. Lepid sellega nagu iga muu tsüklilise loodusnähtusega ja püüad uuesti uinuda. Aga uni on pealiskaudne ja piltiderohke. Unedes pole õiget süžeed, domineerivad realistlikud, detailirikkad piinlikud olukorrad. Istud alasti trammis – mitte küll päris alasti, sest pluus on seljas. Aga pükse pole jalas. Kaasreisijad on väga delikaatsed, teevad näo, et midagi pole juhtunud. Oled neile tänulik, aga siiski jääb rahutus alles. Kus tramm peatub ja kuidas sa väljud, jääb saladuseks, sest vahepeal ärkad üles ja veendud, et selg ja õlg valutavad endiselt. Aeled voodis unetuna oma pool tundi lootuses uuesti magama jääda. Lõpuks siiski see lootus täitub. Mis sa siis seekord näed? Jah, mida? Sa ei mäletagi päris täpselt. Tundub, et taas midagi detailirikast, aga seekord hoopis vähem piinlikku. Vist mingit ruumi, mis on sisustatud rikkalikult ja täiesti loogiliselt. Ja sina oled ka seal ruumis. Selle peale ärkad jälle üles. Kell on juba kuus ja taevarand õhetab. Tõused üles, ja kohe hakkab parem. Kõnnid mööda tuba ja siis meenub sulle pesumasin. Meenub sellepärast, et õises košmaaris ei kandnud sa aluspesu. Lähed aknale ja heidad pilgu kõledale tühermaale. Imelik, masin on kadunud. Keegi on selle ära viinud, niisama, ilma juhtmete, sõlmede, voolikute, automaatrelee ja mootorita. Nagu poleks masinat olnudki! Jah, valu annab tõesti järele, maailm tundub lootusrikkamana. Kuid see lootus on kuidagi abstraktne. Ta on kuidagi üleüldine, ilma mingi konkreetse toetuseta. Mis teha? Muidugi lohutab mõte, et tuleb osta uus pesumasin. Jah, seda sa täna teedki! Jah! Hakkab kergem, kuid midagi on siiski puudu. Sisseost ei korva kõike. On tarvis veel midagi. Eks sa siis muidugi sööd. Taas väheneb vaimne vaakuum su sees, aga ideaalist on asi kaugel. Jääd kauaks mõttesse, käsipõsakil aknalaua, pilk silmapiiril paistvatel kolletavatel metsadel. Mis sul õieti puudub? Jumal? Enesekindlus? Ja mis sul siis õieti on? Jah, mis mul siis õieti on, mõtled sa visalt. Ja siis, kui esimene päikesekiir metsa tagant sähvatab, just täpselt sel hetkel tabab ka sind valgustus. Sul on ju hing! See eristabki sind pesumasinast! Teil mõlemal on küll voolikud ja releed, aga temal hinge ei ole! Põhjendatud uhkus täidab su rinda, väljas aga jätkub valguse võidukäik. Üha uued esemed ilmuvad hämarusest ja fokuseeruvad. Trummel su sees käib üha kiiremini. Ja siis kuulad päevauudiseid. Ja siis tormad ellu rabama sulle kuuluvat saaki – ükskõik kas siis ainelist või vaimset. Jõudu sulle!

Nii juhtub sügisel.

HASSO KRULL

SOR JUANA INÉS DE LA CRUZ

olen võib-olla endas kindel
aga päris kindel ma selles ei ole
kuidas *tuul liigub*
ja palmid teevad väheke häält
nõnda tuleb rebida
tükk-tükilt õhukesi ribasid nende lehtedest
ja nende kõverad tüved
on nagu meeste pikad kõverad
küsimärgid
lause alguses
minu maakaartide kogus
on kaartide servale joonistatud
nende portreesid

palmide keskel on madusid
ja madude keskel mõned kes hingavad
aeglaselt ja ettekujutamata

pesen igal õhtul oma hambaharja
ja mu sulg on nagu paabulinnu mõte
unistus Taani randadest
teen endale oma voodis ruumi
ja astun ise asemele
valgete ja valgete nägemustega
hästi kohanenud
nagu punane piprakaun
olen ma seest helepunase kumaga
ja istun
oma vaikuses
nagu mägisalislik
helepruunil kivil
ja teen oma tööd

kuidagi ei osanud
eraldada ennast varjudest
nendest mis viirutavad
õiseid teeradasid
kui koerad libisesid tasa udus

ootasin väsimuse tulekut
ja kui ta tuli
ma uinusin
nagu seepia
julges pilves
ja mu kokku kasvanud jalad
joonistasid suuri spiraale
une püramiidide seintele
püramiidide
mille tippudest
pihkhaaval pudenes kokaiini

lund
mille hangedes
magaksin Mehhiko talveund

hauakambrite varemetesse
on üles ehitatud viletsus
ja kasvab
roog
mõtlev suhkuroog
ja kui kirjutasin, ei pühkinud ma tolmu
ja kui sõin, ei vaadanud küünlaleeki
sellest oli veel vähe

pole vahendeid
et eraldada
oma usku kaktussammastest

sellest oli veel vähe
tuul ju ei laula palmides
Viini häärberid
nagu ümmargused püstkojad
seisavad keset metsi
ja kasvuhooneid

pidin enne raputama rusikaid
kui hakkasin oskama kõndida
vöödiliste kasside
sabade astmetel
silitage mu selga
silitage mu tuharaid
mu sees on ainult röömsad
painduvad küsimärgid

kas sa oskad mu varvastele sõrmedele
midagi joonistada
midagi tätoveerida
ma pole ammu olnud üksi
ma teen oma tööd
palmide ilusate tüvede vahel

ma laskun
ülevalt alla
ja tõusen
alt üles
οὐτε γὰρ ἂν γνοίης τό γε μὴ ἔδῳ
(οὐ γὰρ ἄνυστόν)
οὐτε φράσσαις

tõusen
nagu küsimärk

ι

*Luuletuse tegelane Juana Inés de Asbaje (1651 – 1695), hiljem õde Juana Inés de la Cruz, on mehhiko luuletaja, algupärase hispaaniakeelse mehhiko kirjan-
duse rajajaid. Müstik, peetud ka esimeseks mehhiko feministiks. Varaküpse
erudiidina võeti noorelt Mehhiko asekuninga õukonda, kust aga varsti lahkus
väljaselgitamata põhjustel; 1669 astus Püha Hieronymuse ordu liikmeks ja
veetis ülejäänud elu kloostri. Tuntud oli tema suur kogu raamatuid, maakaar-
te, muusikariistu ja teaduslikke aparate. Õuedamina oli Juana Inés tuntud
kaunitar, pidevalt kavaljeeride tähelepanu keskpunktis.*

HELENA JEE

MAARJA-MAGDALEENA EVANGEELIUM

*Tuld ma tulin viskama maa peale;
ja mis ma muud tahaksin, kui et
see juba oleks süüdatud.
(Luuka 12, 49)*

Nägin, et Jeesus magas Marta kõrval rohelise vaiba all. Ta oli küll surunud ennast võimalikult kaugele, lausa peadpidi vastu seina, aga siiski tundsin, nagu haaraks keegi mul kõvasti südamest, otsekui tahtes kivist vett välja pigistada; ma taganesin oma tupp. Jeesus ärkas, tuli minu juurde ning hakkas rääkima.

Siinkohal unenägu katkes ja ma ärkasin, paisunud rinnad valutasi. Kam-misin oma pikad juuksed ilusaks ning läksin Jeruusalemma, aga Jeesust ei olnud. Kõndisin tänavatel ja turgudel, mehed hüüdsid mind kõrtsidest ning kaupmehed pakkusid mulle kingitusi, aga ma kiirustasin neist kõikidest mööda. Milleks mulle kogu Jeruusalemma mehed, kui ma ei leia ühtainust. Hiinlase poe ees kohtasin Juudast.

"Juudas, kus Jeesus on?"

"Jeesus? Nad sõitsid jüngrite ja koguduse naistega Geneetsareti äärde. Su õde Marta oli ju ka kaasas."

"Ja miks sina ei läinud?"

Juudas kehtas õlgu. "Tule, sööme parem pähkleid meega ja joome šokoladi," vastas ta käsivart pakkudes. Võtsin selle vastu, sest Jumal ühtegi suuremat tahtmist mulle ei ilmutanud.

Kui koju jõudsin, askeldas Marta juba köögis, palged õhetamas pliidikuumusest.

"Maarja!" hüüatas ta. "Kui kahvatu sa oled! Ja kuhu on kadunud su ehted? Kaupmehed ei too meile enam kingitusi, kui sa oma välimuse eest ei hoolitse! Sa tead ju küll, mis võõrustamine meile maksma läheb."

Jüngrid olid kohal, Jeesust jällegi mitte, kuid keegi nagu ei märganudki enam tema puudumist. Nad imetlesid ja jäljendasid tahtmatult oma õpetajat. Müriseva häälega hiiglane Peetrus rääkis vagamalt kui talleke ning Jakobus kammis juukseid üle lauba samuti kui Jeesus, Juudas püüdis rääkida tähendamissõnadest ning Johannes viipas mind oma jalgade juurde.

Marta sisenes vaagnaga, asetaski selle Peetruse ette ning hetkeks mulle viirastus, et see ongi Jeesus ise. Siis ulatas ta veinikannu Jakobusele ning mulle näis, et nüüd on see Jeesus. Ta ulatas Johannesele leiva, ning nüüd sai too minu silmis Jeesuseks. Ma ostsin kaksteist toosi kallist nardisalvi, pesin ja võidsin ükskõik nende kõigi jalgu. Nad rääkisid minuga, silitasid mu käharaid juukseid ja tulid mu tupp.

Ma tantsisin ja laulsin:

Jooda mind oma suu suudlustega
sest sinu armastus on parem kui viin

Tõmba mind kaasa tõttame
vii mind kuningas oma kambritesse

Hõisakem ja tundkem rõõmu
sinu armastusest veel enam kui viinast

Juudas astus mu juurde ning suudles mind kütkestavalt. Heitsin Jeesuse asemele ja hüüdsin:

"Võtke – see on mu ihu! Võtke – see on mu veri!"

Ning nad võtsid mind ja ma käisin läbi põrgu ja taeva kaksteist ringi ja kõige viimane ja ülemine oli Juudas.

Hommikul kammisin oma pikad juuksed ilusaks ning läksin välja. Küsisin tänavatel ja turgudel, kas pole siin nähtud minu armsamat, üht naatsaretlastest jutlustajat.

"Missugune ta on, see sinu jutlustaja?" küsisid nad.

"Oh, ta on kõikidest ilusam, ta on kuningas Taaveti soost, ta silmad on mahedad nagu tuvikesel ja ka kõige metsikumad kiskjad taltuvad tema ees, lakuvad tema jalgu ja söövad tema peo pealt."

"Ei, me pole teda näinud," nad vastasid.

Aga ühe templi müürile oli punase värviga konarlikult kirjutatud JEESUS OLI SIIN. Neiud näitasid mulle oma tantsukaarte, kuhu Jeesus oli oma nime kirjutanud. Teatris oli ta etenduse ajal, kus Kronosele toodi söögiks tema oma laste liha, kuulutanud ihu ülestõusmist ja jumalariigi tulekut. Pärast olid kõik naised pühkinud oma juustega tema jalgu, niikaua kuni nende mehed nad piitsadega laiali peksid.

Linn lõppes, ma jõudsin järve äärde. Jeesus istus kivi otsas ja leegitses nõrgalt. Astusin vaikselt lähemale.

"Tere."

"Tere, Maarja."

"Ma kuulsin sind olevat kõikjal viibinud, küll templis, küll teatris, aga kuidagi ei leidnud sind."

"Kas sa Jeruusalemma naistest kuulsid?" küsis ta silmade särades. Kehitasin õlgu: "Jah, ma kuulsin, et nad lakkusid su jalgu nagu koerakutsikate kari, niikaua kui nende peremehed nad piitsadega laiali peksid," vastasin ja pöördusin minema.

Metsaserval peatusin ja vaatasin tagasi. Jeesust ei olnud enam kivil. Jooksin uuesti randa, kivi oli pehme ja soe nagu vaha. Ma heitsin algul silmili maha, siis proovisin vormida kivist Jeesuse kuju nii, nagu ta tuli esimesel õhtul meie majja.

Kuidas ta tuli esimesel öhtul Betaaniasse meie majja, jalad vermeis ja väsinud, aga pale hiilgas kui peigmehel pulmaliste keskel. Ma pesin ta ilusaid jalgu ja kuivatasin oma juustega ja võidsin kõige kallima nardisalviga, mis mul oli. Üks jüngeritest, Juudas, ütles pilkavalt:

"Mis sa raiskad oma kallist salvi tema jalgadele, müü parem maha ja jaga raha vaestele!"

Peetrus vastas:

"Ära kuula teda, ilus naine, Juudas on kade, et sa tema jalgu ei võia!"

Peremees Siimona aga ütles.

"Ei ole sellel naisel kallitest salvidest puudus, kas õpetaja siis ei tea, kes on Maarja Magdaleena?"

Ma nutsin, aga Jeesus ütles Siimonale:

"Sina ei andnud mulle vett jalgade pesemiseks, tema aga on oma pisaratega mu jalgu kastnud ja oma juustega kuivatanud. Sa ei andnud mulle suud, aga tema pole lakanud suudlemast mu jalgu seitsaadik, kui sisse tulin. Sina ei võidnud mu pead, aga tema on mu jalgu võidnud kõige kallima salviga, mis tal on. Sellepärast on tema rohked patud andeks antud, sest tema on palju armastanud."

Seal oli ka üks jünger, Matteus vist, kes, savitahvel käes, märkis üles iga Jeesuse sõna. Kõneldi, et Jeesus teab peast tervet Evangeeliumi; ning nagu Jumala sõrm, pistetuna raamatu vahele, ütleb sobival hetkel õige kirjakohta. Evangeeliumi teksti pole keegi näinud, seda saladust teavad üksnes mõned pühitsetud rabid ning annavad edasi suust suhu; Jeesus aga olevat murdnud vaikimistöotuse ning hakanud kuulutama. Pühitsetud panevad seda väga pahaks, sest maailm polevat veel valmis õpetuse vastuvõtmiseks, ning nad ähvardavad Jeesust risti lüüa nii, et see sealt enam ei tõuse. Teised aga ei pea Jeesuse süüd nii suureks, sest kunagi ei avalda ta Evangeeliumi tervikuna, vaid ilmutab sellest vaid segipaisatud katkeid. Õelad ütlevad, see tulevat sellest, et ta polevat suuteline teksti korralikult selgeks õppima. Aga see jünger, märkides üles Jeesuse sõnu, loodab nendest koostada ja teha avalikuks kogu Evangeeliumi.

Mu õde Marta tuli järjekordse praevaagnaga köögist, heitis mulle kõõrdpilgu ja lausus:

"Issand, kas sa ei hooli sellest, et mu õde laseb mind üksi talitada? Ütle ometi temale, et ta mind aitaks!"

Aga Jeesus vastas ning ütles talle:

"Marta, Marta, sa muretsed ja teed endale tüli paljude asjadega; kuid tarvis on vähe, õigupoolest üht. Maarja on selle hea osa valinud ja seda ei võeta temalt ära!"

Matteus aga palus:

"Õpetaja, palun korda oma viimaseid sõnu, ma ei jõudnud üles märkida."

"Papp kirikus ka ei korda," nähvas Andreas. Keegi ei võtnud Matteuse kirjatööd tõsiselt. Nad heitsid nalja, et too kirjutab üles ka kõik Jeesuse

õpetused maaharimisest ja tervislikust toitumisest ning esitab hiljem tähenda-
missõnade pähe.

Õhtul, kui asutasin minema oma tuppa, tuli Jeesus minu juurde ja ütles:

"Anna mulle juua!"

"Kuidas sa küsid juua minutaoliselt naiselt?"

"Kui sa teaksid Jumala andi, siis paluksid sa juua ise ja ma annaksin sulle
elavat vett."

"Isand, sul ei ole ämbrit ja kaev on sügav, kust sa saad selle elava vee? Meie
isa andis selle kaevu ja jõi sealt ise, nõndasamuti kui tema pojad ja lojused."

"Igaüks, kes seda vett joob, see januneb jälle, aga kes iganes joob seda vett,
mis mina temale annan, see ei janune enam, sest see vesi saab tema sees
veeallikaks, mis voolab igavesse ellu."

"Isand, anna mulle seda vett, et ma ei januneks jälle!"

Ja sündis, et sel ööl ajas Jeesus minust välja seitse kurja vaimu. Ma surin
seitse korda ja nägin seitset taevast. Kodu eel jalutasime aias ihualasti nagu
enne pattulangemist, ja ma kartsin, et keegi meid näeb.

"Ära karda," ütles Jeesus, "nad ei näe meid, ja kes näebki, see ei tunne ära,
sest meil on armastuse ihu."

Rääkisin tolle öö imest oma õele Martale ning õhtuks teadis seda kogu linn.
Palju naisi tuli teda kummardama ja palus end vabastada kurjadest vaimudest,
ning mõned tasusid heldelt oma varaga, nagu Johanna, Herodese varahoidja
Kuusa naine, ja Susanna, üks Samaariamaa naine, kellel oli olnud viis meest,
ja see, kes tal praegu oli, polnudki tema mees.

Variserid ja kirjatundjad panid niisugust asja pahaks, ka ei pidanud Jeesus
oma jüngritega paastu ega hingamispäeva. Ta vastas:

"Rõõmustagem nagu pulmalised, kui peigmees on veel nende keskel, sest
tuleb päev, kus Inimese Poega pole enam teie seas."

Nüüd ei piiranud Jeesust mitte ainult haiged ja sandid ja lapsed, vaid ka igast
soost naised. Jeesust jagus kõigile, ja kus ta ise toime ei tulnud, seal asusid appi
kaksteist jüngrit, ning nad poleks kindlasti seda kõike suutnud, kui nad mitte
Jumala enese väest poleks osa saanud. Marta palkas viis tugevat meest maja
valvama, et koduski oleks puhkust ja rahu.

Jeesust nägin harva. Päeval käis ta väljas jutlustamas ja öösiti kõneles oma
Jumalaga. Jüngrid, teised koguduse naised – ka Marta – saatsid teda päevastel
käikudel. Algul käisin ka mina.

Kivi hakkas juba tarduma, kui ma võtsin terava otsaga kepi ja kriipisin
pealkirja:

See on kirjaga kaju.

Kõik inimlik on piiratud.

Maailm minu mõttes ja meeles

On teistmoodi kui minu ümber.

Lahkusin. Kui jõudsin taas metsaservale, kuulsin selja tagant mühinat ja vaatasin üle õla: üks tulesammas haaras kaju ning see lendas mürinal õhku. Kohkusin ning jooksin tagasi linna. Väravas ootas mind Juudas.

"Kus Jeesus on?" küsisin ärevalt.

"Ega ma pole tema hoidja," vastas Juudas kõvera muigega.

"Võib-olla on nad ta juba risti löönud?" pärisin.

"Ei usu," vastas Juudas. "Vara nagu veel...."

"Maarja," ütles noor ilus kaupmees, kelle kullatud kandetool oli juba mitmendat korda möödumas. "Ilus Maarja, miks sa käid ilma ehtimata mööda Jeruusalemma tänavaid? Vaata, mul on uusi pärleid ja kalliskive, sa võid neid põimida oma mustadesse juustesse, või kus su ihul iganes karvu kasvab."

"Mul ei kasvagi mujal karvu, sest Jeesusele meeldin ma niiviisi rohkem," vastasin, tõstsin seelikusaba üles ja näitasin oma paljast häbedust, mis oli sile nagu lapsel. Kaupmees võpatas, Juudas ei suutnud end tagasi hoida ning sirutas käe, et mind silitada. Lõin talle käe pihta ja läksin noore kaupmehega kaasa.

"Maarja, ära tee pattu!" hüüdis mulle Juudas.

"Igaüks teenib sellega, mis Jumal on andnud," vastasin. "Miski, mis tuleb väljastpoolt inimest tema sisse, ei saa teda rüvetada."

Ma sain kingituseks imeilusa kullast ja kalliskividest risti, mis maksis sada korda rohkem, kui kõik annetused, mis me seni olime suutnud Jeesuse heaks koguda.

Öösel nägin unes, et Jeesus oli võtnud minu risti ning läinud sellega amfiteatrisse Kronose etendust vaatama. Läksin sinna otsima, ta seisis koos Martaga väljas ukse taga. Nad seisis teineteise lähedal nagu armastajad.

"Palun anna mu rist tagasi!"

Jeesus ulatas mu risti ja me hakkasime koju minema. Teised läksid ees, aga ma ei jõudnud kuidagi oma raske ristiga järele. Komistasin ja kukkusin näoli maha. Hommikul ärgates tundsin suurt kurbust ja piina.

Pliit oli külm ja Marta sõimas lihunikku, kes pakkus tallekest müüa. Toad olid kõrged ja puhtad. Taipasin – Jeesus on jüngritega lahkunud.

Järgmisel ööl nägin unes suurt pidu. Minust kanti mööda nelikümmend vaagnat, igäihel küpsetatud tall, kuid ma ei puutunud ühtegi. Kõige lõpus tuli nende karjus, ülemkelneri rõivad üll. Kui mulle toodi hommikueine, taipasin unenäo tähendust – kui ma nelikümmend päeva paastun, tuleb Jeesus meie juurde tagasi. Sellest päevast peale ei võtnud ma mingit toitu suu sisse, jõin ainult selget vett oma isa kaevust koos oma vendade ja lojustega, ning ihujõud hakkas mind maha jätma. Ma ei teinud välja oma isa ega õe ega armsaima venna Laatsaruse keelitustest. Ühel päeval tuli Laatsarus jälle minu tuppa.

"Maarja, kas sa oled midagi niisugust näinud?" küsis ta ja näitas mulle imepärast elektronist ja rubiinidest kaelakeed ning peahet, mis oleksid uhkuks olnud kuningannale.

"Oo, ma pole kunagi näinud sääraseid ehteid! Aga vii palun need tagasi sellele, kes nad saatis, ja ütle, et Maarja valmistub kloostri minema.,"

"Ei midagi taolist!" hüüatas vend. "Ma kingiksin sulle need ise, kui sa täidaksid ühe mu väikese soovi."

Raputasin pead, aga küsisin siiski: "Millise?"

Laatsarus viipas sisse orjatar kandikuga.

"Joo palun ära see tassitais leent."

"Ei," vastasin kiiresti. "Ei!"

"See on puhas kaevuvesi, mille sees on keedetud ainult mõned juurviljad ja maitsetaimed; mitte raasugi liha, see ei riku kuidagi su paastu. Jeesus rõõmustab, leides sind priske ja tervena."

"Ei," vastasin ma.

"Ja kui sa oled joonud, võid ennast ehtida," ulatas ta mulle lähemale kuumades tulevärvides küütlevat keed.

Võtsin orjatarilt kandiku ning viisin sõnatult kööki. Seal istus Marta auravate padade ja särisevate pannide keskel ning kriipis virgalt savitahvlikesele märke.

"Mida sa teed?" pärisin imestusega.

"Ma õpin kirjutama," vastas ta koldekuumas õhetades, "et Matteuse jaoks üles tähendada neid sõnu, mida Jeesus peaks tema kuulmata mulle ütleva, et need hiljem lisada Evangeeliumile."

Läksin tagasi oma ruumidesse, kus Laatsarus, äsja väljakasvanud poisina sale ning tõmmu, endiselt seisis, hoides ehteid käes.

"Oh Laatsarus, kingi need parem oma armsamale!"

"Mul ei ole veel armasamat ja ma ei suudakski temast rõõmu tunda, teades sind närtsivat oma tubades. Meie majas on kõik nii vaikne ja kurb, pole kuulda su samme ega naeru, justkui oleks keegi surnud ja oodataks peielisi," hüüdis Laatsarus ja käristas meelete määrgiks oma särge lõhki, nii et paljastus tema noor sile ihu.

"Mis sinul sellest. Vaata, noored neitsid käivad ehete tilisedes päevad läbi meie värava tagant mööda, just nagu polekski Betaanias rohkem tänavaid..."

"Ma olen jumalast neetud!"

"...ja ümmardajad tulevad meile kas või ilma palgata, et aga kõndida puusi hõõritades sinu eel."

"Ma olen siiski jumalast neetud ja kõikidest õnnetum," hüüdis mu armsaim vend Laatsarus, "sest olen sündinud sinu vennana ja seepärast oled mulle igavesti keelatud. Igäiks võib sinu silmis armu leida, kes oskab sulle meeldida; isegi üks pime, kes ütles: "Ma olen palju kuulnud sinu ilust, Maarja, kuid ei saa seda näha. Luba mul siis seda puutada." Ainult mina pean taluma nagu munk, kuidas sa astud ja vaatad ja naerad."

Kohkusin selle meeletuse peale nii, et unustasin nõrkuse ja nälja. Kogusin end ja vastasin tasa:

"Ära räägi niimoodi. Muidu ma hakkab veel mõtlema, et maailmas ei ole niisugust pattu, mida Jeesus ei suudaks lunastada."

"Õde!"

"Kuid suurem takistus on see, et ma armastan Jeesust nagu kihlatud pruut." Laatsaruse silmad lõid varjundi võrra tumedamalt särama ja ta ütles:

"Neiud käivad ehete tilisedes ümber maja, aga mitte minu pärast, vaid nad loodavad, et Jeesus tuleb tagasi ning märkab, kui kõhnaks ja kaameks on jäänud Maarja suure paastumisega. Sest Jeesus pole sündinud üksnes Pühast Vaimust, vaid ka naisest, ja vaimusilma kõrval on tal ka ihusilm, mis selle maailma asju seletab."

Kartsin, et tal võib õigus olla. Laatsarus märkas oma sõnade mõju ning jätkas:

"Sel päeval, kui Jeesus tuleb, ei jaksa sa oma asemelt tõusta, et talle vastu minna."

"Kuid ma ei tahagi oma asemelt tõusta, kui ta ei tule."

"Maarja, mul on ettepanek. Luba, ma paastun sinu eest ja olen Jumalale meelepärane, sina aga hoolitse oma ihu eest, et pakkuda Jeesusele rõõmu, mida ainult sina võid anda."

"Ei, ma ei saa niisugust ohvrit vastu võtta."

"Aga see poleks ohver," vastas Laatsarus, ja tema silmad särasid nagu deemonil, kes pole ühestki käsust kuulnud. "Vaid kingitus, mille ma sulle teeksin, nii nagu iga mees, kes sind ihaldab."

Ma ei suutnud vastata. Mul oli raske selles pealetungivas noormehes ära tunda last, keda olin mähkmeid vahetades palja pepu peale patsutanud, raatsimata anda teda ema või hoidja kätte. Ja nüüd ta vaatas mind nagu noor isane peni naabrimaja litat, aimamata ning hoolimata, et kunagi on nad kõrvuti ühesama koeraema nisasid imenud. Ärev vaikus kõneles kirest, ta lähenes mulle aeglaselt, sooned käsivartel tuksumas, tumedad silmad teravate põsesarnade ja õhukeste sõõrmetega kongus nina kohal neelasid mind nagu sügavad jõed kaljude vahel.

Hommikul äratasin Laatsaruse ahastades:

"Vend, tõuse üles, kahetseme pattu!"

Aga tema ei vaadanud mind enam süüta looma pilguga nagu eile, vaid nagu täiskasvanud mees, ja vastas:

"Niisugune armastus on Jumala and, patt oleks seda kahetseda."

Võib-olla ta ei eksinud, sest süütunne ja hirm hoidsid tagasi meie loomupä-rast tormakust ning lubasid meid aegamisi nautida kõiki astmeid, millelt polnud enam tagasipöördumist.

Siis kutsus ta orjatar kandikuga ja pakkus mulle uuesti leent, aga ise ei võtnud. Ja minu kolmenädalasest paastust puhastunud meelte maitstes venna pakutud toit niisama hästi kui armastus.

Laatsarus suudles mind ja lausus:

"Ma lähen nüüd oma tubadesse, sest ma pole mitte püha Antonius, vaid üksnes Laatsarus, ega välju sealt enne, kui Jeesus on siin."

Lohutasin end mõttega, et kui mina jaksasin paastuda kakskümmend päeva, suudab seda ka tema, kuid ta polnud vist päriselt kasvust väljas või karistas Jumal teda verepilastuse eest – ta jäi nii kiiresti nõrgemaks, nagu poleks ta mitte üksnes paastunud, vaid nagu oleks keegi teda ka tühjaks imenud. Juba nädala pärast läksin ta tuppa ja pakkusin kõike, mis mul oli ja mida mul polnud,

et ta jooks ära tassitäie leent. Aga tema vaid naeratas, raputas pead ja ütles end tundvat väga hästi. Mõne päeva pärast ütlesin talle:

"Sul ei ole vaja enam minu eest paastuda. Ma paastun ise. Ja parem jäägu Jeesus tulemata, kui et mu vend sureb. Ma annan sulle su antud sõna tagasi."

"Ma ei taha seda tagasi," naeratas Laatsarus. "Sest siis peaksin andma ka sinult saadud armastuse tagasi."

"Ma annan sõna sulle muidu. Ja iga sinu söödud leivatüki eest armastan sind eraldi. Kahetse pattu, siis Jumal andestab sulle."

Laatsarus naeris ja raputas pead:

"Kui ta tahab, siis andestab ta niikuinii."

Kui väljusin, piirasid mind jälle looritatud neiud ja pärisid ärevalt:

"Millal Laatsarus paraneb?"

"Siis, kui Jeesus tagasi jõuab," vastasin.

Kuuldus Laatsaruse imelikust haigusest levis, ning kõikjalt hakati kuulama Jeesuse järele, aga ta oli läinud teispoole Jordanit, sinnapaika, kus kunagi õpetas Ristija Johannes. Me Martaga saatsime talle sõna:

"Isand, vaata, see, keda sa armastad, on haige."

Kui Jeesus seda kuulis, olevat ta vastanud:

"See haigus ei ole surmaks, vaid Jumala austuseks!"

Aga kahe päeva pärast ütelnud ta:

"Lähme jälle Juudamaale!"

Jüingrid vastanud talle:

"Rabi, äsja püüdsid juudid sind kividega surnuks visata ja sa lähed jälle sinna?"

Jeesus kostnud: "Eks kaksteistkümmend tundi ole päevas? Kui keegi kõnnib päeval, siis ta ei komista, sest ta näeb selle maailma valgust. Aga kui keegi kõnnib öösel, siis ta komistab, sest temas ei ole valgust. Laatsarus, meie sõber, magab, aga ma lähen teda unest äratama."

Aga Laatsarus oli juba surnud.

Ta ei murdnud oma töotust ega võtnud toidupala suhu ega väljunud oma ruumidest enne, kui teda kanti. Ma katkusin peast juukseid välja ega saanud aru, kuidas Jeesus, kes nii selgesti näis mõistvat Laatsaruse haigust, ei tulnud teda parandama. Lamasin näoli maas oma matil, eesriided ette tõmmatud, ega jõudnud end ära needa, et olin järele andnud Laatsaruse pealekäimisele ja ta seega hukka saatnud.

Palju juute oli tulnud Betaaniasse meid lohutama. Kui nüüd Marta kuulis, et Jeesus on tulemas, läks ta temale vastu; aga mina ei tõusnud oma asemelt ja jäin koju.

Seal Marta ütelnud Jeesusele: "Isand, kui sa oleksid siin olnud, mu vend ei oleks surnud. Aga nüüdki ma tean, et Jumal annab sulle, mida sa iganes palud."

Jeesus aga vastanud: "Su vend tõuseb üles."

"Ma tean, et ta tõuseb üles ülestõusmise viimasel päeval."

"Mina olen ülestõusmine ja elu."

Tiina
Tammetalu.
Projekt
"Kompromiss"
Galerii
"Vaal".
1993.
Tiit
Rammuli
foto

Tiina
Rammetalu.
Projekt
"Kompromiss"
Galerii
Vaal".
1993.
Tiit
Rammuli
foto

Siis aga olevat Jeesus küsinud minu järele ning Marta tuli koju, kõneles mulle salaja oma kohtumisest ja ütles lõpuks: "Õpetaja on seal ja kutsub sind!"

Kui ma seda kuulsin, tõusin ma sedamaid ja läksin tema juurde. Sest Jeesus polnud jõudnud alevisse, vaid oli veel seal paigas, kus Marta teda oli kohanud.

Juudid, kes mu toas olid mind trööstimas, järgnesid mulle, mõeldes vist, et lähen venna hauale nutma.

Kui ma Jeesust nägin, heitsin ta jalge ette maha ning hüüdsin meelekibeduses:

"Isand, kui sa oleksid siin olnud, mu vend ei oleks surnud!"

Kui nüüd Jeesus nägi mind nutvat ja juute, kes minuga olid tulnud, ka nutvat, kihvatas ta vaimus ja võpatas. Ja ta ütles:

"Kuhu te olete ta pannud?"

Me ütlesime talle:

"Isand, tule ja vaata!"

Aga mõned meie seast ütlesid:

"Kas tema, kes avas pimedate silmad, ei võinud teha, et ka see ei oleks surnud?"

Siis Jeesus kihvatas taas ning tuli haa juurde. See oli koobas ja kivi oli selle peal.

Jeesus käskis: "Tõstke see kivi ära!"

Aga Marta ütles: "Isand, ta lehkab juba, sest on juba neljas päev."

Jeesus vastas: "Eks ma ütelnud sulle: kui sa usuksid, saaksid sa näha Jumala au?"

Siis tõstis ta silmad üles ja rääkis: "Ma tänan sind, Isa, et sa mind oled kuulnud. Rahva pärast, kes siin ümber seisab, ma räägin, et nad usuksid, et Sina oled mind läkitanud."

Ja kui ta seda oli ütelnud, hüüdis ta valju häälega:

"Laatsarus, tule välja!"

Ja minu vend Laatsarus tuli välja, jalust ja käsist surnumähkmetega mähitud ja nagu higirätikusse mässitud.

Jeesus ütles meile: "Päästke ta lahti ja laske tal minna!"

Laatsarus aga raputas end sidemeist lahti nagu väljakasvanud laps lõhub hällilauad, ning astus kuhugi vaatamata edasi, nagu ei kõnniks ta enam selle maailma radadel. Juudid andsid talle haudvaikselt teed. Kui ta minuni jõudis, hüüdsin vaikselt: "Laatsarus!"

Juudas muigas virilalt ja küsis: "Maarja, oled sa kindel, et see on Laatsarus? Ta näeb välja täpselt nii nagu iga teinegi ülestõusnu."

Hüüdsin uuesti: "Laatsarus!" ja puudutasin teda käest. Ta pööras pead ja tema silmi ilmus äratundmine ning näkku puna. Ta vaatas ringi, nägi lahtist hauda, Jeesust, juute. Siis Laatsarus hüüdis:

"Marta, tee mulle süüa, sest mu silmad on õnnistust näinud!"

Vaatan kella. Ma ei jõua seda lugu lõpetada. Panen asjad kiiresti kotti ja istun taksosse.

"Palun Maarja kiriku juurde."

Taksomeeter klõpsatab seisma, ulatan arvet vaatamata kümnekroonise ja väljun. Annetuseks jääb veel viis krooni.

"Oodake, võtke raha tagasi," hüüab taksojuht, ulatab mulle rahatähe ja vurab minema. Vaatan – hoian käes kahekümneviielist!

Astun südame põksudes suure kaarukse ette ja tõmban kõvasti. Uks on lukus. Ukse kõrval ripub tahvel jumalateenistuse kellaaegadega.

"Jeesus, kas sa oled siin?" küsin tasa.

Vaikides osutab tornitipp taevasse. Pööran ringi ja peaaegu põrkan kokku Juudaga. Tervitame. Kuni mõtlen, kuhupoole edasi minna, on ta kiriku ust katsumas käinud ja mulle järele jõudnud.

"Maarja, ega sa ei saaks mulle natuke raha laenata," küsib ta veidi süüdlasliku moega.

"Mul on kolmkümmend krooni. Kas sellest jätkub?"

"Jaa," löövad tal silmad särama. "Muide, mul on sulle kingitus."

"Kardan, et mul pole enam aega."

"See on siinsamas, autos."

"Olgu peale."

Ta võtab oma mikrobussist välja suure puust risti. "Vaata!"

"See pole just eriti ilus," kirtsutan nina. Aga mulle tundub, et ta ei võta seda eriti tõsiselt.

"Aga see-eest väga hea. Proovi!"

"Kas kohe siinsamas –" vaatan kõhklevalt ringi.

"Ole rahulik, praegusel ajal ei käi siin kedagi." Ta paneb risti ettevaatlikult kiriku kõrvale maha ja heidan sellele pikali. Tõesti, rist on soe ja vajub mugavalt õnaraks mu kehakuju all nagu armsam, kes öösel läbi une liigutab ja pöörab koos minuga, nii et üksteise vastu liibunud jalad, käed ja suguelundid hetkekski üksteisest ei kaugene. Mul on hea ja ma ei pane pahaks, et Juudas mul riided seljast tõmbab ja lakub oma sooja kareda keelega mu rinnanibusid ning häbedust ja minu üle laskub.

Lõpetame. Kirikukell lööb kaksteist. Meie kehad liiguvad kellalöövide saatel. Tõuseme, tunnen, et meid on pühitsetud. Pean hakkama minema. Suudlen jumalagajatuks Juudast. Üles jõudes olen päris väsinud. Rühin piki Toomkloostri murenenud müüri. Selle risti peal oli küll mugav lamada, aga seljas rõhub ta raskelt õlgadele ja need valutavad. Aga mul pole aega – kõik juba ootavad.

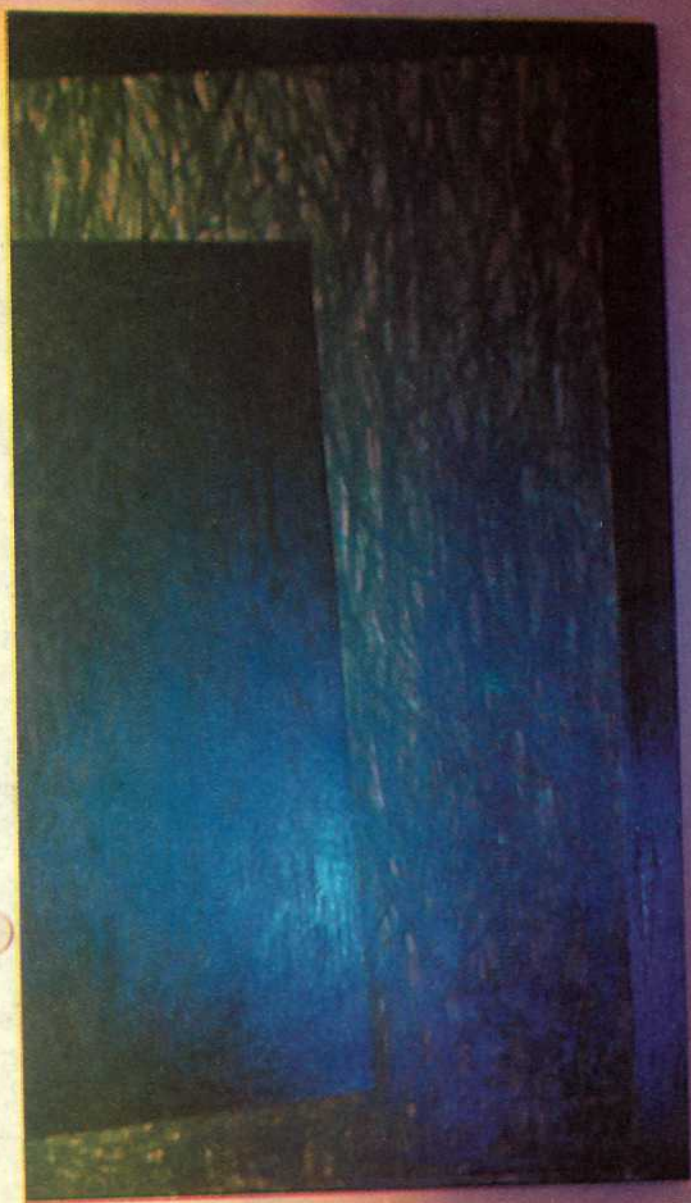
Valgetes riietes vanem daam vaatab kella. Mult võetakse riided ja ehted, sõrme võin jätta vaid kuldsõrmuse, noore kaupmehe kihlakingi. Jalad ja käed köidetakse kinni, juuksed peidetakse räti alla ja häbe aetakse karvadest paljaks. Paremasse randmesse torgatakse nõel, ja ma vajun...

Tina
Temmetala.
Projekt
"Kompromiss
Galeri
"Vaaf".
1993.
Tiit
Ramruhi
foto

Tina
Tammetalu.
Projekt
"Kompromiss"
Galerii
"Vaal".
1993.
Tüit
Rammuli
foto

Ärkan. Õlad valutavad ikka veel. Haav ka – pikk, rinnast kubemeni, ja risti küljest küljeni.

"Vett!"

Tunnen, kuidas tuleb iiveldus, kõht tõmbub krampi, haavad rebenevad ja ma öögin kibedat rohelist sappi.

Tasapisi toibun uuesti. Keegi nuuksub kõrval. Teiseltpoolt kostab rahutut nihelemist. Ma pole siin ainuke. Proovin tõusta.

"Ei, ei," hüüab valgetes riides öde kohale kiirustades. "Te tohite tõusta alles kolmandal päeval!" ja surub mind tagasi pikali.

Teisel päeval püüan uuesti tõusta. Saan jalule, aga siis läheb kõik pimedaks...

"Lamage, lamage rahulikult, nagu oleksite klaasmäe printsess," kõneleb valgeis rõivais öde.

Kolmandal päeval ärkan selgena. Mäe otsas särab päike. Vaatan oma keha. Kõhu peal särab punane rist. Õlad valutavad, randmetes on augud.

"Nüüd võite proovida tõusta. Algul istuge," kuulen häält.

Ümberringi lamab veel naisi. Üks nutab. Teine karjub: "Ma ütlen selges eesti keeles – sellise kuradi tõpra pärast pean mina valu kannatama!"

Tõusen ja vaatan aknast välja. Üle roheliste puude paistab hommikune linn. Täna peavad kõik püha. Või seisab keegi seal väravate juures? Teen akna lahti ja vaatan. On see Juudas? Üks valgeis riideis naine astub minu kõrvale.

"See mees seisab seal juba kolmandat päeva. Me küsime, kas ta ootab teid, aga ta kohkus ja vastas, et ei. Kui me küsisime, kas ta teid tunneb, ütles ta, et ei; aga ometi ta tuli ju koos teiega mäest üles? Seepeale ta vastas, et üks naine oli lihtsalt juhuslikult tema ees kõndinud," seletab naine jutukalt.

Panen akna kinni.

"Ei, ma enam ei või!"

"Oodake vähemalt õhtuni!"

"Olgu," ohkan.

Kui päikesekiired kaovad, saan õdede käest väikese nohiseva pambu, asetan ettevaatlikult korvi, katan tekiga ja hakkan mäe tagakülge pidi alla laskuma. Kuju värava juurest lahkub ja liigub piki aiavõret ümber mäe. Maarja kiriku kell lööb kaksteist, algab uus päev ja kaugel all-linna teel eristuvad mõned kujud, kes liiguvad lähemale. Need on Jeesus, Marta ja noor kaupmees.

Juudas poeb läbi aiavõre ja jookseb minu juurde.

"Maarja! Kas see oled sina?"

Ta tahab mind puudutada, aga peatub minu tõrjuva pilgu peale.

"Ma olen kolmandal päeval üles tõusnud ja saanud juba uue ihu."

Päikese esimesed kiired valgustavad mäge ja linna poolt tulijad hakkavad mäest üles ronima.

Juudas heidab uushimuliku pilgu korvi, sealt säravad vastu kaks heledat silma.

"Luba, ma aitan," võtab ta õrna käeliigutuse ja kiire kõrvalpilguga korvi mu käest. Vaatan talle otsa ja ütlen: "Ma kuulutan nüüd jumalariiki."

"Kus on see – jumalariik?"

"Kui me käisime kord Jeesusega Õlimäel, loojus päike puulatvade taha ja ma ütlesin: "Ma olen väga õnnelik, et võin koos sinuga näha midagi nii ilusat." Aga Jeesus vastas: "Oleksin õnnelikum kui võiksin seda vaadata teiselt poolt."

Kuidas teiselt poolt, ei saanud mina aru. Kas teiselt poolt Õlimäge või teiselt poolt puid meid kahekesi kõndimas, või hoopis teiselt poolt Päikest meid ja puid... Ja niimoodi arvas ta alati, et parem on see, mida ei saa piiritleda; ning Jumalariik, ütles ta, on kõikjal ja meie sees. Ma võtsin ta oma jumalariiki nagu inimese, aga..."

Jäin vait, sest Jeesus, Marta ja kaupmees olid mäest üles jõudnud ja tulid väravast sisse.

"Teda ei ole siin!" hüüdis kaupmees kohkunult. "Kus ta on?"

"Ma olen siin," hõikasin hämarast puude varjust. "Ma tõusin juba üles."

Nad kokkusid oimetuks.

"Maarja, jäta oma lollid naljad," ütles Marta.

Juudas tõmbas mind käisest. "Tule nüüd, tule ruttu!"

"Ma nüüd lähen," hüüdsin neile.

"Kuhu sa lähed?" küsis Jeesus oma harilikul leebel toonil.

"Jumala riiki, ma olen nüüd ise jumala riik ja lähen seda jagama, kellele vaja."

"Juudas, kuradi tõbras, sa ei tohi Maarjat ära viia!" röögatas äkki põõsaste vahelt väljakaranud Peetrus.

"Kuidas, kuidas?" küsis päralejõudnud hingeldav Matteus, vehkides savitahvliga. Ta jõudis kõikjale viimasena, sest ka kõige innukam paastumine ei suutnud muuta ta Jumalast antud kehakuju.

"Peetrus, jäta," sõnas Jeesus. "Ta võib ise valida, kellega ja kuhu ta läheb."

"Naisteröövel! Äraandja!" karjus maruvihane Peetrus.

"Valida Jeesus, sind?" küsisin pisarsilmil. "Sinu kodu on igas kijas ja iga naine on sinu ümmardaja."

Laps, kes lamas Juuda käes korvis, häälitsetes. Kõik vaatasid sinnapoole, Juudas tegi liigutuse, nagu tahaks midagi ära peita.

"Sa oled Jeesuse lapse ära võtnud," sisistas Andreas.

"Maarja puhul pole see kindel," kõverdas Marta suud.

Kõik vaatasid Jeesuse poole.

"Igaüks, kes sellise lapsukese vastu võtab minu nimel, on mind vastu võtnud," ütles ta.

"Seda ei öelda siinkohal," segas vahele kirjutaja Matteus, kes hakkas oma tööga lõpule jõudma.

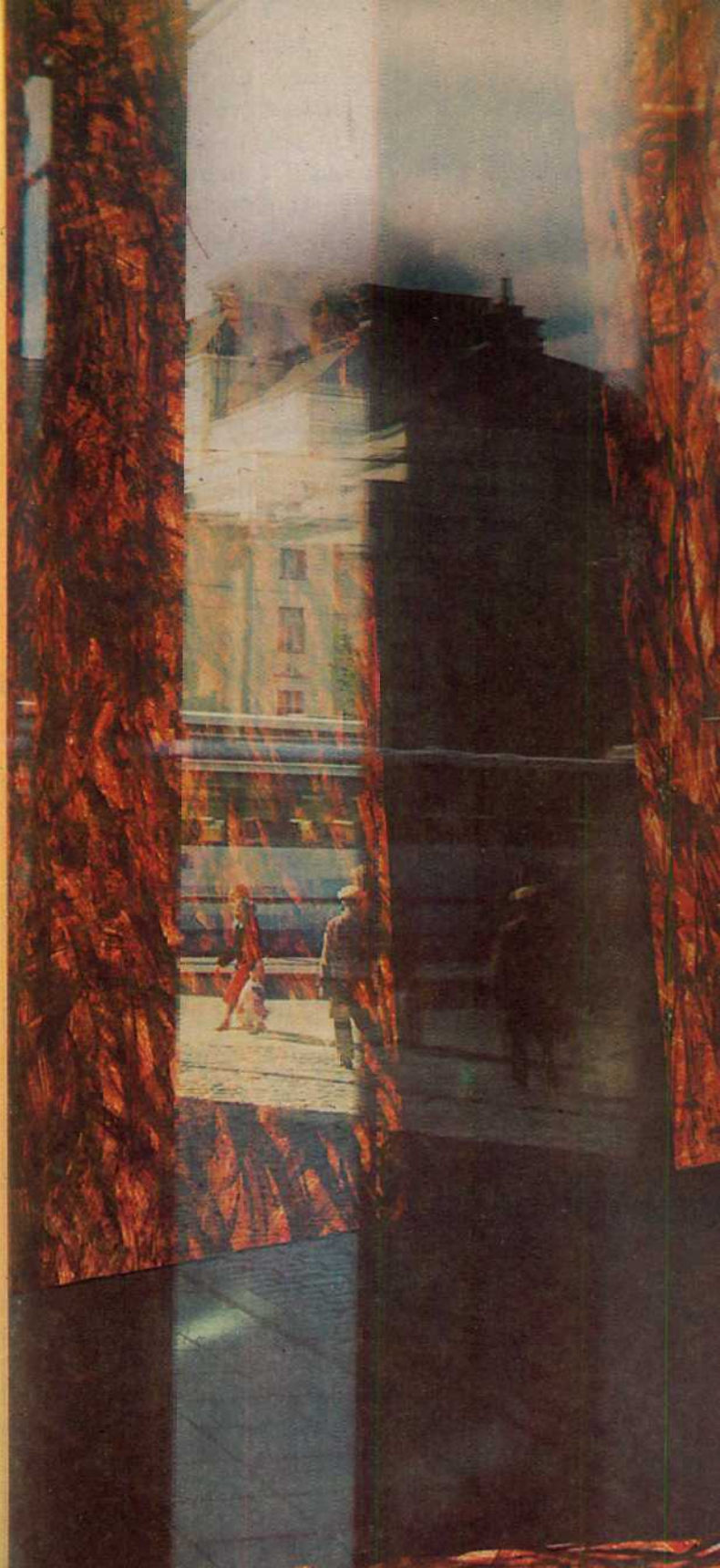
"Kui keegi mind armastab, küll ta peab minu sõna!"

"Maarja," tõmbas Jakobus mu kõrvale. "Oota'nd veidi. Tal on ju varsti jälle ristilöömine, jumal teab, kuidas see tänavu läheb. Ta pole ju enam kolmekümnene ja tervis pole ka see, mis varem."

"Kas ei võiks tänavu loobuda?"

"Ei, see pole enam meie teha. Juba mitu päeva voorib rahvast maalt kokku, et näha ristilöömist ja ülestõusmist. Kõik tahavad veenduda, et nad on tõepoo-

Tina
Tammetalu.
Projekt
"Kompromiss"
Galerii
"Vaal".
1993.
Tii
Rammuli
foto

Tiina
Tammetalu.
Projekt
"Kompromiss"
Galerii
"Vaal".
1993.
Tiit
Rammuli
foto

lest lunastatud. Vanglates tapavad röövlid üksteist, et võita õigust Jeesuse vasemal ja paremal käel risti löödud saada. Kuigi ausalt öeldes on neil šansid ülestõusmiseks küllalt nigelad."

Laps korvis tegi häält. Tahtis süüa. Vaatasin Jeesuse poole, aga Marta rääkis temaga, selg ja tagument minu poole, varjates oma võimsa kehaga Jeesuse kuju.

"Hüvasti," ütlesin vaikselt ja me jooksime mäest alla. Nad ei jälitanud meid.

Mäe all istusin Maarja kiriku aeda pingile ja andsin poisile rinda. Ta väike suu tegi imet, mida polnud suutnud kaksteist jüngrit ega Jeruusalemma kaupmehed. Mu sisemus kiskus mõnust kokku ning tahtsin, et piim aina voolaks ja voolaks ta suhu. Siis jäi pisike magama, kahetsusega võtsin rinna ja peitsin pihikusse. Nüüd tundsin, et olin liiga vara tõusnud: kõhus hakkasid valusad krambid ja jalgade vahelt voolas kuum juga piki seelikut alla. Ma ei suutnud liigutadaagi.

Seal nägin, et üks sant kuivetonud ja vändunud jalgadega sõidab ratastoolis meie poole. Käte jõul viskus ta ratastoolist välja mu jalgade peale. Karjatasin valust ja surusin käed kõhule. Vihane Juudas sööstis talle vaikselt kallale nagu hästikoolitatud hurt.

"Halastust, halastust," hüüdis jalutu, "Halasta Maarja, püha Maarja, sa oled ennast ilmutanud! Jumala nimel, tee mind terveks, tee mind käijaks!"

Sosistasin: "Su usk aidaku sind."

Aga Juudas röögatas: "Korista oma tool ja tee et sa kaod!" ning andis talle jalaga võmmu tagumikku.

Mees tõusis kokkunult üles, komberdas ratastooli juurde ja üle õla meie poole tagasi kiigates hakkas liikuma. Juudas näitas talle hambaid. Mees pistis äkki jooksu ja täiest kõrist "Hosianna!" ja "Halleluuja" karjades kadus alla linna poole.

"Maarja," ütles Juudas. "Me peame kiirustama, muidu on varsti terve linn kohal."

Oigasin vaikselt ja raputasin pead.

"Maarja?"

Näitasin kõhu peale ja raputasin pead.

Juudas sidus korvi lapsega üle õla, asis mind sülle, tassis autosse ja pani pingile lamama. Ta pani käed mulle kõhu peale ja valu andis järele. Ma vaatasin – temagi riided olid verised.

Sõitsime kaugemale ning ühest väikesest poekesest ostis Juudas meile reisile toitu ja riideid. Kaupmehed olid õnnestunud äri üle rõõmsad ja lehvitasid meile kaua järele.

"Me peame kuhugi kaugemale põgenema, linnas juba räägitakse, et Jeesusel on Maarjaga poeg sündinud, siin tunnevad meid paljud. Kaupmehed ütlesid, et iga vastsündinud poissi kahtlustatakse, kas see mitte Jeesuse oma pole, aga õige pidi olema see, kes on sündinud Maarjast."

"Jumala eest," laususin, vaadates pisikest magavat last, "vaevalt saab kaela kandma, kui hakkavad jälle risti lööma," ning hõõrusin oma valutavaid randmeid. "See rikub tugevamagi inimese psüühika."

Teel tulid meile kõikjal vastu inimesed, kes tahtsid näha Jeesuse ristilöömist. Mõne päeva pärast läks Juudas jälle teateid hankima.

"Jeesus," rääkis ta, "olevat tänavu erakordse menuga risti löödud, kohal oli peaaegu terve Juudamaa. Ma usun seda, sest siin linnas on vaid mõned inimesed, ilmselt sündinud skeptikud. Aga ta tõusis seekord üles alles kolmandal päeval, ning räägitakse, olla sedavõrd muutunud, et isegi tema ema ega jüngrid polevat teda enam ära tundnud, enne kui ta ise ütles, et see olen ju mina, Jeesus. Ja pärast ta enam nende juurde ei tulnud, vaid kadus sootuks. Räägitakse, et ta olevat läinud Maarjat otsima, keda polnudki tänavu ristil nutvate naiste seas; kuigi teised jälle räägivad, et mägi olla olnud nii tihedalt nutvaid naisi täis, et pisarad voolanud jõgedena linnatänavatele ning Maarjat polevatki olnud võimalik nende hulgast silmata. Veel räägitakse, et Jeesus olevat ristilt hüüdnud: "Maarja, Maarja, miks oled sa mind maha jätnud," aga jüngrid ja Marta eitavad seda kaljukindlalt, see olevat Rooma sõdurite patujutt."

"Aga sina, Juudas, peaksid olema ennast juba üles poonud," ütlen kella vaadates.

"Tead," jätkab ta asjalikumalt. "Ma sain omale paberid – puusepp Joosep Naatsaretist oma naise ja lapsega. Sellega sõidame täna õhtul videvikus, kui päevavalgus väheneb, aga tulesid pole veel süüdatud, üle piiri."

"Kas sa ei tea, et Jeesus ütles, kes oma hinge tahab päästa, ei päästa seda mitte," teen nõrga katse vastu vaielda.

"Sa ei arva ometi, et ma oma hinge pärast seda teen!" vastab Juudas leebelt, aga kindlalt.

Praegu sõidame üle mägede, kus üks taevasse ilmunud imelik hele täht näitab meile ka kuristike vahel õiget teed.

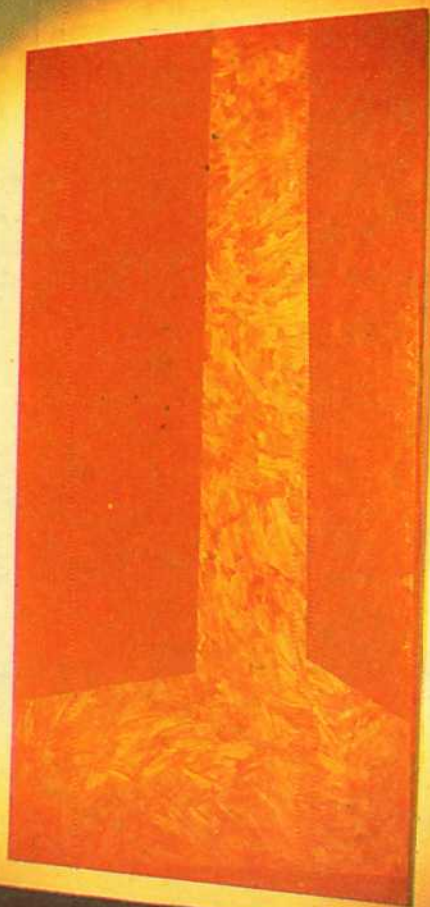
Ilmutatud öde Helenale Santa Maria kloostri 1993. a p. Kr.

Tiina
Tammetalu.
Projekti
"Kompromiss"
Gaeri
"Vaal".
1993.
Tii:
Rannuli
foto

Tiina
Tammetalu.
Projekt
"Kompromiss"
Galeri
"Vaal".
1993.
Tiit
Rammali
foto

PIRET EHING

MA NÄGIN

1.

Ma nägin udmurdinahkses kasukas
Madonnat
seadmas ritta isuriluust kujukesi
oma tualettlaua
Miljoneid maksvad muinasmälestised
Soome-ugriluse loojang

2.

Ma nägin Ühinenud Euroopat
piiritut keelepiirideta riiki
kaksteist kuldset tähte
sinisel taustal
Eküü ja kustuv mälestus rahvusest
kui sellisest

3.

Ma põlvnen isa poolt Kalevipojast
ja naisliini pidi antropoidsest humanoidist
ühine veregrupp Ilja Murometsaga
Mul on krahv Keyserlingi geenid
ja närvisüsteem nagu piiskop Albertil

4.

Ma olen näinud
ja ma ei taha
saada maetud Invaliidide toomkirikusse
nagu Napoleon
jääda Galilei kombel elu lõpuni
inkvisitsioonikohtu alla
hukkuda kangelaslikult
ega hääbuda
evolutsiooni madalamal astmel
Ma ei taha üldse minna surma
millele olete mind määranud
mis sellest et eile rajasite mulle
esimese kaitseala
ja täna
juba täna
kannate mind Punasesse Raamatusse

KRISTIINA EHIN

*

Need merikarbid prinkjal
mustal nahal
ja mereranda pesa teinud
kriiksuv köögiuks
Ma poleks uskunud – mind võluvad
su jalad
Nii tõlgendasin köögiukse
kiivat kriiksatust

Kuid kogu oma eredaima elujanu
ma olen viiuldanud vaikivasse merevahtu
Ma laman luidetel
vees loksus lambiõli
Parv köögiuksi taevas
saabub õhtu

*

Need jalajäljed puhtal värskel lumel
ja valge vaikus nagu merevaht
Ma armastan sind väga
väitis sinel
ei köögiuksed lahuta meid kaht

Me hingasime õhtust hämarust
ja keegi varastas mu vihmakeebi
Näen taevaserval kiivast köögiust
Mul oled sina sinel
Asi seegi

*

Kui läbi sammaldunud seinapragude
mu mõtted vahel sirutavad oma sõrmi
Ma iialgi ei tea kui suur on seinatagune
sest minu sõrmedele pole loodud silmi

Kuid nagu lõuna poole lendav luigeparv
ei kipu kõrgemale tiiva tugevusest
Ma müügin mahedalt kui muigav metsasarv
ning mõnu tunnen lihtsalt olemisest

Toru

Ma roomasin läbi toru
ja toru sees oli talv
ning juba novembris ma mõistsin
et suvi ei olnudki halb

Ja toru keskel ma hüüdsin
Ma tahan välja siit seest
Kuid toru vaid mugistas naerda
ja jäätas end tagant ja eest

Ning ma roomasin edasi üha
mööda hallust ja tohuvabohu
Oleks kevad või ükstapuha
aga mitte see lumi ja nohu

Ja äkki ma nägin valgust –
Oh oleks see toru lõpp
Kuked kiresid kevade algust
tuli päike ja lumest sai sopp

Ja ma veeresin torust välja
kuis võis see olla nii pikk
Seisin arutult puud olid haljad
nüüd toru on minevik

EHA KOMISSAROV

TIINA TAMMETALU,

maalija, s 1961.

ERKI-aastail kuulus Tiina Tammetalu "Rühma T" ja tema nimi jõudiski avalikkusesse ekspressionistliku maalijana koos "T" läbimurdenäitustega 1987 ja 1988.

See oli tunde vabastamise aeg, mis nautis maaliaineste erotiseerumist, instinktide energia tundmaõppimist.

Endale maalis teed sulgev "T" paigutub ümber uuele *performance*’i ja installeeriva kunsti joonele. Tiina Tammetalu valib eksperimenteerimiseks maalikunsti valdkonna, tehes sellega oma ülesande meeletult raskeks. T.T. peaaegu ainsaks väljapääsuks sai idee kunstist kui protsessist ning püüdlus seda ideed oma loomingus manifesteerida. Uue süsteemi eelised on võimsad – protsessina toimiv kunst väldib kultuurimonopolide süsteemsust, naudib ambivalentsusi kuni iseenda kummutamiseni välja. Ta loob ja hävitab, kuid nii, et sellega ei kaasne kahetsus ja painav lõpuaimus. Selline kunst ei käsitle indiviidi antusena, probleem on selles, kuidas staatiline maalivorm suudaks vahendada protsessuaalsust. Tuli harjuda teadmiseiga, et ilu pole ainus võimalik selgitus kunstile. "Müra" näitusele osaksaanud eituselaviin näitas, kui valusasti oldi puudutatud katsest loobuda esteetilisusest pelgalt positiivses, ilukeskses tähenduses. Laiemas perspektiivis oli positiivsuse kadumine esteetilisusest ka eksperimenteerijate endi probleem ja nii näeme ka Tammetalu aeg-ajalt tagasi pöörduvat kauni maali, st unistamise juurde. Ent oma paari viimase aasta näitusega on ta tugevalt nihkunud kunsti poole, mis on ettekatvatsetult ajutine, juhusest sõltuv, etteaimamatute tagajärgedega, hinnates ümber korra ja mittekorra kategooriaid.

Näitus "Konversatsioon" Kinomajas 1992. a talvel tutvustas publikule uut ja sõltumatut Tammetalu, kes kompab teed tulevikku ja tõstatab meelsamini küsimusi, kui vastab neile. Ta esitas seal minimalistlikult plaanitatud maalisarja, kus kujund põhines geomeetrial, millelt oli röövitud konstruktivismi sirgjooneline teravus. Pilt ei töötnud üksikult, vaid mingile üldisemale ruumi-ideele allutatult, sooviga arendada geomeetrilist vormi, mis jätkus tööst töösse piltidevaheliseks keskusteluks. Sellele projektile võis ette heita vaid liigset hurmumist igast tööst eraldi, või oli see vastumeelsus avangardismi kombel töötava alasti idee väljendamise vastu. Kuid samm oli astunud – kujund näis juhuslikuna ja geomeetrilist struktuuri kõnetati uuel kujul. Kogu selles projektis oli ilusat maali ja palju ruumi jäeti alateadvusele.

Kui projektis "Konversatsioon" lansseeris Tammetalu kommunikatsioonitruuna, siis sama intriigi uuest vaatekohast vaadatuna jätkab Tammetalu eksperimentaalnäitusel "MÜRA" 1993.a kevad-talvel, määratledes maalijatest esimesena pildil esitatu märgina. Ta pakkus seal välja võimaluse teha pilte,

mis ei käsitleks vormi- ega ruumiprobleeme, vaid suhtleks kujutisega märgi kombel, pälvides selle eest näituse preemia. T.T. loobus klassikalisest maalist kollaaži kasuks. Ajalehepaberist väljalõigatud, kõigile loetavad leppemärgid nagu piimapudel, päike, süda – neist võiks pika sõnaraamatu koostada – on eranditult positiivse mõjuga, kuid väliselt täiesti tähtsusetud, isegi inetud. Oma kollaažide ideed on kunstnik iseloomustanud määratlusega "Ei mingit salapära kaoses!" Teisalt sünnitab lootust kommunikatsiooni sünniks liiklusemärgitavaliselt arusaadavaks muudetud märgikeel.

TT: "Näen konflikti moodsa kunstniku taotluses luua teos, mis oleks üheaegselt irriteeriv, skandaalne ja uus ja võiks sellisena kesta ruumis pikema aja vältel," ütleb ta oma projekti "Kompromiss" kohta 1993. a suvel. Tammetalu esitab "VAALAS" informatsiooni *happening*'i vormis, ta on loonud äärmiselt intensiivse atmosfääri, kus mitmevärvilise valgustusega prožektorid peegeldavad vaatajat seinal rippuvates maalides, tõmmates nad otsekui pildi sisse.

Niisiis kohtuvad sellel väljapanekul kolm sõltumatut osapoolt: suured, konstruktivistlikke kujundeid kasutavad, monokroomselt põhjalt väljaarendatud lõuendid; räige, ruumi ja pilte ümberkujundav teatraalne prožektorivalgus ja piltide ees ringikõndiv vaataja, kelle vari peab saama pildi uueks komponendiks. Siin nähakse selgelt edasiminekuvõimalust vastuolude ühendamises, eelistatakse emotsioone süsteemile, mis peab olema ühtaegu esitav ja peegeldav suurusjärg. Tammetalu poolt kavandatu vastab postmodernistlikule nägemusele eksperimendist kunstis. Eksperiment, mille tõi kunsti klaasikaline avangard, pihustub postmodernismis improvisatsiooniliseks mänguks, mis haarab kaasa *happening*'id, kõrgendatud eneserefleksiooni, vormide sulamist, eri valdkondade segunemist jms. Avangardi koodis oleks varjukuju tekitamiseks piisanud ühevärvilistest metallplaatidest ja olekski tulemus käes. Tammetalu teeb panuse fiktsioonile. – Eestis on fiktsioonidel praegu teatavasti prioriteet, ja esitab hästi maalitud lõuendeid, millest üksi piisanuks näituse korraldamiseks, et nad teatrivalgustusega muuta värvilisteks ekraanideks. Maali kohalolek muutub ärritavalt maalimise eituseks ja kunstiteose kommunikatiivsuse hapraks, täielikult vaataja isiku otsustuse all olevaks võimaluseks. Siit peaks siis hakkama hargnema mõttekäik, et kunstiteose kommunikatsioonivõimalused on võõrandunud kunstiteosest kui šedöövrast irdunud mõisteteks. Võimalik, et Tammetalu idee oleks paremini töötnud minimalistlikumas kontekstis. Ta taotles kontemplatsioonile pildi ees teatraalses atmosfääris ja sai ideid. Viies oma napi kujundikeelega suured pildid Vabaduse platsi tunnelisse, jälgis kunstnik möödujate reaktsioone, kes reageerisid kunstniku kavatsusele provotseerida vahetuid kontakte ettevalmistamatu publikuga väga erimoodi. Otsingud jätkuvad. Küsimus on lõpuks ärakulutatud vahendite asendamises ja uue eluvõimes.

MATI UNT

KAKS INTERVJUUD JAN BLOMSTEDTIGA

Kommentaariks

1976. aastal saabus 32-aastane Mati Unt Soome turismireisile. See oli tema esimene sõit kap-maale, nagu tookord öeldi. Turismi sildi all oli mul ka muid kohtumisi igasuguste inimestega, nende hulgas mu tõlkija ja vana sõber (noh, kui vana nüüd, aga ikkagi suhteliselt pikaajaline sõber) Eva Lille. Sadamast siirdusime kuhugi restorani. Seal viibis ka KOM-teatri tegelane Kaj Chydenius, vasakpoolne helilooja, kellega Komissarov oli käskinud mul kontakte luua. Kommunist aga

vaikis süngelt ega pööranud mulle mingisugust tähelepanu. Tema asemel tutvusin hoopis 24-aastase Jan Blomstedtiga, kes võttis mult ka Helsingi ülikooli rotaprintväljaande jaoks intervjuu. Jan joonistas minust ka pildi, mis on intevjuu juures. (Muide, kui ta hiljem, juba 1988. aastal intervjueris mind "Helsingin Sanomate" jaoks, siis tegi ta minust (tagaselja, ilma poseerimata) juba õlimaali!)

JAN BLOMSTEDT

Kirjanik Soome lahe tagant

Olin näinud Mati Undi pilti, enne kui temaga kohtusin. Pilt oli eesti kirjanike loomingut etc tutvustavas biograafilises leksikonis: noore mehe mõtlik profiil, pilgus tõsidus ja intellektuaalne otsekohesus. Hiljem tõdesin, et selle koha pealt pilt ei valetanud. Muus osas oli foto muidugi aktuaalsuse kaotanud.

Kui me 11. 8. 76 võtsime väikese sõprade-rühmaga Lõunasadamas vastu brüneti habemiku, pisut boheemliku isiku, ütlesin endale, et pildil nähtud siledapõsksest, hoolikalt kammitud algajast oli aastate jooksul sirgunud peaaegu et sümboliks sobiv kunstnik, kes oli oma rolli igati omaks võtnud. Eelkõige äratas tähelepanu saabuja sundimatu muretus.

Seal ta siis oli: üks eesti armastatumaid nüüdiskirjanikke, Tallinna Noorsooteatri dramaturg ja üks Eesti Kirjanike Liidu seitsmest sekretärist, ühesõnaga Mati Unt. Vaates tuttav tõsidus – isegi naeratades.

Tutvusin Mati Undiga meie ühise sõbra vahendusel. Aga see on muidugi juba teine jutt, nagu oleks öelnud Kipling. Kõige olulisem on see, et ma teda üldse tema esimesel Soomes-käigul kohtasin ja et sain temaga

rääkida asjadest, mis pakuvad – tahaksin uskuda – laiematki huvi.

Kui palju me Soomes eesti kirjandust ja eesti kirjanikke tunneme? Kuigi Mats Traat ja Ülo Tuulik otsivad parasjagu oma värskete tõlgete kaudu soome lugejaga kontakti, ei ole asi eriti kiita. Võib arvata, et eesti lugejad tunnevad soome kirjandust paremini kui soome lugejad eesti kirjandust.

Ma ei väida, et Mati Unt oleks olnud asjade niisuguse seisu tõttu pettunud. Ta rõhutas, et väikerahva raskused rahvusvahelisel areenil on täiesti loomulik nähtus.

Küsitlesin pisut Matit eesti kirjanduse kohta. Mati kuulub ise nende hulka, kes startisid 60ndate algul. Mati oli oma esimese proosaraamatu ilmumise ajal 1962 vaid 18-aastane. Oli aeg, mil kirjanduses tõsis esile uus põlvkond ja koos sellega ka uus laine.

– Kust tulevad uued lained, naeratab Mati õlgu kehitades. Kui oskaksin seda öelda, oleksin suur prohvet. Kirjanikuna püüan muidugi orienteeruda, nii nagu vähegi oskan. Siin on mind aidanud tagasiside lugejatega. Vaevalt ükski kirjanik ilma selleta kirjutada suudab. Ma ei pea praegu silmas müügiedu või populaarsust. Tagasiside põhineb kõige-

pealt teatud konkreetsetel kommentaaridel ja aplausil. Samal ajal on see suures osas vaistlikult kogetud asi.

Seep' see on. Mati Unt tundus vältivat asjatut teoretiseerimist. Ta tahtis kogu aeg rääkida konkreetset, nii nagu sobib kirjanikule – tegelikkuse vaatlejale. See ei tähenda muidugi, et tal ei oleks elu, maailma ja kirjanduse kohta arusaamu, mida hea tahtmise korral saaks teooriaga rüütada. Märkasin, et teda huvitas mõte kirjandusest kui "kollektiivsest mälust", see avas tema jaoks olulisi esteetilisi panoraame.

Sellest aspektist tahtiski Mati rõhutada vana meistrite tähendust.

– Kui ma räägin kirjanduse uutest lainetest, siis ma ei arva, et "uus" "vana" ümber lükkaks. Kirjaniku tööks ei ole eelkäijate teoste toleriidualale heitmine, vaid kultuuri hoidmine, kasutades vana uue loomisel.

Mati rääkis, et eesti kirjanduses on ehk kõige tähtsam joon urbaniseerumine. Eesti kirjandus on ilmselt palju linlikum kui soome kirjandus. See võib üllatavana tunduda: tähtsad klassikateosed on ju, nagu teada, maaelu pildistused. Praegu kirjutavad ainult vähesed maaelust, võib-olla 2 – 3, üks neist on Mats Traat.

Mati loetles mõnesid tähelepanuväärseid sulemeistreid. Luule alalt mainis ta Paul-Eerik Rummot, Jaan Kaplinski, Jüri Üdi, Viivi Luike ja Hando Runnelit, proosapoolelt Arvo Valtonit, Vaino Vahingut ja Enn Vetemad.

Juhtides vestlust Mati enda isiku suunas, märkasin oma kaaslast üht põhilist joont: tagasihoidlikkust. Mati ei räägi meeeldi iseendast. Paradoksaalsel kombel on kriitikut näinud temas "pihtimuslikku" prosaisti. Mati ei olnud sellise iseloomustusega nõus. Tema arvates on pihtimisel ja kirjandusel erinevad funktsioonid.

Mati mõonis, et proosas on ta mingil määral "subjektiivsem" kui teatri jaoks kirjutatud töödes. Kuid subjektiivsus ei tähenda tema jaoks enesekesksust, vaid teatud esteetiliselt, võib-olla isegi estetiseerivat väljenduslaadi, kus – teisiti kui teatris – ei liiguta aja ja ruumiga seotud olukorras, vaid ollakse vabam olukordade ja mõtete vahelduvas voolus.

– Väga raske on oma tööst rääkida, hüüatas Mati järsku. Mõni mu lugejatest võiks ehk öelda, et ajan lihtsalt jama. Pealegi kipuvad mu mõtted muutuma, võib-olla nad muutuvad ka pärast seda intervjuud.

Mati Undi sõnades oli natuke naljatlevust. On kirjanikke, kes on nagu kassid, uhked ja salapärased olendid, kes põgenevad läheneva käe alt nõrke liigutusega. Nad ei allu vilepühumisele. Nad ei lase end defineerida, kuna kardavad, et defineeritavus tähendab nende arengu lõppu. Mati Unt on niisugune kirjanik.

Olin kangekaelne. Tema loominguks pidi ju ometi olema mingi "ühine nimetaja", mingi põhivaade. Kas seda ei saaks kuidagi väljendada?

– Üks minu teoste korduv teema, jutustas Mati (olles märganud minu kangekaelsust) on inimese tegevus ja ebaõnnestumised selles tegevuses. Ebaõnnestudes võib inimene tihti saavutada midagi "muud", midagi eesmärgi asemel, midagi, mis on võib-olla väärtuslik.

–Huvitav mõte. Kujutad siis püüdlust, millel on traagiline olemus, kuid mis samas suunab traagikast väljapoole. Kas võiks sel juhul rääkida traagilisest optimismist?

– Ära minu käest küsi. See on kriitikute probleem.

"Lokki" 1/1976, Helsinki

Mati Unt

"MULLE MEELDIVAD KASSID, MITTE INIMESED"

Mati Unt ei usu suuri sõnu

Mati Unt lavastab **Kansallisteatteri** Rein Saluri näidendit "**Minek**". Näidendi tegevus toimub sõjajärgses Eestis ja jutustab Siberisse küüditamisest.

Kansallisteatteri küalistetoas laual on pilt naisest, kes hoiab süles siiami kassi. "Lõppude lõpuks meeldivad mulle ainult mu oma naine ja minu kass," tunnistab Mati Unt. "Mitte niivõrd inimkond."

Perestroika märke näidendis ei ole

Mati Unt, tuntud eesti kirjanik ja lavastaja, ei ole siiaaani poliitikasse sekkunud. Rein Saluri näidend käsitleb siiski poliitilist teemat.

Perestroikaga pole sellel midagi tegemist. Mati Unt pole mingi perestroika lipukandja.

"Loodetavasti ei oota soome üldsus mingit innukat vabadusekuulutamist. Näidend on tegelikult sünge ja lootusetu."

Aga varem ei oleks sellist teemat eesti teatris tõenäoliselt saanud käsitleda?

"Võib-olla ei oleks. Aga mul on isiklikud motiivid. Tunnen Rein Salurit kooliajast. Ta on minust paar aastat vanem. Ta on oluliselt mõjutanud minu kirjanikukssaamist."

Näidendi esietendust Eestis ei ole Unt näinud. Mitte sellepärast, et oleks kartnud mõju-tusi saada.

"Kui mõni stseen oleks olnud väga hea, oleksin tundnud vajadust teha seda hoopis teistmoodi. Parem on, et ma eesti lavastust üldse ei näinud."

Sensuaalne lähenemine

Mati Unt on palju näidendeid lavastanud. Eelmisel kevadel nähti **Kansallisteatteri Willensaunas** Undi lavastust August Strindbergi näidendist "**Preili Julie**". Esitasid eesti näitlejad.

Mati Unt ei näe eesti ja soome näitlejate vahel olulist vahet.

"Üldiselt tahaksin anda näitlejatele nii suure liikumisvabaduse kui võimalik. Siin, Helsingis, ütlesin näitlejatele: mängige nii palju kui tahate – teist korda teile vist niisugust pakkumist ei tule."

Kas Unt mõtleb selle all ülemängimist?

Lavastaja kehitab õlgu. "Teater on teater. Näidendis näitleja mitte üksnes et mängib teatud isikut, vaid ta on ka näitleja. Näitlemine on ka näitlemise parodeerimine."

Näitekunsti tuum ei ole Mati Undi meelest sensuaalses lähenemises. "Oluline on see, et näitleja tunneb oma näol valgusvihku – ja mängib. Emotsionaalsus iseenesest ei tähenda midagi."

Strindbergi magamistoas

Undi "Preili Julie"-lavastust mängiti ka Stockholmis. Eestlased olid valmis hävitavaks kriitikaks, näidendit mängiti ju Strindbergi sünnimaal.

Etendus läks hästi, paremini kui Helsingis. Näitlejad olid teadlikud oma osade kaalukusest, iseendist kui mängijaist.

Mati Unt räägib, et käis Strindbergi muuseumis peale sulgemisaega. Ta oli võtnud hankinud. Ta oli saanud ka juhtnöörid, kuidas häiresignaal peale sisenemist maha võtta. Aga häiresignaali ei olnudki peale pandud. Ta oli niisiis ise selle tööle pannud.

"Olin just Strindbergi magamistoas, kui meeldiv naispolitseinik sisse astus. Ta oli relvastatud. Kui oleksin selles olukorras käitunud ettearvatult, nagu kunstnik kunagi, siis oleks sellest jumal teab mis välja tulnud!"

Mati Unt on esmajoones kirjanik. Tema raamatuid on ka soome keelde tõlgitud: "Sügisball", "Kuuvarjutus" ja "Räägivad".

Ta ei räägi meeleldi kirjanikuvisioonidest.

"Asi on lihtsalt selles, et romaani tuleb kirjutada nii kaua, kuni temas sünnib sisemine mehhanism. See viib kirjutamisprotsessi lõpule. Kui sellist mehhanismi ei sünni, tuleb romaan kõrvale jätta."

Unt väidab, et kirjutas oma kõige uuemat romaani "Öös on asju" seitse aastat. "Kui palju kordi tuli mul materjali kaevuda, enne

kui leidus romaani sisemine mehhanism, mis hakkas toimima iseenese jõul."

Oma varasemates romaanides on Mati Unt tihti kasutanud klišeetid, tavatõdesid. Tõsi küll, iroonilises valguses. Tekib mulje, et ta ei usu mingisugusesse kirjaniku omapärrasse. Või kuidas?

"Thomas Mann küsis kord: mida tähendab stiil? Kas me saame hoiduda parodeerimisest? Kõik on paroodia. See on ka minu arvamus."

"Mina ei tea, mis on vabadus. Aga mind huvitavad inimeste vabadusekujutelmad. Ma laenan neid kujutelmi."

Mati Unt võõrastab suuri sõnu. Üks selline on vabadus. Meelsamini räägib ta distantsist. Kirjanik suudab distantsilt paremini jälgida inimeste mõtlemisprotsessi ja aimata nende ummikteid. Ka vabaduse ummikteid.

"Kas mina olen irooniline? Ma ei tea. Tänapäeval väidetakse, et kõik on irooniline. Ei tea. Las inimesed ütlevad, mida tahavad. See on ju vabadus – või kuidas?"

Mati Unt ei hooli inimkonnast. Ta armastab kasse. Miks?

"Ma pole kunagi uskunud rahvaliidumistesse ja suurtesse lipukirjadesse. Ma pole kunagi olnud angažeeritud kirjanik..."

Räägime kassidest!

"Räägime. Kassidest. Kass on tujukas individualist. Ta vajab toitu, kuid tema suhtumine elusse ei ole kasutaotlev. Tal ei ole sotsiaalseid sihte. Kass suudab pikka aega ka ilma toiduta toime tulla. Ja tema pilk! Kass näeb otse inimese südamesse."

Mida Mati Unt üldse elust mõtleb?

"Elust? Sõna elu paneb mind kõigepealt mõtlema oma kolmekümnendale sünnipäevale. Mõtlesin, et see on suursündmus minu elus. Aga..."

"Olen sündinud 1. jaanuaril. Kui külalised sünnipäevale tulid, ei huvitunud nad minust. Nad küsisid, kas mul viina on. Kas mina elan või ei ela, on ükspuha. Aga kuna ma elan, siis olgu pealegi! Mina elan..."

Helsingin Sanomat 19.09.1988

Soomes keelest tõlkinud Marika Mikli

MAIRE JAANUS

Tõlkimine ja kaotus: Mati Undi "Viimnepäev"¹

*Missugust kaotust me peame kandma, et mitte kaotada mida.
(I. A. Richards, "Towards a Theory of Translation".)*

Minu tõlkekommentaari puudutab nii keeltevahelist tõlget, vahendust eesti keelest inglise keelde kui ka keelesisest tõlget, tõlgendus- ja selgitusakte ühe keele piires, mida me kommunikatsiooni huvides pidevalt kasutame. Teema üle järele mõeldes esitasin endale igasuguseid küsimusi tõlkimisega kaasnevat kaotuste ja võitude kohta, rahulduse kohta, mida tõlkimine pakub, tema järele tuntava vajaduse ning tema tagajärgede kohta. Eriti viimased ulatuvad kaugele. Sest kui nõustume Ivar Ivaski väitega, et "väikestes keeltes on olemas erakordselt loominguilisi marginaalkirjandusi ja ebapiisavalt tõlgitud suuri luuletajaid"², siis hakkame tõlkima laias valikus; ja kui me nii teeme, siis asendub praegune hierarhiline lääne kirjanduse kontseptsioon üksikute ja autonoomsete erineva mõjukusega rahvuskirjanduste paljususest metarahvusliku kontseptsiooniga, mis on egalitaarsem ning arvestab rohkem tõlgete mõju ja tõsiasja, et suured kirjandusloojad pole iialgi olnud nii rahvuslikud, kui rahvuskirjanduste arengu ja ajaloo tunderõhk mõista annab. Nüüd on kätte jõudnud tõeline mitmesuguste rahvuskeelte üksteisesse tõlkimise ajastu ning me peaksime kindlasti andma oma panuse, et ka Baltikumi keeled kaasataks sellesse vahetusse. Eriti juba seetõttu, et lõppeks on arvatavasti tõsi, mida Walter Benjamin kunagi ütles: et kriitika polegi kirjandusteoste elu jätkumiseks nii tähtis tegur kui tõlkimine.³

Põhiosas oli Mati Undi tõlkimine⁴ koos Mardi Valgemäega mulle kogemus tõkestamatust, pingeteta ülekandest eesti keelest inglise keelde. Vaevast esines mingeid konk-

reetseid keelelisi erijooni, mida poleks olnud võimalik reprodutseerida, kaotsi ei pidanuks minema ka mingid iseäralikud kirjandusloolised ega stilistilised mõjutused. Undil on õhtrasti allusioone teistele kirjanikele ja teiskeelsetele tekstidele, kuid need esinevad enamasti otseste või kaudsete tsitaatide kujul ning on tõlkes taastatavad. Undi tundetoon võib näida lausa voolavat inglise keelde, sest eesti kirjanduskeele moderniseerimisel on ta silmas pidanud ingliskeelseid eeskujusid (üheks tugevaks varajaseks mõjutajaks oli talle näiteks Hemingway) ning tema esteetika või poeetika on enamjaolt postmodernistlik ja metarahvuslik.

"Viimnepäev" on tüüpiline kaasaegne draama selles suhtes, et ta keel mitte ainult pole äärmiselt kasin ja lihtne, vaid ka on kavatsuslikult triviaalne ja kirjanduskauge, ning tegude ja žestidega antakse seal rohkem edasi kui sõnade abil.

Võiks öelda, et Undi kõrge tõlgitavusaste jättis meid ilma silmitsiseisust tõlkimise tõelise väljakutsega: kohtumisest tõlgitamatuga. Georg Steiner on väitnud, et tõlgitamatus kaitseb meie privaatsus- ja territooriumiinstinkti, meie vajadust varjamise ja peidupaiga järele.⁵ Tõlgitamatus teadvustab sügavamalt keelte võõrikust üksteise suhtes --- nende loomupärast võõrust ja teistsugusust. Tõlgitavus aga väljendab keeltevahelist keskset vastastikust sugulust ning kommunikatsiooniimpulsi, mis võõrikuse kõrvale tõrjub. Tõlgitavus on midagi kriitikataolist selle ideaalkujul. Ent kriitika on tavaliselt originaalile lisamise kogemus ja sellisena paratamatult sõnaohter, tõlkimine aga, kui see lodusalt laabub, on

1 "Lituanus" vol. 24, 1978, nr 2

2 I v a s k, Analogies of Light: The Greek Odysseus Elytis. "Books Abroad" 1975 (autumn), lk 627.

3 W. B e n j a m i n, Illuminations. New York, 1969, lk 76.

4 M. U n d, Doomsday. "Modern International Drama" 1977 (spring), lk 43-64.

5 G. S t e i n e r, After Babel: Aspects of Language and Translation. London, 1975, lk 231-232.

täiuslik, vaikiv mõtteedastus, enesestmõistetav ja peaaegu tahtmatu.

Need varjamise ja kommunikatsiooni, tõlgitavuse ja tõlgitamatuse, rahvuslikkuse ja metarahvuslikkuse probleemid, mis kuuluvad tõlketeooriasse, ilmnevad taas, kui kõne alla tuleb interpretatsioon.

"Viimnepäev" algab väga konventsionaalse ja realistliku kodanliku draamana, mida Unt tasapisi transformeerib ja jätabki siis üheks uudeks realismi ja fantaasia seguks. Kõigepealt juhib ta meie mõttet sellest kodanlikust stseenist välja sellega, et laseb tegelastel vestelda lennukatest ja abstraktsetest võimalustest. Albert kõneleb oma usust kosmosekülalistesse ja Aili oma fantaasiast teha enesest dokumentaalfilm, milles ta oleks alasti ja võiks ennast tulevikus nii vaadata. Säärased jõudefantaasia puhangud lükkavad näidendi käima, kuid ülejäänud lavalviibijad asuvad neid kohe tsenseerima. Too inimrühm tervikuna tundub psühholoogiliselt liiga hirmunud, kammitsitud ja tõsine, et olla vastuvõtlik ükskõik millisele mängule. Seniilne vanaisa, kes aeg-ajalt tukastusest ärkab ja I ning II maailmasõja vahel võngub, aitab kaasa aja ja ruumi nihestumisele. Ta pärrib pidevalt kellaaja ja näitlejate identiteedi järele. Näidendi lõpus lasku kuuldes ärkab ta küsimusega: "Kas sakslased taganevad?" Vanaisa viited Kristusele ja Ilmutusraamatule toovad esile ka näidendi pealkirja ja teose absurdsed apokalüptilise mõõtme. Ükski tegelastest pole kuigi tugevasti hetkerealsuses kinni ja kõik nad on väga silmatorkavalt tegevusetud. Nad on passiivsed, passiivsed millegi ootel, ning igapäev passiivsusest on tema väärtusetunde täpne mõõt. Nii ootab pensionile jäänud pereisa telegrammi ja tunnustust, vanaisa ootab oma tütre ülestunnistust selle kohta, et too nelikümmend aastat tagasi hõbemonogrammi varastas ja valetas, et ei teinud seda, ning tütar omakorda oma tütre abiellumist. Tüdruku peigmehe Ingo jaoks on üksipuha, keda või mida oodatakse, Jeesust Kristust või kosmosekülalisi. Tema ükskõiksus väljendab kõigi teiste näidenditegelaste oma (hoolimata nende ootajahoiakust) ja laseb ka nende reaalsusel väärtusetuna paista.

Passiivse ootamise teema põimub läheneva surma aimusega. See aimus tuuakse sisse

juba näidendi alguses ja ta tugevneb, kui kõik tegelased hakkavad mängima seltskondlikku mängu, milles mängija, kellele visatakse pall, peab oskama kas mõne ümmarguse asja nime öelda või surnud mängima. "Kui kaua me peame surnud olema?" küsib üks tegelastest. See küsimus jääb terves draamas kõlama.

Selleks ajaks on Unt juba piisavalt hajutanud piire reaalse ja ebareaalse, mineviku ja tuleviku vahel, et muuta võimalikuks järgmine sündmus. Lavale tulevad natsisaksa mundris sõdurid. Valitsevas määramatuses, segaduses ja kimbatuses võiksid nad ühel hetkel tõepoolest olla kosmosekülalised, kuradid või minevikust saabunud päästjad või lihtsalt röövlid või näitlejad. Nende sisseaste on näidendi keskne episood. See puudutab vana poliitilist haava ja Eesti ambivalentset seisundit. Siiski on see ajalooepisood piisavalt värske, et kõik kogeksid seda jõhkra ning agressiivse teatraalse sündmusena. Võrreldes selle otsustava ja ülitähtsa kogemuse taastäbielamisest saadud šokiga on kõik ülejäänud antikliimaks.

Lahendusest saab aktiivne mandumis- ja trivialiseerumisprotsess. Saabuvad kingitud pensionile jäänud pereisale: poole meetri pikkune mänguauto ja Milo Venuse kipskoppia --- tasu eluagse töö eest. Ta lahkub laval kui laps, mänguautot järel vedades, ja võtab valokordiini, et magama jääda. Ka ema on nüüd taandanud lapseks: ta tunnistab üles, et valetas. Võimalik, et nelikümmend aastat. Näidendi lõpp toonitab tunnet, et selle ebarealsuse erilised tunnusjooned on väärtuste kadu, tühjus, usalduse puudumine; kõik on kas vale või järeletehtud koopia. Ebarealsus seguneb tugevasti pettumuse ja absurdsusega.

Nagu enamik kaasaegseid näitekirjanikke näitab ka Unt üles teatavat lugupidamatust kõige selle vastu, mis moodustas realistliku teatri: psühholoogia, individualiseerituse ja empiirilise vastu – ehkki mitte päris sel määral, nagu me Läänes harjunud oleme.

Üks võimalus tema puhul on toetuda tava-poetikale ning tuua esile näidendi üldine kriitiline suunitus. Sel juhul toonitatakse või isegi liialdataks näidendi kõiki absurdsed, ebareaalseid, triviaalseid, fantastilisi elemente, et maksimaalselt rõhutada kindlate piirjoonte hägustumist ajaloo ja fantaasia, võltsi

ja autentse, küpse ja lapsiku, triviaalse ja tähendusliku vahel. Või et takistada rahvusliku ja unikaalse hajumist, mida rõhuasetus postmodernistlikule tavaestetikale soodustaks, võiks teha ka kannapöörde ning rõhutada nende konkreetsete fantaasiate võrsumist konkreetsetest ühiskondlik-ajaloolis-psühholoogilistest tingimustest. Näiteks teadvustab näidendi sotsialismi-kontekst end arvukate vihjete kaudu, mida võiks rõhutada. Kahtlemata on võimalik esitada mitmesuguseid kitsaid ja seetõttu piiravaid poliitilisi ja ühiskondlikke interpretatsioone, kuid ainult teatud piirini, sest Unt ei anna mingeid lõp-

likke vastuseid. Ta kõrvaldab kõik selged eristused, et näidata, kui võimatud on vastused ja kui palju neid on.

Reaalsuse ja ebareaalsuse segu Undil erineb näiteks Albee, Shepardi ja Ardeni omast. Rõhu võib asetada kas realismile või ebareaalsusele. Esimene toob meid lähemale äratuntavalt rahvuslikule või "võõrapärasele", aga mul oleks väga raske öelda, kus – kui üldse – see "võõrapärasus" muutub segiaetamatult eestilikuks.

Inglise keelest tõlkinud Ene-Reet Soovik

TIIT HENNOSTE

MATI UNT. MÄLESTUSED JA LOOTUSED

Tule tagasi, Kollane kass

Mati Unt oli esimene elus kirjanik, keda ma nägin. "Sul noorem jalg, mul rohkem raha," on lause, mis on mees. Istusime Mati Undi korteris Mustamäel, samas, mille aknast on vist tehtud "Sügisballi" raamatu fotod, jõime muskaatveini, vaatasime telekast Eurovisiooni, kuulasime Volkonski "Madrigali" ja rääkisime sellest, miks eesti kino on nii kehva tasemega. Juttude tulemust ma ei mäleta, korterit küll. Nägin esimest korda elus diktofoni, millega lindistasime "Abba" võidulaulu "Waterloo", et seda esmaspäeval Pärnus oma kooliraadios ette mängida, ja kuulsin esimest korda vana muusikat, mida Unt võrdles moodsa rokiga, või tol ajal vist ikka biidiga. Tuustisin Undi raamatukogus ja lugesin esimest korda raamatut häppeningist ning vaatasin mingeid fotosid lavastustest New Yorgis, vist "Hairist". See oli niisiis 70ndate algul. Kust selline tutvus? Ega ta mingi tutvus olnudki, lihtsalt Undi tollane naine Kersti Kreismann ja minu tollane tüdruk juhtusid olema õed. Kas ma tollal olin ka Undi raamatuid lugenud? Kindlasti mäletan, et lugesin "Via regiat". Aga mis tunde ta jättis, seda ei mäleta, ilmselt ikka hea. Ja vägagi mäletan

Undi tekstile tehtud "Punjab potitehast" ja selle punasesse värvi lahvatavat lõputangot. Aga igatahes ma ei analüüsinud neid töid ega enese tundeid. Kindel mälestus on "Tühiran-na" vapustus, mille keelest jäi suhu meresoola maitse, lainete hääl, lõhn ja rütm. Ja see keele taga olev meri, millest sai lõhnatu vaikus. Siis mäletan esimest mälestust "Sügisballist". See oli kindlasti 1978. aasta sügisel. Sõitsime suure bussiga Krimmi, lugesime bussipinginaabri Imre Siiliga "Loomingust" romaani esimest osa ja arutasime omavahel. Taas mäletan pigem seda ruumi kui tunnet, mida raamat tekitas. Igatahes oli selles suur kogus võõrastust.

Seejärel tulevad aastad, kus Unt midagi ei avaldanud ega vist ka kirjutanud ja hakkas muutuma mälestuseks. Just sel ajal tegelesin ma Undiga intensiivselt, pidasin Tartus ettekandeid ning kirjutasin tema "Teoste" arvustuse. Kõige tugevamalt on sellest ajast mällu jäänud aga hoopis "Teoste" kõide. See pruun ja pehmekarvaline materjal meenutas mulle algusest peale aluspesu. Sellel oli imelik side Undi uute, veidi hiljem ilmunud tekstidega, mingi piinlikkusega, mida tekitas nt "Räägivad". Nagu piiluks lukuaukust või kuulaks läbi õhukese seina naabrite juttu. Ma ei ole

siiani osanud sellele piinlikkusele nime anda, aga ta on mind tabanud ka mujal ja takistanud näiteks kuuldemänge kuulamast, Murdochit, Nabokovit või Toomas Raudamit lugemast.

Mida ma olen sel ajal Undist arvanud? Ei mäleta täpselt ja ka ettekannete tekstid on jumal teab kus. Leidsin ainult loengumärkmed, milles on segi minu ja teiste arvamised 60.–70. aastate Undi kohta, kuid pole viidatud allikaid. Kindlasti on nende hulgas Marju Lauristin ja Hando Runnel. Ja muidugi Unt ise, kes on end ikka hea meelega kommenteerinud ja erinevalt paljudest teistest kirjanikest vägagi läbinägevalt. Nende märkmete tuum on selline: Undi geniaalseim teos on "Tühi-rand" ja peateos "Sügisball". Undi maailmas on ühel ja samal hetkel kõik koos, kõik korraga. Küsimus on selles, kuidas seda lineaarses tekstis kirja panna. Elu Undi maailmas on ebakindel, salapärase, täis endeid ja paratamatuid juhuseid. Ja siinsamas, selle maailma kõrval on teispoolne, veel salapärasem ja täiuslikum maailm. Kohati need maailmad segunevad ja on inimesi või olendeid, kes käivad üle piiri. Undi tegelased on neurootilised, tundlikud ja abitud, isegi liiga kaua mingis psüühilises puberteedis elavad. Unt kirjutab lausa aistitavat teksti, detailselt fikseeritud seisundeid, peeneid meeltemuljeid, mis näitavad lugejale maailma nagu esmakordselt. Tähtis on tunne, hetk, pilt, mitte *story*.

See on pigem luulele sarnane tekst, mille valemiks on mälu+silm+vaikus. Undi tekst on alati olnud kunst, elegantne ja peen. Undi tekstimaailm on kollaaž, milles ühenduvad tervikuks maailmaliteratuur ja Undi enese teosed. Unt sätib eri meediume kokku, kuni selleni, et kavaleht saab etenduse osaks. Nii moodustub tekstidest ruum, milles tekstid peegeldavad üksteist, nii et tekib lõputuse peapööritus nagu vastastikku peeglitega saalis. Undi tekstid on fragmentaarsed, vabad, spontaansed, täis eri hääli, eri keeli, eri vaatepunkte ja ideoloogiaid. Tekstid ja maailmneis on alati ambivalentsed, ilma ühese tõlgenduse võimaluseta. Lugeja mälu on see torupilli tuulekott, millest Unt pigistab meisterlikult välja joru, mis tükk tervikuks seob. Unt on alati olnud ühiskonna seismograaf ja prohvet, ühiskonna psühholoogilise seisundi keskme täpne registreerija, õhus hõljuva pee-

gel. *Angst* on talle üks olulisi sõnu ja *arhetüüp* teine. Unt muutub järjest objektiivsuse suunas, kuni läbielajast saab irooniline kõrvalvaataja, kelle 70ndate aastate probleem on mälu ja kultuur. Kuid talle jääb ikka tähtsaks romantiline, kohati sentimentaalne ja labane nostalgia. Punane värv, paugud, efektid ja tango, ühesõnaga teater. Ühesõnaga, Unt on modernist, alates modernismivõtete antoloogiast "Mõrv hotellis" kuni uue antoloogiaini "Sügisballis". Sest kõik loetletu on suuresti ka lihtsalt modernismi tunnuste rida. Meie Unt. Kiites ja kahetsedes. 1980. aastate Undi kõige tähtsamad tööd on vaieldamatult teatris tehtud, kirjandus on olnud tagaplaanil, isegi niivõrd, et pidin endale mäluvärskenduseks põhitekstide nimekirja üles kirjutama: "Kuuvarjutus", "Räägivad", "Õös on asju" ja "Doonori meelespea". Selle seeria praeguseks lõpuks on taaskirjutatud "Tere, kollane kass" ning "Argimütoloogiate" sari "Eesti Ekspressis". Selle perioodi algusest on kaks tugevat mälestust. Esimene on võimas mälu-mäng "Kuuvarjutus" oma libakassnaise ja tekkiva ning laguneva mäluga, teine aga hoopis Jaan Unduski retensioon häälemängu "Räägivad" kohta. Unduski põhiväide oli, et see, millest Unt kirjutab, pole enam ajastu triviaalpsüühikas keskne, vaid tuhmuma hakanud maailm. Et Unt pole enam prohvet, kel lastakse end vastupanuta piinata, ja et see lugu on lõdvalt kirjutatud literatuur, mis töötab lugejas nagu heatasemeline kriminull või muu triviaalromaan. Mäletan, et see arvustus tekitas tõrke. Midagi oli paigast ära. Kas oli see minu teadvuses ikka edasi elada tahtev geenius ja seismograafi stereotüüp, ei oska nüüd enam öelda, aga see lugu on mulle ikka olnud lähtekohaks 80ndate Undist mõteldes. Mis siis juhtus Undiga neil 80ndatel aastatel?

Kindlasti oli see kriis. Unt ei kirjuta enam väikesi muljeid ja meeolusid, milles ta varem oma suurte tööde ideed läbi proovis. Generaator ei tööta enam. Lisaks järgnes ka selge rabelemine. Ka Unt ise on seda tunnistanud, kui ta mingis intervjuus (?) ütleb, et ta teeb hetkel meeleeheitlikult mõlemat, nii kirjandust kui teatrit. See oli küll öeldud vastuseks süüdistusele, et ta teeb teatrit siis, kui kirjandus välja ei tule, kuid minu jaoks oli rõhk just sõnal meeleheitlikult. Miski on Undis olemas, mida ta siiani pole suutnud välja

kirjutada. Katsed on olemas romaanis "Öös on asju" ja samuti pooleldi nässuläinud, kuid väga olulises "Kui me surnud pole..." Midagi vaevavat inimeses, armastuses ja öös. Unt on alati kirjanduse tegemise teooriaid tundnud. Aga tema varasemad tööd meenutasid Juri Lotmani artikleid, kus geniaalne intuitsioon teooriad üheks sünteesib. Need olid mõjuvad, kuid väga raskesti analüüsitavad. Uuemad tööd on pigem *kellopele apelsiinit*, väga kergesti analüüsitavad, selged ja lihtsad **illustratsioonid**. Lugesdes neid ilma alloleva teooriata tunduvad nad igavad ja tühjad, tekitades raskesti sõnastatava **postmodernistliku pilgu** efekti. Nägin seda näoilmet esimest korda siis, kui Helsingis oli Ameerika postmodernistlike fotograafide näitus, eesotsas Cindy Shermaniga. Piltide asemel piilusid inimesed pühapäevasel tulvil galeriis üksteise nägusid.

Ja neilt nägudelt peegeldus hämmastus, iroonia, hirm, igavus ja küsimus, et kes siis nüüd loll on, kas mina või kiitvad kriitikud. Mitte kumbki pole loll, lihtsalt foto töötab ainult koos teooriaga. Nagu Undi teatrienduse töötas juba 70ndatel koos kavalehega. (Üks palju noorem sõber rääkis, et talle on just Undi 80ndate asjad hästi peale läinud, kuid hiljem selgus, et põhjus oli just hea selge analüüsitavus moodsate poststrukturealistlike meetodite abil.) Kokkuvõttes: need on tekstid, mis pakuvad huvi eelkõige doktorantidele. Ideaalne materjal, dissertaabel, nagu öeldakse. Aga ikka jääb painama küsimus, kas Unt on veel **keskmes** või mitte? Ja kui on, siis mille keskmes? Kindlasti pole ta olnud 80. aastate eesti kirjanduse keskmes. Aga paradoks on selles, et seal pole olnud õieti kedagi. Kese kadus aegamisi ära, jäid vaid üha tugevnevad servad, olmeromaanist alates. Ja viimase hoobi andis ehitisele preastroika ning iseseisvumine oma vanade hierarhiate lammutamisega. Aga Undusk kirjutas ühiskonna hingekeskme tabamisest.

Kas ka see kadus Eestist? Kas eesti ühiskond lagunes tükkideks nagu postmodernne Euroopa? Raske öelda, aga õnneks pole see ka oluline, sest Unt ise liikus järjest enam ära. Kuhu? Esiteks ikka edasi juba varem alustatud suunas, mis viis hingemaailmast kirjanduse **sisse**, kirjutama pastišše, nautima omaenese verbaalset osavust, tegema romaa-

ni romaani kirjutamise vaevadest ("Öös on asju") ja ümber kirjutama "Kollast kassi". Ennegi habras seos maailmaga tuhmus peaaegu olematuks. Ja teiseks: Eestist ära, postmodernse **Euroopa/maailma** psühhoograafiasse ja sotsiograafiasse. See maailm aga erines/erineb oluliselt siinsest. Selles maailmas ei lase lugeja ennast enam piinata, sest miski pakutav pole nii tähtis, et sellest saaks elu ja surma küsimus. Elu ja surm on meediasündmused, Oswiecimi asemele on tulnud sõda kui seebiooper. Maailma valitseb kliendi/müüja suhe. Kultuur on niivõrd kaubaks muutunud, et isegi kooliõpilased on koolile vaid kliendid. Selles maailmas ei kehti enam lööklause: ma pole nii rikas, et osta odavat kaupa. Nii odav kui kallis on ühtviisi rämp. See kaubamaailm ei armasta midagi habrast ja hämarat ning ka Unt muutub järjest objektiivsemaks. Ei ole enam seda ühe hingetõmbega nauditavat värskust, ei ole enam vihjeid, vaid mängitakse kindlate kultuurimudelitega. Teispoolsus saab piirid ja asustatakse tuntud olenditega triviaalmütoloogiast. Varasema pingsa tekstitaguse vaikuse täidavad lobedad doonorid. On mütoloogilise argistamise, aimatava äranimetamise aeg. Lühidalt, on **argimütoloogia** aeg. Sellel maailmal pole enam keset selle vanas tähenduses. Keskel on mood. Ostetakse moodsat kaupa. Moodne on kallis.

Moodne on täpne. Kõik võib olla moes, ka sõda. Prohveti asemele on tulnud **moekirjanik**. See pole sama mis **moodne** kirjanik, kelleks nimetas 70ndate Unti Hando Runnel. 80ndate Unt pole moes, kuid on moodne. Ta pole moelooja, vaid maailmamoe järgija. Kas suudaksid Eestis massimeediumid teha Undist taas moodsa moelooja? Praegu vaevalt, vähemalt katsed "Argimütoloogiatega" näitavad seda. Niisiis, üle korrates, Unt on nüüd samas lamedas maailmas, kus elavad/surevad Euroopa kirjandusest järelejäänud tükid, kus elavad Dracula, dinosaurused ja muud maailma popmütoloogia olendid, kus elab/sureb ka elekter, see virtuaalne reaalsus juba enne selle sõna väljamõtlemist. See pole olnud enam liikumine tagasi sinna, kus pole maitset ega lõhna, vaid vanade maitsete ja lõhnade taasmaitsmine ja taasnuusutamine, parandamine, restauratsioon. Ühesõnaga, see on postmodernism, vähemalt üks liin sellest,

mida postmodernismiks on nimetatud. Ja kui-
gi Undi sisekriis langes kokku sellega, mida
võiks nimetada modernismi kriisiks, on Unt
endiselt keskmes, seekord postmodernse
Euroopa keskmes. Paradoks või geniaalsus?
Geniaalsuse paradoks. Jääb ainult üks küsi-
mus: milleks eelneva jutu pettunud toon?
Vastus on lihtne: nii mina kui ka ülivaldav
osa kriitikuid, kes asjast on kirjutanud, on
seisnud selle uue Undi nagu lummutise ees.
Muidugi võib arutada selle üle, kas on nemad
või olen mina asjast aru saanud, või kas aru-
saamise mõistet üldse sobib kasutada ja mida
see võiks tähendada peale Derridat ja enne
X-i jne jne.

Kuid kindel on, et selline Unt ei lähe mulle
kuigivõrd korda, nagu ta pole kuigivõrd kor-
da läinud ka teistele. Millele siis minusugu-
sel loota? Sellele, et Unt on olnud otsekui
elav illustratsioon Nikolai Pärna loovustsük-
lite teooriale, mis asetab ühe loometipu ini-
mese 32. eluaasta ümber, teise 37. eluaasta
ette ja ütleb, et pärast seda tuleb kriis kuni 50.
eluaastani. Ja just 50. eluaastaist algab aeg,
mil kirjanik taas muutub.

PS. Unti ennast ei ole ma 70. aastate järel
isiklikult rohkem kohanud kui vist üks kord
Tartu tänaval ja kord Tartu kirjandusmuuseu-
mis küsimustele vastamas. Küll aga olen ko-
hanud paljusid teisi kirjanikke.

HASSO KRULL

UNT, JÄLJENDAMISE JÄLJENDAJA

...jäljendused aga valmistavad kõigile rõõmu.
(48b)

Mimesis tähendabki just niisuguse objekti konstrueerimist, mis pole mitte tõene, vaid
tõepärane... alludes või mitte grammatilise lokutsiooni reeglitele.
(Kristeva, "Luulekeele revolutsioon".)

Ega kõiges selles, mis Unt on kirjutanud,
polegi õieti midagi originaalset... tegelikult
on tal kõik kuskilt maha pandud. Ta on liht-
salt nii osav jäljendaja... sädelev võltsija,
faux-semblant meister, kes jätab meile mulje
millegi niisuguse olemasolust, mida tegeli-
kult ei ole ja ei ole üldse kunagi olnudki.

Vahest arvatakse, et ma nüüd teesklen; et
ma kohe lükkan ümber selle, mis ma just ise
ütlesin, päästan elava klassiku, juubilaril mai-
ne, tõestan ära tema tegeliku algupärasuse.
Aga ei midagi niisugust. Kõik, mis just ütlesin,
on täiesti õige. Seisan selle eest kindlalt
nagu kalju. Seisan, sest teisiti ma ei või.
Ainult öeldus on siiski üks väike viga.

See väike viga on, et öeldu ei kehti mitte
ainuüksi Undi, vaid üldse igasuguse kirjan-
duse, igasuguse kunsti kohta. Veel enam –
üldse igasuguse ajaviite kohta, mis ei loo
materjalis tegelikku, vaid ainult selle rohkem

või vähem moonutatud jäljendust. Siin pole
vahet sõna ja pildi, heli ja värvi, jutustamise
ja näitlemise vahel – ega mitte ka "kõrgkul-
tuuri" ja "massikultuuri" vahel. Kõik keeb
ühessamas *mimesis*'e pajas. Nii et ma kasu-
tasin Undi nime praegu kirjaniku või kunsti-
tegija sünonüümina üldse.

See väike loogiline nihutus põhjustab aga
olukorra, mis üha tungivamalt ja tungivamalt
nõuab täpsustavat korrektiivi. Sest missugune
on ikkagi Undi ja jäljendamise vahekord?
Ta ei ole päris tavaline jäljendaja. Ta ei jäl-
jenda üksnes "paljusid asju" "rütmi, sõna ja
harmonia abil, kas siis eraldi või seotult", ta
teeb selle kõrval veel midagi muud, vaadates
sedasama jäljendamise tegevustki juba nagu
kõrvalt, võltsides ja tehes järele žeste, mis
isegi juba on sündinud võltsimise ja järelete-
gemise himust. Ütleme selle kohta siis prae-
gu, et Unt jäljendab jäljendamist. Teadmata

isegi veel päris täpselt, mida selline väljend võiks tähendada.

"Hüvasti, kollane kass" on realistlik: ta taotleb teatavat üldistust. "Tere, kollane kass!" on antirealistlik: ta taotleb üldistuse tühistamist, teisendab kolmekümne aasta tagust teksti sedavõrd jõuliselt, et ületab traditsioonilise travestia piirid. Uue teksti kõrval kaotab noorpõlve "naiivne romaan" korruga kogu oma naiivsuse. Ajaloolise vägivalda tunnused uhutakse päevalvalgele; võimu kõne, mis naiivsuse pehme vaharulli sisse on inskribeeritud, jääb alasti. Ta kostab meieni muistse fonograafi käginana. Võime toonaseid intonatsioone seal nüüd välja puhastada, tehniliselt võimendada, digitaliseerida. Realistlik tekst jääb realistlikuks, kui ka see reaalsus, mida ta "tõepäraselt kujutas", ammu on muutunud irrealseks. Uus, antirealistlik tekst seevastu on taandamatu, ka puhtteoreetilisele reduktsioonile raskesti alistatav. Ta juba ongi teatav irrealsus.

"Ta jäi üksi tuppä.

Kass tuli ta juurde.

"Tere," ütles Arne kassile. "Pole mul enam midagi. Pole mul tädi Idat, armastatud õpetaja Kornelit..."

"...pole sul kumbagi pruuti, ei Maiat ega Edat..." jätkas kass ootamatult, "pole sul sõpru ega isamaad. Sinuga on tõesti kõik halvasti. Njäu. Sündisid valel ajal, valel maal, vale rahva hulgas, vale iseloomu ja vale välimusega."

"Ära ole nii õel, kass."

(...)

"Njäu," jaatas kass. "Aga soovitan siiski minna ülikooli, mitte kunstikooli. Nagu sa Maiast märkasid, on kunstikool raske ja palju tööd nõudev üritus. Mine ülikooli ja vaata seal, mis sust edasi saab. Muud ma ei oska sulle soovitada. Mõned kaused juhtnöörid

ehk. Oled unenägu, kes sündis maailma, mis on samuti unenägu. Vaata, et sa maailma üles ei ärata, ja ise katsu ka magada nii kaua kui võimalik. Arvesta, et kass ja kahvel on samad asjad, koer ja kõrvits aga erinevad neist tunduvalt. Kui oled korra valetama hakanud, siis valeta edasi. Hoiu jalad soojad ja pea külm. Ära kannu valgeid ülikondi. Kala ei ole mõtet süüa hakata, kui ta praegu sulle ei istu. Ei hakka ka hiljem istuma. Ja üks väike mõistukõne veel. Ükskord läksid kaheksa elevanti mägedesse. Seitse neist tõusid lendu. Üks jäi aga maha ja muutus kiviks. Nüüd käib selle kivi peal puhkamas väsinud varblane."

Aarne võttis kassi süle ja läks tänavale, mis uneles suvekuumuses" ("Tere, kollane kass!", 1992, lk 141-142).

Kassi õpetus tasub kõrva taha panna. Muidugi, mis puutub realismi; ehk on see küll juba niivõrd lõplikult devalveerunud mõiste, et talle mingi kontra-termini, "antirealism" väljapakumine mõjub juba natuke naeruväärselt. Tänapäeval lihtsalt võib *realism* tähendada peaaegu ükskõik missugust jutustava iseloomuga kirjandust, mida vähegi tajutakse kui tavalist jäljendamist. Mis on see "tavaline"? Selle osas võivad arvamused muidugi natuke erineda, aga, mõelgem asja üle järele, mitte just eriti suures ulatuses. Aitab sellest, et tunneme ligikaudselt ära jäljendamise objekti, usume selle kuuluvat mingisse sotsiaalsesse, psüühilisse vm reaalsusse ja tunnistame jäljendamise viisi piisavalt läbiproovituks, et garanteerida representatsiooni tõepärasust. Ning kui need kriteeriumid peakski petma: diskussiooni ei tekiks ikkagi, sest küsimus ühe või teise kirjandusteose suuremast või vähemast "realistlikkusest" ei eruta tänapäeval kedagi. Miks, selle teadasaamiseks vahest piisab, kui korra lahti keerat Sat-TV muusikakanal.¹

1 Viimasega ei taha ma küll väita, nagu peaks **realismi** mõiste teoreetiliselt silmapiirilt üldse kaduma. Pigem võib oletada, et selle mõiste tarvitust tulevikus lihtsalt regresseerub tagasi oma kitsama ja täpsema filosoofilise kasutuse suunas. Sellest on meil oma väikeses realismi-raamatus kirjutatud Jaan Undusk. "Realism" oli kõige lühemalt öeldes õpetus, mis lähtus teesist: mida üldisem, seda reaalsem. (...) Kõik olev on hierarhiseeritud selle alusel, **kuivõrd** ta on olev, seega reaalne; üks asi on rohkem kui teine" (Jaan Undusk, "Realismi mõiste ümber", 1986, lk 20-21). Undusk arvab ka, et "peaaegu alati, kui käib jutt mingite kunstinähtuste "seesmisest" või "olemuslikust" realismist, mis justkui varjuks nende näit. fantastilise või groteskse rüü all või sees, viitab kõneleja, tihti seda küll teadvustamata, "realismile" tema filosoofilises tähenduses" (samas, lk 19). Tundub siis väga loogiline oletada, et kui kustub teoreetiline iha tõestada iga hinna eest ühe või teise teose "olemuslikku" realistlikkust, redutseerub termini sisu tema filosoofilisele põhitähendusele, mis ju ei olegi tema pärilikust taustast kunagi kuhugi kadunud.

Unustagem seepärast nüüd see küsimus ja proovigem, väljaspool igasugust realismiproblemaatikat, välja uurida seda, mille poolt ikkagi Unt ei ole päris tavaline jälgendaja.

Ütlesin, et Unt vaatab "sedasama jälgendamise tegevustki juba nagu kõrvalt". Muidugi ei käi see väide veel kuulsa esikromaani kohta. Esimene otsene, eksplitsiitne märk sellest ilmubki vahest alles tekstis, mis kannab pealkirja "Elu võimalikkusest kosmoses" (1966). AUTOR: "Mina püüan kirjeldada seda, mis alles nüüd, käesoleval suvel toimub. Mineviku hindamisel ei oska ma nendest tuttavatest (kes talle kangelastega juhtunud kirjeldasid – H. K.) põhjalikum olla. Kust mina tean, miks inimesed algul nii kenasti käivad, siis aga äkki enam ei käi. Kas mina olen parem kui teie?" ("Kuu nagu kustuv päike", 1971, lk 78). Sellisel žestil on muidugi oma klassikalised analoogiad, ja antud kontekstis peab ta jutustusele andma petlikult dokumentaalse ilme, vastutust autori õlgadelt sündmuste peidetud põhjuslikkusele veeretades. Kuid "jälgendamise jälgendamine" on see igal juhul. Narratsiooni mimeetiline aspekt on oma vaiksusest varjatusest välja toodud, esiplaanile asetatud, problematiseeritud. *Mimesis* ise osutab, et ta on *mimesis*, pelk imiteerimine, teesklemine, jälgendamine, jutustamise näiteline. Ainult et siin ei välju ta veel omaeelse etteantud piiridest, on jälgendamise jälgendamine enam-vähem niisama palju, kui seda on igasugune fiktiivne narratsioon, vaid väikeste teisendustega.

Midagi hoopis muud on juba paar-kolm aastat hiljem kirjutatud "Mõrv hotellis" (1968–1970). Juba nn mudelsituatsiooni kujutamine ise, mis tollal oli väga moodne, rõhutab üle mimeetilise mimeetilisust. See teos on juba väga iseloomulikult undilik topeltparoodia, siin travesteeritakse õieti lugematut hulka muid tegijaid ja teoseid, Karl Ristikivist Agatha Christie'ni, ulmežanrist eksistentiaalistliku romaanini. ("Lugematut hulka" sellepärast, et otsesed viited puuduvad, ning võimalike tausttekstide loetelu on seega täiesti avatud.) Asjaolu, et kaasaegne kriitika seda tööõhk natuke liiga tõsiselt võttis, ei muuda tema tähendust Undi muude tekstide kontekstis. Meid aga huvitab praegu

siit üks kindel apsekt; selle kohta niisugune näide:

"...katsin laiba valge pitsilise päevatekiga, mille võtsin nurgas seisvalt kaheinimesevoodilt, see ei katnud kogu keha ja jalad jäid ikkagi nähtavale. Siis läksin toast välja ja sulgesin ettevaatlikult ukse. Keegi ei näinud, kuidas ma toast lahkusin: koridor oli nüüd juba täiesti tühi. Tuul oli lehed viimseni maha kiskunud: kõndisin mööda kõdu, mis summutas sammud. Mets paistis läbi, suvekinno seisis alasti, varjude mäng, mida ma seal kunagi jälgisin, ei kordu enam iial. Võsa oli kahelt poolt teerada maha raiutud, peidupaika polnud enam loota. Ma ei saanud enam leppida mõttega, et pean alatiseks üksi jääma. Ma läksin oma toa poole" ("Kuu nagu kustuv päike", lk 135).

Hoitagu meeles, et tegemist on jutuga, mille kogu sündmustik – üks põige välja arvatud – toimub siseruumis ja öösel. Toodud lõigus kirjeldatakse tegelase kõndi koridoris ühest hotellitoast teise. Võib nüüd öelda, et tegemist on mingi peitvihjega (metsavennad?) või et siin imiteeritakse kinematograafilist montaaži (millele nagu viitaks "suvekinno"). Kõik see ei suuda aga hävitada muljet, et narratiivsesse suksessiooni on sisse toodud täiesti võõras element, ilma et seda ometi katkestataks. Diegeetiline ruum lõhutakse, kuid tehakse siis kohe nägu, et midagi ei ole juhtunud, ning jutustus kulgeb edasi. Tähelepanuväärne on, et isegi hálbe hetkel ei katke sündmustiku progressiivne vool. Miski pole muutunud. Kangelane jõuab ikka ilusti oma hotellituppa, kuigi ta vahepeal tundus kõndivat (st kõndiski) lehekõdul sügiseses metsas. Jutustuse diegeetiline ühtsus on häiritud, tõepärasuse nõude vastu on eksitud, kuid kõige selle juures jälgendatakse tegevuse jälgendamist ikka edasi. Nii ei pruugi hoolelt lugeja väljahüpet õieti märgatagi. Kangelane jõudis ju – oma tuppa? Mis tähtsus on siis – mingil metsal? Sedavõrd tugeva jalgealuse annab jutustamise lineaarsus, narratsiooni kokkulepe.

Minu meelest see tekstuaalne episood annabki võtme, kuidas käib "jälgendamise jälgendamine" Undi moods. Siit lähtudes võiks hõlpsasti ennustada paljut sellest, mis areneb oma konsekventsideni kaksikümne aastat hiljem. Vahepeal Unt selliste tekstuaalsete

eksperimentidega tegelikult ei jätkata. Või õieti tarvitab ta teatavat poeetikat, mille suunitlus ei ole otseselt tekstuaalne. Nimetaksin seda pigem fragmentaarsuse poeetikaks. Üsna näpuganäitavalt manifesteerib seda "Mattiasse ja Kristiina" (1972) tekstipildi hõrendatud liigendus; iseloomulikud on ka paljudes jutukogudes esinevad lühikesed, visandlikud palad, mida sageli polegi arendatud millekski novellilaadseks (raamatus "Räägivad ja vaikivad" leiduvad "väikesed repliigid" ongi jõudnud juba ääremärkuse-laadse põgususe-ni). Veelgi tugevamini määrab seda poeetikat aga tekstide seesmine, varjatud fragmendilisus. Kõige tavalisemalt saavutatakse see tsiitaatide, loetelude, faktiliste andmete pikkimisega teksti. See võte on Undil läbi kogu tema loomingu sedavõrd üldine, et on päris raske otsustada, kust just nimelt vastavaid näiteid tuua. Võib-olla kõige markantsema äärmuseni on see viidud siiski "Sügisballis" (1977):

"Praegu elas Tallinnas umbes nelisada tuhat inimest. Romaani tegevuse ajal olid ligikaudu 45,5% neist mehed ja 54,5% naised. Seega tuli saja mehe kohta 119 naist. 56% olid eestlased, 35% venelased, 3,7% ukrainlased, 2% valgevenelased, 1% juudid ja 0,8% soomlased. Alaealisi oli 20,7%, töötajaid 62,5% ja tööeast vanemaid 17,1%. Meestest oli abielus 66,1%, naistest 53,5%" ("Sügisball", 1979, lk 22).

On ilme, et niisugune lõik saab mõjuda üksnes jäljendamise pidevust lõhkuvalt. Need andmed on ju maha kirjutatud kuskilt teatmikust. Teatmik ei jäljenda mingit inimlikku kogemust, see üksnes registreerib. Sellises paigas tekib jäljendavasse diskursusse auk. Need on Undi teksti "valged lõigud". Ja ometi on neil oma mõju sellele, kuidas jäljendavat diskursust tajutakse.

Lõpuks on veel üks teistsugune, hoopiski märkamatu ja peen fragmenteerimise viis. Selle kohta leiab suurepäraseid näiteid "Kuuvarjutusest" (1983):

"Jõudsin linna.

Ei tahtnud midagi teha.

Seisin koridoris, kust paistis valgus läbi, sest korteri aknad avanevad mõlemale poole.

Põrand oli varvaste all soe.

Vannitoas valitses muidugi teistsugune meeleolu, teistsugused lõhnad, parfüümid. Vaatasin kaua aega peeglisse.

Tulin tuppa, puudutasin kaktust.

Kuulasin kella tiksumist.

Läksin jälle koridori.

Nagis rippus talvemüts."

("Räägivad ja vaikivad", 1986, lk 148.)

Siin jääb mulje, et jäljendatav inimlik kogemus ise on juba difuusne ja fragmentaarne.¹ Samal ajal jätab esitamise viis petliku tegevusühtsuse mulje. Võiksime väita, et Unt siingi mimeetilist jäljendamist ainult kaugelt järele aimab, seda üksnes "jäljendab", lugejat ära petta soovib. Jätame selle tegemata vaid selleks, et mitte laskuda *mimesis*'e sügavama, osalt juba filosoofiat puudutava tausta arutamisse. Nendime ainult, et see on Undi fragmentaarsus-poeetika teine äärjuht, kus fragmenteeritus tuleb veel ilmsiks ainult n-ö tähistatava tasandil (diegeetiline maailm ise on tükeldatud), ning et see on tema kirjutamisviisi vähem individuaalne joon, sidudes ja sarnastades Undi teksti paljude moodsas kirjanduses levinud kirjutamisviisidega, teatava moodsa kirjandusliku tekstiga üldse.

Fragment, fragmentaarsus, fragmentatsioon: need pole modernismi diskursuses kunagi saanud nii olulisteks ja keskseteks märksõnadeks kui tekst, tekstuaalsus, tekstiteooria jne. Ometi on fragmentaarne kirjutamine "Athenäumi" romantikutest peale väljendanud üht väga teadlikku ja põhimõtetelist eelhoiakut mõtlemise ja kirjeldamise, või laiemalt võttes maailma tervikuks-rääkimise suhtes üldse. Veidi hilisemast võiks nimetada Nietzsche ja Rimbaud'd, ja ka näiteks Oscar Wilde'i paradoksid on fragmendilise mõtlemise ilming. Tervikustamine on valetamine: seda võib olla ka fragmendiline sekkumine, kuid ta ei varja oma ühekordset, taandamatut ja agressiivset iseloomu. Fragmendi poeetika

1 Võib küsida, kas see sel juhul üldse ongi kogemus, kuid seda ei hakka ma siin praegu arutama. Eesti keeles võiks muidugi sõnamänguliselt öelda, et tegemist on "kogemata" saadava kogemusega. Kui aga juhinduda näiteks neist järeldustest, milleni Baudelaire'i-analüüsides jõuab Walter Benjamin, peaks väitma, et siin on kirjeldatud just nüüdse ajastu inimesele iseloomulikku kogemuse puudumist, et protagonist on Baudelaire'i-sarnaselt niisugune subjekt, kelle jaoks šokielaamus on muutunud normiks.

on pluralismi poeetika, ning kõrgemal määral on seda niisuguse fragmendi poeetika, mis juba fragmendina sünnibki, olemata kunagi olnud mingi enesest suurema terviku osa ja võimata niisiis ka kunagi enam selleks saada, muidu kui vaid mingis ajutises või igatahes mitte-tervikulises koosluses. (Muusikas on sellesama elutundeliseks väljenduseks näiteks jazz.) Just Nietzsche puhul on sellist fragmendilist väljendusviisi analüüsinud Maurice Blanchot:

"Fragmendikõne ei tunne eneseküllasust, temast ei ole küllalt, ta pole välja öeldud teda ennast silmas pidades, tema sisu ei ole tema tähenduseks. Kuid ta ei hakka ka enam kokku teiste fragmentidega, et moodustada täielikumat mõtet, terviku tunnetust. Fragmentaarne ei eelne tervikule, vaid saab välja öeldud väljaspool ja pärast tervikut. Fragmendikõne ei tunne vastuolusid, isegi kui ta on vastuoluline. Kaks fragmentaarset teksti võivad küll vastanduda, kuid nad asetuvad siis lihtsalt üksteise kõrvale, üks ilma seoseta teisega, üks seotud teisega vaid selle määramatu lünga kaudu, mis neid ei eralda ega ühenda ja viib nad piirini, millele nad osutavad, mis olekski nende tähendus, kui nad just siin hüperboolselt tähistava kõne eest ei pageks."¹

Blanchot' meelest annab just selline piirilolek fragmendile korraga kaks erinevat iseloomujoont: ta on ühtaegu tervenisti jaatav ja samas ei jaata mitte midagi peale sellesama jaatuse "plussi ja ülejäägi". Just see omapärane jaatusevorm ongi iseloomulik ka Undi fragmendilisele ja tõmbab tema tekstist ühendusi paljude modernsuse protagonistide juurde. Unt on fragmendi kirjanik, ükskõik kui vahelduvalt ta ka ei oleks kirjutanud (arvestades, et ta tegeleb ikka üksnes kaasaegsega, on tema vaheldusrikkus päris imetlusväärne). Sellisena ei tunnista ta tegelikult vastuolu, järelikult ka mitte lepitust ega sünteesi: Unt on anti-dialektiline. Teataval filosoofilisel tasapinnal peaks ta niisiis olema nn "sotsialistliku realismi" kõige otsesem meetodiline vastand meie kirjanduses. Ah, kui oleksin saanud seda öelda kolmkümmend aastat tagasi, kui mind veel olemas ei olnud – teatav väike vestlus oleks siis oodanud nii

mind kui Unti. Kuid praegu võib seda lihtsalt möönda, natuke ükskõiksel nentida. Kerget kahjurõõmu siiski on tunda.

Undi fragmentaarsuse poeetika loob siis niisuguse jälgendamise, mis muidugi on ka ise fragmendiline ja annab tulemuseks fragmendi-laadse jäljendi jälgendatavast. Selles mõttes võib siis tõesti öelda, et tusedalt realistlikku, tervikut loovat jälgendamist ta üksnes aimab järele, imiteerib, jälgendab, veidi teise rõhuasetusega öeldes koguni õõnestab. Nüüd vanemas eas on ta realistlikku koodi koguni otseselt parodeerinud ("Karmid aastad" järjejutuna "Eesti Ekspressis"). Pole midagi teha, Unt on modernist. Või siis on ta modernist olnud, ja saanud hiljem selleks, milleks kõik modernistid ühel või teisel viisil praeguseks on saanud ja mille nimetamiseks päris korrektset või vaidlustamatut terminit praegu ei ole.

Päris tekstuaalne Unt ilmub õieti alles 1980. aastate lõpus: selle teatavaks eeltaktiks on küll juba 1984 kirjutatud polügoogiline "Räägivad", kuid tõeliselt realiseerub ta romaanina "Õös on asju", millest katkendid ilmuvad 1989. aastal "Loomingus" ja terve tekst raamatuna 1990.

See Undi kõige mahukam kirjanduslik töö (üle 200 lehekülje) jätab osalt mulje juba puhtast tekstuaalsest modernismist, nagu selle idee selgines ja kristalliseerus kakskümmend aastat varem prantsuse teooriates. Unt ise on vastava vihje andnud juba romaani "Proloogis", kus õieti juba esimesel leheküljel tsiteeritakse Francis Ponge'i luuletust elektrist. Ponge oli teatavasti üks Pariisi strukturalistide lemmikuid, aukohal juba "Tel Quel'i" esimeses numbris. Sellest ei muutu vihje küll veel ühemõtteliseks, kuid hakates kirjutama meetodiliselt "tekstuaalset" romaani, pidi Unt ka niisuguse seosega kahtlemata arvestama. Teisest küljest on aga Unt sellesse teosesse koondanud ka eriti kõvas kontsentratsioonis oma fragmentaarset poeetika võtteid. Nõnda saab romaanist omaette kunsttükk, teatav poeetiline surmasõlm, mis mõjub väga võimsalt.

1 Nietzsche et l'écriture fragmentaire. In: Maurice Blanchot, L'Entretien infini. Paris, 1969, lk 229 ja 231.

"Jäljendamise jäljendamise" seisukohalt on "Öös on asju" lahenduseks kogu varasemale ja ka hilisemale Undile, seega tervele ta loomingle enne tolle romaani ilmumist. See lahendus võib tunduda ka keeruline, ja nõuab võib-olla veel omakorda lahendamist (eelneva, mitte järgneva kaudu). Kuid igatahes on ta suurejooneline. Saab ka selgeks, et Unt ilmselt mitte ainult kirjanduspoliitilistel põhjustel ei võtnud tekstuaalset teed jalge alla juba paarkümmend aastat varem. Undi kirg on kirg jutustada: teha seda nii otseselt ja haaravalt kui saab. Isegi selline intertekstuaalne imetegu nagu "Tere, kollane kass" keskendub eelkõige sellele, et jutustus oleks kõitev. Seesama tingibki ka Undi poeetika, jah, ikka sama juba vaadeldud fragmentaarsuse: Unt lihtsalt katkestab kohe, kui tal enam pole midagi olulist jutustada. Mitte kunagi ei vaeva ta lugejat sündmuste kirjeldamisega, mis peaksid looma loogilise seose jutustuse eri osade vahel. Lüngad täitku lugeja ise. Seevastu tüüpiline "tekstuaalne romaan" on ikkagi suhteliselt totaalne ja tõrjub jutustuse tagaplaanile või siis väldib seda üldse. Unt taolist survet ei taluks. Tema tekst peab olema kaasakiskuv, või siis ei kirjutagi ta seda. Ka omaenda jäljendamistegevust viitsib ta jäljendada vaid siis, kui selles tundub olevat midagi intrigeerivat, põnevat, segadusseajavat – mitte kunagi lihtsalt ammendamise ni-

mel. Ta ei püüa oma aine üle domineerida, seda ainuomanikuna valitseda, nagu see on iseloomulik igasugusele "suurele kirjandusele". Kõik ebahuvitav võib jääda lihtsalt välja. Võiksin nüüd siinse kirjutise pealkirja kummutades koguni väita, et Undi põhiline iseloomulik joon kirjanikuna pole üldsegi mitte jäljendamise jäljendamine, vaid vastupidi just mimeetilise redutseerimine: teda huvitab ehtsus ilma tõepärata, ta pole valmis midagi ohverdama natuke tõepärasema mimeetilise objekti konstrueerimise nimel, vaid on, vastupidi, nõus sekkuma, et see tõepärasus väheneks. Tihti kasutab ta tõepärasust ära pigem sellega mängimiseks, hüpitades *mimesis*'t peopesal või pahvides temast suitsurõngaid. Just see on undilik "teksti mõnu". Algupärasus, ehtsus, kuid ilma omanduseta: Unt tahaks kirjutada nagu seismograaf, isegi tema enda psüühika liikumised on talle nagu midagi väljastpoolt tulevat. Unt on väljaspoolsuse kirjanik: ta ei "peegelda" midagi, vaid üksnes kirjutab. Nõnda väita on riskantne, ja sellepärast möönan, et ta kõige selle juures on jälgendav ning koguni jäljendamist jälgendav kirjanik ikka edasi. Unt on omapärasemaid ja ainulaadsemaid kirjanikke, kes meil üldse on, ja me peame olema õnnelikud, et ta üldse on olemas.

TIIT HENNOSTE

HÜPPED MODERNISMI POOLE: EESTI 20. SAJANDI KIRJANDUSEST EUROOPA MODERNISMI TAUSTAL

3. loeng

Modernismi neli tulemist

Alustame paari ülerõhutuse ja laiendusega eelmisele loengule.

Vaatlesime modernismi tunnuseid kultuurisituatsiooni terminites. Seal on näha, et nendes loengutes ei ole kirjandus mitte lihtsalt kirjandusteos, nagu seda tavaliselt tõlgendatakse, vaid laiem mõiste, tekst koos kontekstiga. Võiks kasutada ka sõna diskursus, mida tavaliselt tekstiteaduses just niimoodi tõlgendatakse, kuid see sõna on prantsuse poststruktuurismi mõjul terminina liiga laiali vajunud ja eriti eesti kasutuses on ta muutunud lihtsalt tühjaks moekõlksuks.

Teine täpsustus. Kirjandus kui kultuurisituatsioon on seotud teiste situatsioonidega kultuuris, eelkõige nendega, mis kuuluvad nn kaunite kunstide hulka: kunst, arhitektuur, muusika, teater, kino. Paljuski arenevad need kultuurisituatsioonid 20. sajandi Euroopas paralleelselt ja üksteist mõjutades, kuid seda ainult väga üldisest vaatepunktist lähtudes (vrd nt kunsti arengut sajandivahetuse Euroopas: J. Kangilaski, "Sajandivahetuse kunstiajaloo põhimõistetest" raamatus "Kunstiteadus. Kunstikriitika 6" (1986) ja A. Juske artiklid moodsa kunsti ajaloost siinsamas "Vikerkaares" aastatel 1986-1988). Konkreetsemaks minnes tuleb välja palju erinevusi. Seetõttu on siin räägitav ainult küllalt üldisel tasandil muudele kultuurisituatsioonidele ülekantav. Küll aga on seda kultuurisituatsiooni mudel ise.

Lisaks aga on võimalik selline vaatepunkt, kus ülejäänud ühiskonda (eelkõige kunstist väljapoole jäävaid kultuurisituatsioone) vaadeldakse taustana, konsituatsioonina, milles kirjandus teiseneb ja areneb. See vaateviis annab meile võimaluse käsitleda modernismi ja ühiskonna vastastikust mõju. Võimalusi on kaks:

a) konsituatsioon on primaarne ja modernism on sellisena vastus ühiskonna muutumisele;

b) kirjandus ise on primaarne ja modernism on kirjanduse-sisestest muutmispuuetest lähtuv.

Kui vaatame esimest varianti, siis peame küsima, millised olid need muutused maailmas 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses, mis tõid kaasa vajaduse reageerida ja muuta kirjanduse tunnuseid.

Toome välja ainult olulisemad mõjurid:

*Kõige olulisem on ilmselt linnastumine ja suurlinnade teke, sealne avalik elu ning rahvamassid. Sellega seoses uus elutempo ja elurütm. Linn tõstis elu avalikkuse määra, tegi vabaks, aga ka üksikuks.

*Teine tähtis mõjur on tehnika, mille tulemused jõudsid inimeseni (autost elektrini, grammofoonist kollase ajakirjanduseni) ja võõrandasid inimesi üksteisest ja maailmast. Aga toimus ka otse vastupidine, masinad vähendasid vahemaid ja kasvatasid seoseid, tekitades tunde, et elu on muutunud järjest avalikumaks, privaatsfäär on ahenenud.

*Oluline piirimärk oli I maailmasõda, mis tõi kaasa seni kujuteldamatud tapatalgud ja julmuse, sellele lisaks šovinismi ja rahvusliku viha lained. See omakorda tõi kaasa künismi ja elukohanematuse peale sõda, lõbujanused maailmalinnad, aga ka ranged piirid vanasse ühtsesse Euroopasse.

*Linnad, masinad ja sõda tõstsid oluliseks kosmopolitismi, antirahvusluse.

*Lisaks materiaalsetele muutustele olid tähtsad filosoofia ja sotsiaalse mõtlemise uued teooriad, eelkõige Marx, Freud ja Nietzsche, kes muutsid küsitavaks traditsioonilised sotsiaalsed väärtused ja organisatsioonid.

*Eelneva tulemuseks oli inimeses tekkinud üleminekuseisundi ja maailmakorra lagunemise tunne ning sellega seotud hirm ja

ahastus. Tekkis mälu kadumise tunne või hoopiski soov unustada, soov mälu hävitada. Jäid üksindus ja võõrus/võõrandumine maailmas, jäi tunne, et ollakse kaotanud juured ja endised kindlad suhted inimeste vahel. Seda võib ehk ka isakaotuse, turvalise kodu ja autoriteedi kaotamise tundeks nimetada.

*Üldisemalt öeldes oli see ühtaegu seostevõrgu tihenemine ja samas nende seoste pikenemine, varjumine, mis tekitas ühelt poolt salapärase seotuse, mõjutatuse tunde ja teisalt üksinduse. Seega said kokku kaks poolust: hirm ja peataolek ning rõõm vabadusest ja võimalusest olla tundmatu hulkur suurlinnas.

Üks osa modernismist ja modernismi tunnustest on kindlasti selline reaktsioon, katse kirjeldada, analüüsida ja hinnata seda muutunud ühiskonda, eelkõige aga katse kirjanduse abil püsti jääda selles uues ühiskonnas, katse korrastada ja taas tervikuks liita hierarhiad kaotanud ja tükkideks lagununud maailm. Kuna endine keele/teksti ning tegelikkuse suhe ei kehtinud enam, siis viis siit tee keeleliste katsetustele, uute keelte ja tekstiehituste otsingutele. Modernismis tähendab see eelkõige ühiskonnakaose tervikuks tegemist sümbolite ja müütide abil.

Olen seda nimetanud elutunnetuslikuks, elukogemuslikuks modernismiks. Võiks nimetada ka sotsiaalseks modernismiks.

Teise suunaga on asi lihtsam. Siin lähtub kirjandus (või kultuur laiemalt) eelkõige iseenesest, olemasolevast kirjandusmudelist, selle piiridest ja ummikutest. Muutumise taga on eelkõige kaks ajendit. Esimene on lihtsalt soov eksperimenteerida, mängida, tahe hakata vastu kirjanduslikele traditsioonidele, luua iga hinna eest uut. Teine ajend lähtub tundest, et vana kirjandusmudel on oma sisemised võimalused ammendanud. Seda suunda kokku võib nimetada avangardistlikuks modernismiks või lihtsalt avangardismiks.

Lisaks võib selle suuna all vaadelda teiste maade kirjanduste muutumise mõju. See on oluline, sest eesti kirjanduses on muutused ikka olnud laenuid, mitte oma kirjanike poolt väljamõeldud uudsused.

On lihtne näha, et selline vastandamine ei ole tegelikkuses nii selge, vaid mõlemad suunad põimuvad keerukalt omavahel. Siiski on

see vahetegemine meile pildi selgitamise huvides kasulik.

Modernismi neli tulemist

Nüüd selle loengu põhiteemast. Meil tuleb alguses panna paigale põhiskeem, mille alusel konkreetseid modernismitulemi eesti kirjandusse vaadelda.

Esiteks on eesti 20. sajandi kirjanduses seoses modernismi tulekuga pidevalt vaheldunud kaks periooditüüpi: ajajärgud, mil modernism on üritanud kirjandusse tulla, on vaheldunud perioodidega, mil modernism on olnud kas päris tõrjutud või üksnes tutvustatav ja mil tema mõju on olnud hajaline. Meid huvitavad eelkõige esimest tüüpi perioodid ja see, milline see modernism oli, kes teda kandis ja kuidas ta kirjandusse tuli (kas avalikult või salaja), aga ka see, millised olid iga tulemise tagajärjed eesti kirjandusele.

Teiseks huvitab meid modernismi tulemise konsituatsioon, see, milline paradigma oli eesti kirjanduses sel ajal valitsev ja kes seda kandsid, ja lisaks ka modernismi tulemisega seotud võitlus kirjandusvõimu pärast.

Kolmandaks huvitab meid, milline oli modernismitulemistega aegne Euroopa ja maailma kirjandus, see taust, millega eesti literaadid end suhestasid, kust laenasid.

Ja viimaks on tähtis see, millised on olnud modernismi tulemiskatsete tulemused ja miks need on olnud just niisugused.

Selles loengus annan esialgse põhiskeemi vastamiseks neile küsimustele, järgnevad loengud on kõik selle skeemi täitmise ja täpsustamine, liha kasvatamine luudele.

Modernismi tuleku perioodid

Minu arvates on eesti kirjanduses olnud neli suurt modernismi otsese tulemise perioodi. Nende vahele jäävad ajajärgud, mil modernism on olnud eelkõige tutvustatav esseede või tõlgete abil, mõnikord aga ka hoopis tõrjutud. Muidugi on nii, et ka neil vaheperioodidel imbus modernismi mõjusid kirjandusse, tihti aga andsid need mõjud enast tunda hoopis hiljem, tulekuperioodil (heaks näiteks on siin André Gide'i mõju

30ndatel, mille realiseerumisest 50ndatel kõnelevad Bernard Kangro ja Karl Ristikivi oma "Kirjades romaanist").

1. tulemine

Modernismi ja selle suundade/liikumiste tutvustamine algab kirjutistega futurismist ja futuristlike katsetega juba enne I maailmasõda. Tutvustajad on eelkõige nooremad nooreestlased (Johannes Semper, Johannes Barbarus, August Alle). Esimesteks katsetajateks võib teatud mõõndustega pidada momentlasi Henrik Visnapuud ja Richard Rohtu. Tutvustajate suhtumine asjasse ja ka ülejäänud kirjanikkonna suhtumine momentlastesse on eelkõige irooniline.

Esimene modernismi tulemise periood on I maailmasõja järel, tipuga aastates 1919-21. Selle perioodi sissetungijateks on eelkõige venemõjuline ego- ja kubofuturism ning saksa sotsiaalekspressionism. Esimestesindavad H. Visnapuu ja tandem Erni Hiir ja Albert Kivikas, teist suunda suurem osa siurulasi eesotsas Marie Underi ja August Gailitiga. Nii futurism kui ekspressionism olid emamaadel eelkõige luuleliikumised ning Eestis olid nad seotud kirjandusrühmadega ning eelkõige luulega. Mõlemad suundumused tulevad sisse avalikult ja oma nime all.

Esimese tulemise tagajärjed on kesised. Periood lõpeb sellega, et valdav osa moderniste muutub ise, loobudes suuremast osast radikaalsetest uuendustest ja tõmbudes tagasi realismi ja uusromantismi juurde. Algavat põhiparadigmat on proosas nimetatud uusrealismiks, luules võiks seda kutsuda uus-sümbolismiks. Esimesele tulemisperioodile järgneb pikk tutvustusperiood kuni 1940. aastani, mis seekord on tõsine, eelkõige modernistlikku proosat tutvustav, refereeriv ning tõlkiv. Keskeks on siin J. Semperi ja J. Barbaruse töö.

2. tulemine

Järgmise modernismikatse teeb sürrealist Ilmar Laaban kohe sõja järel Rootsis, avalikult ja sürrealismi nime all. See vana luulesüsteemi avalik lammutamine põrkab irooniale ja

tigedusele ülejäänud kirjanike poolt. Neile on sel ajal ainutähtis enne sõda kesketeks olnud kirjandusmallide (arbujaliku ja sotsiaalrealistliku luule ning uusrealistliku proosa) jätkamine, eesti kirjandustraditsiooni püsimine olukorras, kus Eestis algas kultuuritraditsioonide hävitamine. Ehk oli mõjutajaks ka poliitilistest sündmustest tingitud negatsioon vasakpoolse suunitlusega sürrealismi vastu.

Tegelik modernismi teine tulemine algab alles 50ndatel aastatel eelkõige sealsamas Rootsi pagulaskirjanduses ja selle olulised nimed on Kalju Lepik, B. Kangro ja K. Ristikivi. Erinevalt esimesest korrast on seekord tulijaks modernism üldse, mitte konkreetne suund või liikumine, ja see tuleb hiilides, ilma ennast modernismina manifesteerimata, oma lähteid maha salates ja ennast õigustades. Olgu näiteks Laabani mõju mahasalgaamine pikka aega (vt nt Ilmar Mikiveri artikkel "Mahasalatud Laaban: pagulasluule areng peale sõda" kogumikus "Metsaülikool 1967-1982" (1984), lühendatult "Vikerkaares" 1991, nr 8) või K. Ristikivi modernismi mõistet vältiv terminoloogia veel 15 aastat hiljem ülevaates K. Lepiku luulest raamatus "Eesti kirjandus paguluses" (1973).

Selle modernismi jäljed on tugevamad kui esimesel korral. Ta areneb edasi nt Lepikul ja Kangrol, kuid kaob sellisena Ristikivil. Olulisem veel on aga see, et see modernism imbib tasapisi järgmise kirjanikepõlve luulesse ja proosasse nii välismaal kui Eestis. Modernismi tulemusel muutunud eksiilkirjanduse suunda võiks nimetada modernrealismiks proosas ja modernsümbolismiks luules. Kuid kirjanike põhimassi välismaal ei puuduta see muutus kuigivõrd.

3. tulemine

Nõukogude Eesti esimesed 20 aastat võib jagada stalinistlikuks ja "sula" perioodiks. Esimese perioodi dominandiks on sotsialistlik realism ning kirjandusrindel valitseb sõda kõige vastu, mis võiks kuidagi realismist erinevat kirjandust meenutada.

"Sula" kirjanduslikuks dominandiks oli sideme taastamine 30ndate aastatega, nii arbujate kui ka sotsiaalse kodaniku luulega (Juhan Sütiste suund) ja uusrealistliku proosaga. Sel-

lesse perioodi jääb aga ka maailmamodernismi taastuvustamise algus. Siin on oluline teha kaks märkust. Esiteks, modernismi tutvustamine käib suures osas "tagurpidi". Alguses tutvustatakse eelkõige kirjanikke, kelle looming pärineb modernismi laialilevimise või normaalparadigma perioodist ja esindab sellisena lahjemat ning ühtlustunud modernismi. Klassikaliste modernistide tõlked hakkavad ilmuma põhiliselt alles 60ndate lõpus ja 70ndate alguses (esimestena Faulkneri "Hälin ja raev", Prousti "Swanni armastus", Elioti ja Artaud' esseed). Teiseks, vähe tutvustatakse kirjanduskeskset avangardismi, hoopis enam elutundelist modernismi eesotsas eksistentsialismiga.

Üksikud omad modernistlikud kirjanduskatsed 60ndate algupoolel jäävad sahtlisse ja tuuakse välja hiljem (Paul-Eerik Rummo, Andres Ehin).

Modernismi 3. tulemine toimub 60ndate teisest poolest 70ndate keskpaigani, tipuga kümnendivahetusel. Seda kannab osa nn kassetipõlvkonnast (eelkõige P.-E. Rummo, A. Ehin, Jaan Kaplinski luules, Arvo Valton, Mati Unt, Vaino Vahing, Rein Saluri proosas).

Ka seekord on tulijaks modernism üldse ja see tulemine on hiiliv ning modernismi mõistet vältiv. Veel enam, poliitilistel põhjustel sageli ka iseene modernistlikkust vaidlustav (nt diskussioonid Valtoni eksistentsialismi ja P.-E. Rummo "Tuhkatriinumängu" üle).

Ka seekord järgneb tulekuperioodile modernismivõtete püsimine suurema osa nimetatud uuendajate eneste loomingus ja nende vaikne sisseimbumine osa "järelväe" loominguusse. Uuenenud eesti luule jääb endiselt sümbolismi traditsiooni piiridesse, kuid võtab üle mitmeid modernismi jooni, eelkõige assotsiatiivsuse. Sedagi võiks nimetada modernisümbolismiks. Ka uuenenud proosa jääb endiselt realismi piiridesse, kuid saab sedavõrd uusi jooni, et tekkinud suunda võiks nimetada modernproosaks. Kuigi nüüd tuleb modernismi mõjusid juba enamatesse autoritesse, jääb suur osa kirjandusest endiselt selle alt välja, jätkates uusrealismi ja uusümbolismi paradigmasid.

Nii siis võime 60ndate eksiilkirjanduses ja 70ndate kodueesti kirjanduses näha 2 keskset

suunda: modernrealismi/modernisümbolismi ja uusrealismi/uusümbolismi. Omaette küsimus, mis vajab pikemat arutamist edaspidi, on see, milline oli nende omavaheline suhe ja väärtushierarhia.

4. tulemine

Modernismi neljas tulemine algab 80ndate teisel poolel ning selle kesksed tegijad on Kostabi-Seltsi ümber koondunud noored Tartus ja hajus muu noorem seltskond, oluliste autoritena Karl-Martin Sinijärv, Sven Kivisildnik, Hasso Krull, Peeter Sauter, Toomas Raudam, Jaan Undusk, aga ka nt 60ndate põlvkonna luuletaja Aleksander Suuman. Seekord tullakse taas avalikult, osalt konkreetsete modernismi-maiguliste suundumuste (nt etnofuturism), osalt aga postmodernismi nime all. Jälle on olulised liikumised, rühmad ja manifestid nagu sajandi alguses. Ka võib seda perioodi iseloomustada eelkõige kui avangardistlikku. Selliselt erineb ta kahest eelnevast, mil tegu oli "modernismiga üldse" ja manifestid olid teisejärgulised loomingu kõrval. Selle perioodi tulemusi on veel raske öelda, ta pole veel lõppenud.

Esimene ja neljas tulemine olid eelkõige avangardistlikku tüüpi: järsk pööre, vormi primaat. Vahepealsed kaks aga olid rohkem elutunnetuslikult poolelt lähtuvad reaktsioonid senise maailma kokkukukkumisele. Just sellisena võib näha eksiilkirjanduse tausta 50ndate alguses, kui kadusid lootused taastada "vana hea Eesti" ja selgus lõplikult pika ja kurnava eksiili paratamatus, elukohustus võõrsil. Ka 60ndate Eestis on tegelikult samasugust vana maailma purunemist, kuigi see, mis muutub, on eelkõige suur maailm, mitte Eesti: tulid kontrakultuur, vasakpoolsuse lained, kosmos, TTR jms. Aga lisaks on sümptomaatiline seegi, et modernism jõudis Eestisse tugevasti just siis, kui selgus, et inimlikku maailma on võimatu sotsialistlikul Eestimaal luua, kui tuli pettumine "sulast".

Taustad

Järgmiseks on kaks küsimust. Esiteks, mis oli modernismi tulemise ajal juhtivaks paradig-

maks, dominandiks eesti kirjanduses. Ja teiseks, milline oli kirjandus modernismi tulekuaegadel Euroopas.

Esimesel perioodil oli Eestis põhiparadigmaks äsja väljakujunenud uusromantism ("Noor-Eestist" "Siuruni"), vähemal määral ka lõppev klassikaline realism ja algav uusrealism.

Kahe järgmise tulemise ajal oli dominandiks realism ning võitlus modernismi vastu oli eelkõige ideoloogiline: eesmärgiks säilitada eesti rahvuskultuuri puhtus ja pidevus eksiilis või ideoloogiline puhtus Nõukogude Eestis.

Viimasel korral oli aga tulijatele vastukaaluks modernrealistlik-sümbolistliku kirjandusparadigma lagunemine, vaakuum kirjanduse tsentris. Vanade, 60ndatel debüteerinud kirjanike loomingupotentsiaal oli kustumas ja eksiilkirjandus vajus vaikselt vanadussurma poole. Oluline on toonitada, et see kirjandussüsteemi ja kirjandushierarhia lagunemine algas enne perestroikat ja et need protsessid olid minu arvates suuresti sõltumatud sotsialismi, selle ideoloogia ja hierarhiasüsteemi lagunemisest. Ka samaaegne hierarhiate lagunemine maailma postmodernismis on eesti kirjanduse sisestele protsessidele üksnes paralleel.

Nagu juba aastatest võib näha, sattusid need tulemised Euroopa modernismi suhtes erinevatele perioodidele.

Esimene tulemine oli Euroopa modernismi pealetungiajal, mil modernism ise liikus sügavuti ning pidas oma esimesi võitlusi. Sel ajal olid tipul või kujunemises modernismi eri liikumised, rühmad ja suunad, eelkõige luuleliikumised. Proosauuendus sai hoo alles 20ndate keskel, mil Eestis oli tulekuaeg juba läbi. Modernismi laialilevimise perioodist jäi eesti kirjandus seega puutumata. Siia jõudsid vaid tutvustused ja tõlked, veidi ehk ka üksikmõjusid proosatehnikasse.

Järgmised kaks tulemist olid ajal, kui modernism oli juba muutunud "modernismiks üldse" ja saanud Euroopa kirjanduses normaalparadigmaks.

Neljas tulemine aga sattus aega, mil Euroopas kõneldi täie hooga postmodernismist ja modernismi surmast.

Tulemus ja selle põhjused

Võtame veel kord kokku modernismi tulemistele tulemustele.

Modernism ei ole suutnud eesti kirjanduses ühelgi juhul (viimast ehk veel arvesse võtmata) tõusta selliseks paradigmaks, mis oleks saanud võrdväärseks vastukaaluks ja võistlejaks realismile/sümbolismile, ammugi mitte kirjanduse keskmeks. Siiski ei saa väita, et modernismist ei tulnud eesti kirjandusse midagi. Iga tulemine tõi kaasa mõned võtted, mõned hoiakud, muutused maailmapildis jne. Modernism seega hiilis eesti kirjandusse sisse tagauksest, imbus sisse tilkhaaval. Ja uusrealismist ning uusromantismist sai aegamisi modernrealism ja modernsümbolism. Samamoodi on need tunnused imibunud ka muude maade realistikku/sümbolistlikku kirjandusse ja isegi populaarkirjandusse.

Lõpuks kaks küsimust ja nende esialgsed vastused.

Miks üritas modernism tulla just neil aegadel, kuigi vaid esimene periood neist oli maailma modernismi tõusuajal ja hoopiski jäi Eestist kõrvale just modernismi laialileviku periood?

Praegu pakun kaks vastust.

*Modernismi tulekukatsed langevad hästi kokku aegade, mil suletuse järel toimus järsk senitundmatu kirjandusmaailma avanemine, millest tõukusid katsed ka ise midagi samasugust proovida. Esimesel korral oli selleks nt sõjajärgsel avanenud Saksamaa, teisel korral oma modernismi jõudev Rootsi, kolmandal korral raudse eesriide tagant paistma hakkavad Ameerika ja Euroopa. Viimasel korral on mõjureid palju: eesti erifondides laagerdunud väliseesti kirjandus, maailma moeteooriad, kirjanduse kõrval elavate kultuurisituatsioonide mõju (kunst!) jm.

*Modernismi kirjandusse tuleku ajad olid paljuski samaaegsed teiste eesti kunstikultuurisituatsioonide samasuunaliste liikumistega.

Eelnevaid mõjureid võib seega käsitleda modernismi toetavatena. Siiski ei viinud see aga modernismi tõelisele sissepääsule. Miks?

Põhjusti selleks on ilmselt terve rida. Sõnastame siin esmased vastused.

Üks on ilmselt see, et modernism tuli pidevalt tagauksest, hiilides. Sellisena ei saa

nudki ta tõusta omaette suunaks. Siit järgneb aga küsimus, miks ta sai tulla ainult tagaukse kaudu?

Vastused on suuresti olemas loengu alguses toodud modernismi arengu vedrudes: konsituatsiooni muutumistes ja avangardi tegevuses.

*Eestis kujunes alles 20. sajandi jooksul aegamisi välja moodne ühiskond, mis võinuks vajada modernismi. Sel ajal kui modernism arenes ja levis, liikus Eesti ühiskond hoopis seda rada, mida Euroopa oli käinud 19. sajandil.

*Eestis ei kujunenud sajandi algupoolel välja suurlinnu ja sellele vastavat elurütmi. Linnad ise jäid esimest ja teist põlve linlastele ikka veel võõraks ja eestlane väikekodanlaseks ning talupojaks. Alles asumine Euroopa suurlinnadesse II maailmasõja järel ja kosmopoliitse Tallinna väljakujunemine 60. aastateks tõi kaasa suurlinnatundeid. Kuid sellest ei piisanud eesukse avamiseks järsule pöördele, sest ülejäänud mõjurid töötasid modernismi vastu.

*Kosmopolitism ei saanud oluliseks ideoloogiks. I maailmasõja rahvuslikkust laastava mõju asemel oli Eestis Vabadussõja rahvuslikku ülendav mõju. Kirjandusele jäi täita tähtis roll rahvusliku enesepildi peegliks, rahvusliku enesemõistmise loojana. Seda rolli saab täita eelkõige realistlik kirjandus, mille keskseks suundumuseks kultuurisituatsioon on ainstik, maailm, mida peegeldatakse, ja veidi ka autor, ning mille oluliseks jooneks on konsensus lugeja ja autori, laiemalt rahva ja kirjanduse vahel (vt T. Hennoste, Eesti 20. sajandi 19. sajandi kirjandusest. "Akadeemia" 1990, nr 1). Eksiilis ning rahvuslikku hävitavas nõukogude süsteemis oli aga kirjandusel täita rahvust ühendav ja rahvusmälu säilitav roll. Lisaks töid kardinaalsed muutused rahvuse eksisteerimise tingimustes, uued elamiskogemused (eksiil ja sotsialism) kaasa vajaduse rahvuse enesepildi ümberloomiseks, ühiskondlike pöörete läbianalüüsimiseks. Seega ei jõudnudki realism sajandi jooksul ära täita seda rolli, mis tal kirjanduses täita on.

*Eelmise põhjusega ühenduvad ka modernismivaenulik poliitiline ideoloogia ja võim nii eksiilis kui Nõukogude Eestis.

Aga olulised olid ilmselt ka teisest küljest lähtuvad põhjused.

*Realism eesti kirjanduses ei ole senini jõudnud läbi mängida kõike, mis tal anda on, ta pole veel jõudnud ummikusse kui kirjandusmeetod. Tema piire on aidanud avardada seesama modernismi sisseimbumine.

*Eesti kirjanduses pole olnud lihtsalt piisavalt mängumeelsust, avangardikatseid.

Selle taga on suuresti eestlase keskmisele orienteeritud rahvuslik psüühika (...keskmised koju tulevad!), mis toetab ja võimendab inimesele üldomast järskude pöörete pelgust.

Eraldi tuleks vaadata veel ühte seletust, milleks on võitlus võimu pärast eesti kirjanduse tsentris. Eesti väikeses kultuuris olid olulised modernismi sisselaskjad kirjanduse võimukeskmes olivad. Ja läbi läks modernism sel määral ja sellisel kujul, nagu seda kirjanduslikud võimulolijad soosisid.

Kahel esimesel perioodil oligi modernismivõitlus ühtlasi võitlus kirjandusliku võimu pärast. Näiteks 1919. aastal läks hoopis enam läbi "Siuru" tuumosale oluline saksalaenuline sotsiaalekspressionism kui futurism. Ka sõjajärgses Rootsis imbus modernism eesti kirjandusse siis, kui asja kallale asusid inimesed, kelle käes oli kirjanduslik võim: kirjastamine, trükkimine, ajakiri arvustuseks, toimetamine, ühesõnaga B. Kangro ja Co.

Kolmas tulemine 60ndate aastate Eestis sisaldas sellist kirjandusesisest võimuvõitlust vähe. Siin oli tähtsam võitlus ideoloogias, sest vastasseisjad kirjanduses, eelkõige sotsialistlikud realistikud (nt Juhan Smuul ja Egon Rannet), olid oma loomingu languses. Neljas tulemine aga sattus olukorda, kus kirjanduse kese hakkas tühjaks jääma. Tühjusse tulnud modernistid pole aga seni seda tühjust vallutada suutnud.

Nii on eesti kirjandus 20. sajandi jooksul aegamisi moderniseerunud. Modernismi ülesanne kultuuris, kirjanduse maksimaalne vabastamine, on aga eesti kirjanduses seni täitmata. Seega on vaatamata pealispinnal olevale sarnasusele Euroopa kirjandusega eesti ja Euroopa kirjanduste vahel selge faasisihte: eesti kirjandus asub ikka veel Euroopa 20. sajandi alguses, modernismitee hakul.

ARNOLD HINNOM

SUUR HEITLUS

Mälestusi rahvusväeosade ajast ja vabadussõjast

Staabist ja juhtkonnast

Soomusrongide divisjoni staap asus minu Valka tulles veel staabirongis, mis seisis Valga jaama ees ja koosnes kolmest vagunist – ühest teise klassi kaheteljelisest salongvagunist ja kahest kolmanda klassi vagunist. Mõlemale kolmanda klassi vagunile oli kupee vaheseinte lammutamise teel saadud üks suurem ruum, nagu see oli ka teise klassi vagunil.

Ühes kolmanda klassi vagunis asusid staabikirjutajad, kantslelei ja muusikakomando. Teises asus intendantuur: intendant sõjaväeametnik M. Píperal, lipnik R. Moorman ja komandandikomando ülem ja laskemoonakorraldaja lipnik A. Evertson. Sama vaguni suuremas kupees asus ka staabi söögiruum, mida kutsuti naljatoonis "kasiinoks". Kasiino sissesead oli väga primitiivne – pikk värvi-mata laud paari pika pingi ja mõne taburetiga. Sööginõudeks olid mõned taldririkud ja kruusid, osalt plekist, mõni nuga ja kahvel. Ka neid ei jätkunud kõigile, kui staap oli kohal terves koosseisus. Kuid seda juhtus harva.

Toit oli samuti tagasihoidlik: hommikul tass musta kohvi ja leib, lõunaks supp nagu sõduritelgi ja leib, õhtuks tee või kohv. Leivakõrvase muretsemine oli oma mure – seda ei olnud kuidagi kerge hankida. Isiklikult ei olnud kellelgi staabi inimestest aega seda muretseda. Kui kokal vahel õnnestus midagi paremat saada, siis oli söök parem, või kui keegi sai kodust saadetise, ega siis teisedki ilma jäänud. Aga see oli kõrvalise tähtsusega küsimus, sellele ei pandud suurt rõhku. Rongidel oli söök tunduvalt parem.

Teise klassi vagunis elati ja töötati ja tööst ei olnud kunagi puudu. Suuremas kupees asetses suur laud, ühel küljel harilikud kupeepingid madratsitega, teises otsas ja küljel diivanid, paar tooli ja telefonid. Siin magasid käskudetahtjad ohvitserid lipnik Tilger ja kornet Hõbemägi. Ka mina jäin esialgu siia. See oli ühtlasi ka korrapidaja ohvitseri ruum.

Kõrval asetsevast kupeest olid istmed kõrvaldatud, seal asus staabi telegraafijaam, kus töötasid raudtee telegraafist lähetatud ametnikud preilid Peep ja Aren vaheldumisi.

See oli erand, et sõjaväe sides, millest läbi jooksid kõik salajased käsud ja korraldused, töötasid eraisikud ja naised. Raudtee side aitas meid sõbramehe poolest hädast välja, sest meil endil puudusid vastavad jõud. Oli me ka poolenisti raudteelased. Samuti olid vedurijuht ja abi eraisikud, kes polnud üldse mobilisatsioonialusedki.

Telegrafistide töö oli pingutav ja sellest polnud kunagi puudu, välja arvatud mõnikord hommikupoolsed öötunnid.

Oli veidi võõrastav näha naisi töötamas meeste keskel. Teinekord öeldi nii mõnigi krõbe sõna ja vahel lobiseti. Preilid osutusid väga headeks tööjõududeks ja kenadeks inimesteks. Kogu staabi ja soomusrongide ohvitserkonna vahel valitses sõbralikkus, otsekoheus ja üksmeel. Ka kõige raskemal hetkil ei vajunud pea norgu, vaid oldi kindlad, et neist raskustest saadakse üle. Nali, teravmeelsus ja üksteise nookimine kõlas ka kõige kiiremal tööajal. Ka telegraafipreilid kuulsid endastmõistetavalt sellesse perre.

Telegraafi kõrval oli veel paar väikest kupeed, kus asusid div.insener E. Jürgens, sideülem Proosallik ja liikumise juhataja J. Trubock. Hiljem lisandus neile veel suurtükiväe inspektor leitn. R. Sabolotnõi või ta asetäitja leitnant M. Unt. Leitnandid olid harva seal. Teisel pool korrapidaja ruumi oli ka kaks tillukest kupeed, ühes magasid kapten Irv ja staabiülem kapten J. Poopuu. Viimane kupee anti mulle.

Ruumi oli vähem kui vähe. Minu staabi jõudes kanti lipnik Tilger haigena haigemajja. Aga harva juhtus, et kõik kohal olid, nii sai kuidagi läbi. Irv oli isiklikult aga tähtsama operatsiooni puhul eeslinil ja kaasas oli ikka keegi, kas Tilger või mina ja isegi mõlemad.

Ka suurtükiväe inspektor viibis enamasti 1. rongil, kus ta oli patareitülemaks.

Staabi teenistuses oli liiga vähe inimesi. Ületöötamise tõttu oli neil raskusi öise korrapidamisega, nad jäid sageli suikuma. Kui mõnel oli eriti raske uni, siis muidugi teised ei jätnud juhust kasutamata mängida tukkuvale korrapidajale mõni vallatustemp. Hommikul, eriti kohvi ajal, oli lõbu ja nõökamist palju, aga ega seda kunagi pahaks pandud. Sama kiusatus tabas vahel ka telegraafipreiliseid. Muidu nende unakut ei segatud, kui just morse ägedasti ei kutsunud. Kord, olles Peterist saabunud, kuulen läbi une, et morse kutsub tungivalt ning korrapidaja norskab. Tõusen üles ja lähen telegraafiruumi – telegrafist tukub samuti, lõug toetatud lauale ja käed ripnevad kõrval.

"Preili, kas magate? Morse kutsub!" Alles siis, kui teda raputan, ärkab ta ehmunult ja ütleb: "Ega ma ei maganud, ma vist tukkusin." Heidan uuesti pikali ja silmad vajuvad kinni. Äkki kuulen läbi une, et telefon heliseb lakkamatult. Instinktiivselt tõusen, otsin telefoni, endal silmad kinni. Kauaaegne eesliinil viibimine oli kõrvald telefoni suhtes erksaks teinud. Telefonis nõutakse korrapidajat. Siis tuleb meelde viimase olemasolu. Vaatan, mees istub kõssis diivanil, pea laual. Teate vastu võtnud, püüan teda äratada, kuid ei saa temast asja. Asetan ta siis pikali diivanile, las puhkab välja.

Vahepeal oli saabunud aeg hakata ootama hommikusi teateid, mis öö jooksul on kuski sündinud, ja neist siis koostama aruannet Tallinna jaoks. Telegraafipreili tuleb telegrammidega ja ütleb poolsalaja: "Palun, ärge sellest Kukemelgile kõnelge!"

Kukemelk oli nende ülemus, kes karmilt hoidis korda ja ähvardas karistada iga väiksema eksimuse puhul.

"Pole viga! Näete, seal on teine, kes magab veel kõvemini. Siin on ikka inimesi, kes vajaduse korral üksteist asendavad!" lohutan teda.

Samas ilmub kapten Irv, vaatab magavat korrapidajat ja ütleb, et inimesed on üle töötanud. Staabis on vähe inimesi, seepärast peate alaliseks staapi jääma. Küll ma teie teenistuskoha asja korraldan.

Kui soomusrongidele jõudsin, arvas kapten Parts, et mina peaksin Soomusrong nr. 4

ülemaks minema. Kapten Irv oli nõus, kuid arvas, et esialgu peaksin jääma staabi juurde, sest lipnik Tilger on haiglas. Temal olevat eesliinil abilist vaja ja meelsamini näeks ta sellena üht vanemat ohvitseri, kel on lahingukogemusi.

Käsk on käsk. Irv kutsus minu oma kuppeesse ja küsis, kas ma olen meie staabi tööga tutvunud ja mis on siin veel vaja teha ja korraldada.

Puudusid operatiivpäevakäskud. Seni olid kõik operatiivkorraldused suuliselt tehtud, samuti ei olnud üldse peetud sõjategevuse päevaraamatut.

Operatiivkäskude koostamine jäi minu ülesandeks. Muidu pandi kirjalikule asjaajamisele vähe rõhku. Seda isegi vihati ja püüti, kui vähegi võimalik, läbi saada ilma selleta. Seepärast on soomusrongidel ja nende juurde kuulunud väeosadel säilinud kõige vähem kirjalikke dokumente Vabadussõja päevilt. Ei olnud aega neid kirjutada, sest mehed olid alaliselt lahingus ja tegevuses. Kui oligi vaheaeg, siis kasutati see puhkamiseks ja lahingumõllu hetkeliseks unustamiseks. Seepärast on mõnigi episood tegelikult teisiti rullunud kui hiljem on ametlikult kirjeldatud.

Kapten Irv oli suurepärase karakter. Ta hoidis end alati vaos. Rahulikkus, külmaverelisuus ja julgus olid ta peamomadi. Vahetpidamatult mõtles ja kombineeris, kuidas soomusrongi koosseisu täiendada ja paremini ümber korraldada ja kuidas enamlasti eemale tõrjuda. Kehvatest oludest võrsunud, unistas ta nooruses kooliõpetaja elukutsest. Ka see kutse oleks talle sobinud. Tõsise ja sügavahingelise mehena oleks ta ka koolipõllul head vilja kasvatanud. Kistud sõdade keerisesse, oli luhtunud ta nooruse unelm. Ta oli end maailmasõjas reamehest üles töötanud, omades kõiki nelja Georgi risti ja medalit, ja oli ülendatud alamlipnikuks. Vahvuse eest hiljem lipnikuks ülendatud, oli ta jõudnud kapteni aukraadini välja.

Ta oli siiski sõduriks sündinud ja evis kõiki omadusi, mida vajab üks hea juht. Seda täiendas veel maailmasõjaaegne suur lahinguline vilumus. Paljudest lahinguist läbi käinud, oli ta muutunud fatalistikks. Ta uskus ja toimis ka vastavalt. Kui see on surmaks määratud, siis ei pääse eluga! oli üks ta ütlushi.

Auahnuust – ka üks omadus, mida peab omama iga edukas väejuht – oli tal just parajal moodsul. Paljudel on seda liiga ohtralt.

Sageli viibis ta ilma nähtava vajaduseta kardetavas kohas, kuid ega ta seda teinud ilma tagamõtteta. Mäletan üht juhtumit aprillis Mõniste mõisa juures, kus kalevlased kaitseksid mõisa enamlaste rünnakute vastu. Kapten Irv oli Valgast tulnud koos lipnik Tilgeriga kohale. Kalevlased lamavad varjatult ahelikus, meie sammume piki ahelikku, kuulid lendavad vilistades üle meie peade. "Kalevi Maleva" pealik Tõnson ütleb mulle, öelgu ma Irvele, et divisjoniülem ei tohiks ennast niiviisi ilma vajaduseta hädaohtu panna. See on tarbetu riskimine. Kui seda Irvele edasi ütlen, vastab ta:

"Kuulsin isegi, mis Tõnson ütles. Jääge te kõik maha! Ma lähen siiski üksi edasi!"

Muidugi oli Tõnsoni nõuanne õige. Aga kui divisjoniülem julgeb riskida, pead ka ise julgema, kuigi pole just mõnus olla abituna vaenlasele märklauaks. Sammum temaga kaasa, kuna teised maha jäid. Võib-olla olid enamlased halvad laskurid, et nad meid ei tabanud, kuid ka juhuslik kuul tapab. Hiljem Tilger avastas, et üks kuul oli tal läbistanud sineli ja püksid.

Kui kuulide ohust väljas olime, tähendas Irv:

"Teadsin, et kuulid meid ei taba. Hea oli, et Tõnson ja teised maha jäid. Kui kartma hakkad, siis on see juba märgiks, et läheb halvasti. Ärge arvake, et ma surma otsin. Ei! Aga ma tean siinset kriitilist seisukorda, ma pidin nii toimima, et sellega sõdureid julgustada. Ma ju ütlesin, et teistel pole vaja kaasa tulla. Aga teist oli see kena, et olite kaasas. On parem, kui kaks meest julgustavad."

Staabiülemaks oli Saaremaa mees kapten J. Poopuu. Ta oli olnud Saaremaa Kaitseliidu ülemaks kuni Saaremaa mässuni. Mõnelt poolt pandi temale süüks, et Saaremaal üldse mäss tekkis, kuid see on absurdus. Ta oli tüüpiline saarlane, jässakas, tugev, teguvõimas ning taibukas. Staabiülema kohustusi pidi ta alles ametis õppima. Kõrgeid strateegilisi probleeme ei tulnud seal ju lahendada ega ka poliitikat teha. Selle muheda mehega oli hea koos töötada, ainult koosviibimistel ei tohtinud kuidagi Saaremaa mässu meenutada, siis ta muutus härdaks... Oma lahingujuhi

publidust tõestas ta kriitilisel ajal Pihkva kaitse ja Valga all. Oli kava, õieti Irvel, et ta võtaks ühe laiarööpmelise soomusrongi ülema koha vastu, kuid Irve surma tõttu langes see kava päevakorrast ära.

Huvitav inimene oli ka divisjoni insener E. Jürgens. Kiire ja käbe, mis töö ette võttis, sellega toime tuli. Loomulikku vaistu tal oli ja selle abil lahendas ta oma probleemid praktiliselt. Hariduselt ta insener ei olnud, vist tehnik, kuid tal oli julget pealehakkamist ja seega oli ühteviisi kodus sildade ehitusel, automootori parandusel, soomusrongi ehitusel jne. Ühe sõnaga, mees omal kohal. Siis tuli tal sekeldusi oma kutse pärast Inseneriväe valitsusega, sest allkirja juures seisis "Insener". Ka Irv vaatas millegi pärast viltu sellele allkirja juures ilutsevale sõnale ja seega ka Jürgensile. Ta ametlik tiitel oli Soomusrongide divisjoni insener ja igaüks tituleeris teda insenerina, aga ega ta ise küll ei öelnud, et ta insener on. Ainult allkirja juurde laskis ta tippida inseneri nimetuse ja see tõi väikese arusaamatuse. Tallinnast saadeti siis ta asemele järgemööda paar-kolm eht diplom-inseneri.

Need olid nagu õrnad lillekesed, kelle elu on närtsimas, loiid ja abitud. Paar päeva said mehed Valgas viibida, siis oli ühel villand sellest "sunnitöölise" elust ja ta kadus, teisel puudus huvi ja soov eesliinile minekuks ja kolmanda saatis Irv juba esitlemisel kohe tagasi.

Irv leppis selle järel Jürgensi edasijäämisega, pealegi oli too Piusa silla ehitusega oma positsiooni kindlustanud. Palju tänu võlgnevad soomusrongid oma edus Jürgensile ja mitte üksnes soomusrongid, vaid kogu Eesti! Kõrvalseisjale tundub see liialdusena, kuid siiski on see nii. Soomusrongide takistamiseks lõhuti vaenlase poolt arutu palju raudteesildu. Nende kiirest korrastamisest olenes sõja edu. Jürgens ehitas nad üles. Tõsi, sildade ehitus pole mingi haruldus, aga tuleb võtta arvesse, et see sündis sageli vaenlase kuulide all, ilma vajaliku tehnilise abita, materjalideta ja imekiiresti – viimane asjaolu oligi just mõõtuandev. Ei leidnud meie siis meest, kes oleks võinud Jürgensit asendada. Seda näitab Pihkva raudteesilla parandus ja sõidukõlvuliseks ehitamine. Terve rida diplom-insenere ja teisi spetse jandasid silla kallal kaks nädalat

– ja loobusid tööst kui vastava materjali puudumise tõttu võimatust!

Siis asus asja juurde Jürgens ja 16 päeva pärast sõitsid rongid juba üle silla!

On palju sildu, mis Jürgens rongidele kasutuskõlvuliseks parandas. Olgu nimetatud vaid mõned suuremad: Amati, Stakelni, Tuderna, Piusa. Mis sellest, et need sillad ei vastanud tehnilistele nõuetele, pärisinsenerid ei osanud aga muid kui tehnilisi sildu ehitada.

Kui inimene oli ta lõbus ja abivalmis ja võitis peagi poolehoiu.

Varsti saabus ka aeg, kus pidime vagunist välja kolima, järjest suurenevate koosseisude tõttu ei jätkunud siin enam ruumi. Staabi uueks asukohaks sai "Säde" võõrastemaja. Siin oli algul ruumi enam kui tarvis. "Säde" võõrastemajas oli olnud "Põhja Poegade" staap, et nad aga 9. aprillil Valgast lahkusid, siis oli see vaba.

Kui juba "Põhja Poegadest" juttu on, siis ei saa vaikides mööda minna Kalmi staabis valitsevast korrast. Minul tuli mõnikord teenistuse asjus külastada "Põhja Poegade" rügemendi staapi. Seal olid igal uksele ja trepikäänakul hambuni relvastatud vahipostid. Ka Kalmi jutule, ta kabinetti, sai ainult suure tseremooniaga. Linnas liikus Kalm alati relvastatud eskordi saatel. Kord meie staabi külastamisel avas ta adjutant kupee ukse, jäädes ukse kõrvale tikuna valvele, hõigates:

"Eversti Kalm!"

Selle peale astus sisse uhkel sammul eversti ise nagu mõni idamaine valitseja.

Meie mehed tegid järelduse, et Kalm kardab oma "poegi", ega tal muidu relvastatud saatjaskond kaasas poleks. Võib-olla oli sel oletusel ka omajagu alust, sest soomlased olid lahingust tulles Valgas kaunis üleemeelikud. Seetõttu oli nendega ka sekeldusi ja pahandusi.

Koos paljude täienduste ja ümberkorraldustega asutati aprillikuus ka divisjoni haigla. Soomusrongide ja teiste löögiüksuste alatine lahingus viibimine tõi haavatuid ja soov neile pakkuda paremat ravi nõudis Val-

ka haigla asutamist, sest linna väike haigla ei suutnud kuigi palju haigeid ära mahutada. Lõpuks saadi ka vastavad ruumid. Algul oli see vaid mõne voodiga laatsaret. Raskusi oli divisjoni arsti leidmisega. Sõjaväe Tervishoiu Valitsus lähetas meile proovile mitu suure tiitliga arsti, keda ta ise ei soovinud kasutada ja meie ka mitte. Viimaks tuli Simuna arst dr. H. Hold, olgugi ilma sõjaväelise aukraadita, kuid hea organisator, ja ta sai divisjoni arstiks ja haigemaja juhatajaks. Lühikese ajaga kujunes pisikesest haiglast suur moodne haigla. Suurt toetust saime ka Taani haiglalt, mis oli Valka asunud.

Peale kapten Irve langemist asus kapten K. Parts Soomusrongide divisjoni ülema ametikohale. Divisjon oli ellu kutsutud Partsi haiglas oleku ajal. Esimene ülem oli seega kapten Irv ja Parts nimetati alles peale Irve surma ametlikult divisjoni ülemaks.

Soomusrongid ja kapten K. Parts on üks mõiste, nad on lahutamatud. Kahtlemata oli Parts üks omapärasemaid kujusid Vabadussõjas. Pikk, sihvakas, hea sõjamehe hoiakuga, oli ta väga esinduslik. Ta armastas ja oskas kõnelda, vahel oli häda temaga, sest sattudes kõnehoogu ei tahtnud ega tahtnud lõpetada. Suur isamaalane. Ta ülim soov oli punased kodumaa pinnalt välja peksta. Ta oli lahingutes pealetungi tiivustaja. Mitte lahingute juhtimises ei seisnud Partsi tähtsus, vaid et lahingusse mindi ja südilt mindi! Kui mõnikord ei klappinud kõik, siis võis ta väga kurjalt raevutseda, kui aga oli see puhang läbi, siis oli Parts selle vahejuhtumi unustanud. Nagu juba tähendatud, valitses Soomusrongide divisjoni peres tol ajal väga sõbralik vahekord. Polnud üldse tunda ülemuste ja alluvate vahel mingit "ülemuslikku" vahekorda. Elati nagu üks pere. Kui hiljem kõneldi "Vabadussõja vaimust", siis minul tuli meelde ikka soomusrongidel valitsenud vaim – ja sellisena kujutasin mina ka

sedä ette. Kuid Vabadussõja lõppedes kadus ka Vabadussõja vaim!

MATI UNT Ühest astraalkehast

Lydia Koidula übermatmise lugu olen puudutanud põgusalt näidendis "Vaimude tund Jannseni tänaval" (kus Koidula saab teada, et Michelsoni pole ümber maetud) ja romaanis "Doonori meelespea", kus tuuakse ära hulgaliselt (või vähemalt küllalt palju) dokumentaalseid tekste ning algmaterjale. Paraku pole ma ise Kroonlinnas käinud. Romaani kirjutamise ajal oli mul tahtmine sinna minna, aga ma ei osanud kuskilt alustada, ja lõpuks luges ka laiskus. Arvati, et Kroonlinn on tsiviiliskutele suletud. Tõsi, üks mu sõber, pangategelane ja bard, arvas end seal kunagi salaja (ning purjuspäi) käinud olevat. Vist mingi laevaohvitseride seltskonnaga. Aga ta polnud ka päris kindel. Ma ei tea isegi seda, mis surnuaiast saanud on. Romaanis oletan ma Kroonlinna alt õõnsa olevat. Nii on ju loogiline, et Michelson otse sealt "alt" pääseb allveelaevale, mis ta Eestisse kättemaksuaktsioonile toob. Aga see kõik on oletus. Üldisemas plaanis aga usun ma, et Michelsoni ning lapse jäänuseid pole enam võimalik leida. Kui seal ongi surnuaed edasi, siis on kindlasti hulk uusi surnuid peale maetud. Nii et

ülekohut on võimatu heastada. Tõsi, oleks võimalus Koidula Kroonlinna tagasi matta. See polekski mingi eriline pühaduseteotus, kui võrrelda tollega, mida kujutas endast siia toomine. Surnud tuleks ju põhimõtteliselt rahule jätta. Ent kuna Koidula on kord juba rüvetatud (luud olid niikuinii segamini, läksid välja kaevates veel rohkem segamini, ja kindlasti on Metsakalmistul segi-läbi maetud), siis ei ole meil enam tegemist autentse Koidulaga ja teda võib ka tagasi transportida. Sobtsak ja Meri võiksid muidugi kõnet pidada ja sõdurid saluuti lasta. Et aga Koidulaga asjad korras pole, näitas küllalt arvukas Koidula reinkarnatsioonide esinemine viimastel aastatel (olen ka ise nendega kokku puutunud).

Kuuldavasti koguneb aasta lõpul Pärnusse hulk Koidulaid. Ka mind on sinna kutsutud, ent ausalt öeldes hoiab mind miski tagasi. Las nad olla omavahel. Olen selle suurekasvulise tumedaverelise ja emotsionaalse naisega liiga palju pidanud elus kokku puutama. Me oleme ehk teineteist ammendanud. Ma ei tea, mis ta minust võib veel tahta. Ehk esitab mõne küsimuse, millele ei saa vastamata jätta. Või teeb ettepaneku, mida ei saa tagasi lükata? Just koidu eel.

ELAV AJALUGU

**EV suursaadiku ÜRO-s
ERNST JAAKSONI
kõne Tallinnas 12. nov 1993 EV Välis-
ministeeriumi 75. aastapäeva aktusel**

Möödunud nädalal telefoneeris mulle välisminister Velliste ja palus mind tulla Tallinna, et osa võtta välisministeeriumi asutamise 75. aastapäeva tähistamisest. See kutse tuli mulle täiesti ootamatult ja ma olin eriti liigutatud tema austavast ettepanekust olla selle koosviibimise peakõnelejak.

Hr Velliste märkis, et ma võiksin ette kanda kilde oma mälestustest tollest ja hilisemast ajajärgust. See viis mind mõttele, et ma võiksin ühte kui teist rääkida mõnedest meie riigi tegelastest, kellega ma hiljem elus olin kokku puutunud ja kes olid seotud Eesti Vabariigi välisteenistuse arenguga. Nii seisana ma täna teie ees ülesandega püüda meelde tuletada aegu, mis juba palju aastakümneid on minevikku vajunud.

Tahaksin veel teha mõned üldmärkused ajajärgu kohta, mil Eesti Vabariik loodi. Mõnes suhtes tuletab see ka meelde praegust ajajärku. Meie rahva tollaegsed juhid olid saanud oma hariduse võõra võimu poolt maksmapandud oludes. Kuid nad teadsid, mis tähendab vabadus ja rahva enesemääramise õigus.

Eesti Välisministeerium loodi ajal, mil meie rahval seisis veel ees raske Vabadussõda. Eesti mees ja naine olid valmis ohverdama oma elu meie rahva kasuks. Samal ajal olid meie riigi juhid teadlikud, et rahva õiguste maksmapanemine on ka rahvusvaheline ülesanne ja nõuab selleks osavat diplomaatilisist tööd. Meil puudusid kogemused sel alal ja oli ka küllalt majanduslikke raskusi heade plaanide läbiviimiseks.

Nagu teame, kuulutas Eesti Maanõukogu ennast kõrgemaks võimuks Eestis 15. novembril 1917. aastal (s. o vana kalendri järgi) ja 20. novembril 1917 andis Maanõukogu esimesed välisesindaja volitused Ants Piibule ja Jaan Tõnissonile. Hiljem määrati veel Eesti välisdelegatsiooni K. Menning, K. Pusta, M. Martna, E. Virgo ja F. Kull. Nende

ülesandeks oli tunnustuse saamine Eesti Vabariigile Lääneriikide valitsustelt. Tollest ajast pärineb ka Eesti riigi esindamine välismaal ja Eesti diplomaatilise tegevuse algus. See ajajärk on küllaltki põhjalikult kaetud meie ajaloo raamatutes ja see õieti ei kuulu ka minu tänase ettekande raamidesse.

Kuna ma väga noorena alustasin tegevust Riia Eesti saatkonnas, siis oli mul seal seitsme aasta jooksul ja hiljem Ameerikas võimalus kohata mitmeid meie riigi tegelasi või nende perekonnaliikmeid, kellest mul on ka jäänud mõned mälestused.

24. veebruaril 1918. aastal määrati Jaan Poska Eesti Päästekomitee poolt esimeseks Eesti Vabariigi välisministriks. Ta suri võrdlemisi noorelt 1920. aastal. Mul on kahju, et ma seda suurt Eesti riigi ja rahva huvide kaitsjat kunagi isiklikult ei kohanud. Mul on aga olemas tema allkiri Tartu rahulepingu teisel eksemplaril, mis on hoiul Eesti Vabariigi esinduses New Yorgis. Jaan Poska tütar Vera Poska-Grünthal elas Ameerikas ja Kanadas ja ma tundsin teda päris hästi, kuna ta külastas Eesti Peakonsulaati iga kord, kui ta New Yorgis viibis. Ta oli väga aktiivne mitmetes organisatsioonides. Tema tütar Tanni Kents elab praegu Torontos.

Väljapaistva kujuna Eesti ajaloos ja välisteenistuse tööväljal seisab professor Ants Piip. Ta oli mitmekordne välisminister, riigivanem, Eesti saadik Londonis ja Washingtonis ning Tartu Ülikooli professor rahvusvahelise õiguse alal. Nägin teda esimest korda läbisõidul Riias umbes 1920. aastal. Tol ajal teenis meie Riia saatkonnas Benita Uipus, noor ja ilus eesti preili. Ta kutsuti varsti Tallinna välisministeeriumi, kust paigutati ümber Londoni saatkonda. Seal Ants Piip armus temasse ja nad abiellusid 1921. aastal. Sellest abielust sündis poeg. Poeg tuli Ameerikasse ja õppis inseneriks. Ta on nüüd surnud, kuid tema poeg Erik Piip elab praegu Ameerikas Massachusettsi osariigis.

Ants Piip oli kutsutud 1932. aasta suvel University of California juurde loenguid pidama. Ta saabus laevaga New Yorki ja mulle

oli tehtud ülesandeks temale laevale vastu minna. Olin alles hiljuti San Franciscost New Yorki ümber paigutatud ja suurlinna allmaaraudteed polnud mulle veel küllalt selged. Sattusin vale rongi peale ja see viis mind hoopis eemale Brooklyni sadamast, kus laev seisis. Enne kui ma laeva juure pääsesin, olid kõik reisijad juba maandunud ja laiali läinud. Piinlikus olukorras ruttasin tagasi Manhattani ja läksin hotelli, kuhu professor Piip pidi minema. Hotelli sisse astudes nägin professorit leti juures registreerimas. Ta tundis mind ära ja ütles: kui kena, et ma temale siin vastu tulin. Seletasin teatud häbenemisega, mis oli juhtunud, ja vabandasin ennast linna mitte tundmisega. Professor Piip ei võtnud minu eksimust üldse tõsiselt ja ütles naeratahes, et kõik on korras ja ärgu tehku ma endale mingit muret.

Tagasisõidul Kaliforniast üle New Yorgi pidas ta New Yorgi Eesti Haridusseltsis kõne, mille tekst on ilmunud "Meie Tee" 1932. aasta septembrinumbris. Toon allpool sellest mõned tsitaadid.

"Hiljuti möödus neliteist aastat Eesti Vabariigi iseseisvaks kuulutamisest. Nende aastate jooksul on Eesti suutnud tõestada, et riigi loomisel omaks võetud sisepoliitilised põhimõtted ühes põhiseadusega, mis kahtlemata modernsemaid Euroopas, toetuvad õigele alusele. Riigi valitsemisaparaat töötab efektiivselt, – riigis valitseb rahu ja üksmeel, puuduvad parteipoliitilised äärmised teravused, riigi seadusandev üksus koosneb kõigi olemasolevate poliitiliste erakondade esitajast... kodaniku õigusi ja vabadusi kaitseb otstarbekohane kohtusüsteem..." Edasi veel: "Olles Rahvasteliidu liige, on Eesti selle rahvusvahelise kogu kaudu oma peale võtnud teatavad kohustused, mis üldiselt maksivad kõigi teiste liitlaste suhtes." Kultuuri kohta ütleb Piip: "Kultuuriliselt on Eesti iseseisvuse kestel astunud pikki edusamme. Ta on tõusnud teiste kultuurriikide seas esikohale. See on saavutatud koolisüsteemi uuendamise ja ühtluskooli sisseseadmisega..." Ja lõpuks ütleb Piip: "Kõike kokku võttes saab ainult üht öelda: Eestil on koht teiste tsiviliseeritud rahvaste ja riikide kõrval. Eesti ei saa kaduda, sest ta olemasolu on saanud nii kaaluvaks. Eesti maa ja rahvas peavad jääma päikese alla, sest mis muu saaks jääda kõige selle

asemele!... Võime olla uhked teadmises, et selle maa vabaduse eest võideldes orjaahelais küll langesid me esivanemad seitsmesaja aastajooksul, aga meie viimaks olime selle vabara, vaba maa pojad ja tütreid."

Nagu näete, see oli tollaegne eesti vaim, väljendatud tollaegse eesti keeles. Ants Piip ei võinud aimata, mis temaga juhtub kaheksa aastat hiljem. Tema elu lõpp kusagil Venemaal on jäänud teadmatuks nagu paljudel teistel eestlastel.

Nüüd peatuksin ühe teise tuntud eesti riigitegelase juures, kellega mul oli mitmeaastane töövahekord, nimelt Julius Seljamaa.

Julius Seljamaa oli ajakirjanik, Eesti Maanõukogu abiesimees 1918/19, esimene Eesti esindaja Petrogradis peale iseseisvuse väljakuulutamist 1918, Asutava Kogu abiesimees 1919–20, I Riigikogu liige 1920–22 ja Eesti Vabariigi saadik Lätis 1922–28, mil määrati saadikuks Moskvasse.

Saadikuna Riias oligi tema minu ülemus ajavahemikus 1922 kuni 1926, mil ma tulin Eestisse, et oma sundaega teenida Eesti sõjaväes. Need neli aastat Riias, kus ma peagu iga päev Seljamaaga koos olin, olid minu nooreea kõige õpetlikumad, huvitavamad ja meeldivamad ajad. Seal ma õppisin diplomaatilise tegevuse põhimõtteid ja praktilisi samme. Seljamaa andis minu kätte kõik oma salajased ettekanded masinal ümberkirjutamiseks. Üheks minu ülesandeks oli iga päev lugeda läti ajalehti ja neist teha väljavõtteid sõnumitest, mis pakkusid huvi Eestile. Kuid enne pidin Seljamaale tõlkima neid suuliselt, et tema saaks teha õige valiku teadetest Eestisse saatmiseks.

Mõned meie diplomaatilised noodid tuli kirjutada prantsuse keeles ja seda keelt valdas enam-vähem vastuvõetavalt saatkonna sekretär David Janson, kuigi mina ja teised saatkonna ametnikud olid seda keelt ka mõnel määral õppinud. Saadik Seljamaa aga pidi seda keelt vahel kasutama oma kõnelustes teiste diplomaatidega, nagu seda tollaegne diplomaatiline etikett nõudis. Oma keeleteaduse täiendamiseks võttis Seljamaa eratunde ühelt õpetajalt, kes regulaarselt käis saadikut külastamas.

Rääkides Seljamaast kui isikust pean mainima, et ta oli andekas kirjamees, olles olnud tegev ajakirjanduse alal, iseloomult lahke ja

sõbralik kõigi vastu, kuid samal ajal nõudlik ametiasjade ajamisel.

Seljamaa määrati saadikuks Moskvasse 1928, kus ta teenis kuni 1933. aastani. Siis sai ta välisministri abiks ja hiljem välisministriks. Juuni alguses 1936 nimetati Seljamaa saadikuks Rooma, kuid enne kohale asumist suri ta 53aastasena 17. juunil 1936 Tallinnas.

Kellest mul veel natuke rääkida oleks, on Karl Robert Pusta. Ta oli Eesti välisdelegatsiooni liige 1918–19, Eesti saadik Pariisis ja Brüsselis, Roomas 1919–22, saadik Hispaanias 1928, vahepeal välisminister 1924–25. Vapside liikumise ajal oli tal sekeldusi Eesti valitsusega. President Päts määras teda Pariisi saatkonna juurde eriülesannetes. Teise maailmasõja alguses põgenes ta perekonnaga Ameerikasse. Meie peakonsul saadiku ülesandeks Johannes Kaiv võttis Pustat lahkelt vastu. Kuid enne seda oli Pusta juba Washingtonis ennast tutvustanud kui Eesti esindajat ja tema vana visiitkaart "Ministre d'Estonie" seisis tema korteri uksele. Varsti tuli State Department'ilt korraldus hr Kaivile, et selline esinemine on Ameerikale vastuvõetamatu ja Pusta peab Washingtonist lahkuma. Siis kolis Pusta New Yorki ja elas Long Islandil. Hr Kaiv võttis ta ametisse nõunikuna poliitilisel alal. Vahekord Kaivi ja Pusta vahel oli väliselt korrektnel, kuid tegelikult äärmiselt külm. Pustal puudus formaalne kõrgem haridus, kuigi ta valdas hästi prantsuse keelt. Tema mõtteviis erines Kaivi omast, kes oli vilunud jurist ja harjunud täpse juriidilise väljendusstiiliga. Paljud Pusta poolt Kaivile ettepanud nootide kavad rändasid paberikorvi. Oli selge, et nende kahe mehe vahel oli koostöö peaaegu võimatu. Siis soovitas Kaiv, et Pusta katsuks ennast uuesti esitada Prantsuse välisministeeriumile lootuses, et teda kui endist saadikut võib-olla aksepteeritakse. See katse aga ei läinud korda Pariisis, kuid Madriidis võeti Pusta siiski vastu kui endine Eesti saadik. Nii jäi ka Pusta Hispaaniasse, kuigi tema rahaline toetus tuli meilt New Yorgis. Ta suri Hispaanias. Tema poeg ja tütar elavad Ameerikas.

Ma ei saa vaikides mööda minna neist Eesti Vabariigi esindajast ja nende kaastöölistest, kes kõigi raskuste peale vaatamata välismaal kaitsesid meie riigi ja rahva huvisid aegadel, mil meie kodumaa oli okupeeritud.

Esikohal seisis siin EV peakonsul saadiku ülesandeks Ameerikas Johannes Kaiv ning peale tema surma 1965. aastal New Yorgis töötanud Aksel Linkhorst ja Evald Uustalu. Samuti õigusteadlane Niine Kink ja praegu veel ametis olevad dr Aarand Roos ja Okke Metsmaa.

Johannes Kaivi kohta tahaksin mõne sõnaga ütelda, et tema oli Eesti valitsuse juriidiline nõunik kuni tema määramiseni Austraaliasse Eesti aukonsuliks. Seal ta määrati New Yorki 1939. aasta algul. Tema sulest on Eestis ilmunud umbes kümme raamatut juriidilisel alal ja ta oli ka mitmete Eesti seaduste ja määruste tekstide koostaja, mis läksid valitsusele ja Riigikogule kinnitamiseks. Tema tugev juriidiline tagapõhi tuli kasuks asjaajamisel Ameerikas mitmete kohtuprotsesside juures. Meie koostöö oli algusest peale väga sõbralik. Ma olin ka tema tütre ristiisa.

Teiseks tuleb nimetada meie saatkonda Londonis. Teeneterikas saadik August Torma suri oma ametikohal 1971. aastal. Samal aastal suri ka saatkonna nõunik Ernst Sarepera. Töö kestis Londonis edasi kaua aegse ametniku August Bergmani juhtimisel ja lõpuks oli seal vastutaval kohal Anna Taru, kes viibib praegu ühes Londoni vanadekodus.

Eesti välisesindajatest, keda kohalikud valitsused ühel või teisel määral tunnustasid, tuleb nimetada järgmisi isikuid: Karl Selter – Šveitsis ja Saksamaal, advokaat Elmar Reisenberg Saksamaal, dr Villibald Raud Hispaanias, Aleksander Varma Helsingis, Ferdinand Saukas Brasiilias, samuti Karl Ast Brasiilias, Johannes Markus Kanadas, kelle asemel on nüüd aupeakonsul Ilmar Heinsoo. Taanis tegutses August Koern, kes oli seal meie viimane *chargé d'affaires*.

Siis nimetaksin veel neid saadikuid, kelle ametlik tegevus lõppes 1940. aastal kohaliku valitsuse korraldusel, nimelt Heinrich Laretei Stockholmis ja Johan Leppik Roomas.

August Rei poolt Stockholmis loodud Eesti eksiilvalitsus ei leidnud üheski Lääneriigis ametlikku tunnustust ja seepärast ei saanud ka Eesti esindus Ameerikas alluda temale. Washington andis meile mitmel korral ametlikult teada, et Eesti esindus Ameerikas ei saa esindada üht tunnustamata eksiilvalitsust. Seepärast pidime ka hoiduma

igasugusest ametlikust vahekorra-st Stockholmi eksiilvalitsusega. Selles küsimuses on meie arhiivides palju kirjavahetust.

Peagu kõik need isikud, kellest ma olen eelpool kõnelenud, olid mulle isiklikult tuttava ja head kolleegid. Täna-se tähtpäeva pu-

hul mõtlen ka nende peale ja tahan neid austada kui meie rahva häid patrioote.

Tahaksin soovida, et ka praegune välisministeerium võtaks eeskjuju selle asutuse endisest kaadrist ja ettenägemata kriiside ajal seisaks kindlalt meie rahva ja riigi huvide kaitsmisel.

VAATENURK

PEETER KÜNSTLER

Auahnuseta

Aita Kivi. Teisikud ja armukesed. RAS "Rahva Hääl", Tallinn, 1993. 136 lk.

Kriitikas hakkab kujunema Aita Kivi "juhtum". Nenditakse: A.K.-l ilmneb kirjutamises mingi tõke, mis ei tulene ande ega oskuse puudusest; viimases jutukogus on tal ainult üks (väga?) hea novell (Park, Habicht). A.K. kirjanduslik "pärusmaa" on liiga ähmaselt piiritletud (Park) ja tunnetuslikult äratav enim huvi olmekirjanduslik nivoo (Habicht). Kõik see meenutab veidi omaaegset Habichti "juhtumit".

Omajagu nõutust äratavad proosapalade vahele paigutatud luuletused. Kui ma asjast õigesti aru sain, siis tingis taolise ülesehituse maketi ebaõnnestumine – kõite lõppu jäanuks üksjagu tühje lehekülgi. Illustratsioonide tellimine oleks teinud raamatu kallimaks ja viitnud aega. Aga fotod? Kõige lihtsam on ikka sel juhul autorile peale käia, et ta kirjutaks need leheküljed täis. Valdavalt võiks sama palve sõnastada ka nii: armas inimene, luba, me teeme sulle karuteene – nõus? Lääne raamatuid lugedes olen mitut puhku näinud, et lõpuleheküljed uhkelt tühjaks jäetakse. Kuid nende kõrgekvaliteedilise neitsilikkusega lummas paber avaldab ka sootuks teiselaadilist muljet kui meie pude ja kollakavõitu. Meil vist siiski peabki kõik leheküljed iga hinna eest millegagi kirjama, et mitte lausmasendavalt mõjuda. Sellel ehk ei olekski mõtet peatuda, kui sarnased olukorrad ikka ja jälle ei korduks nagu nüri hambavalu. Kas mäletate üsna hiljutisi kokkuhoiu-aegu, kui "ühe

jutu pea ilmus eelmise pees", nagu vastikutundega sõnastas Jaan Kross? Ja kas mitte Peep Ilmeti viimane raamat ("Ilmunud aegade hämarast") ei kannatanud sarnase maketiloome all nagu Aita Kivi omagi? Tõsi, Ilmetil õnnestus see karuteene sujuvamalt ära siluda. Igal juhul tahaks miskitmoodi rõhutada, et raamatu tegemine/tootmine on delikaatne probleem, mille rahuldav lahendamine eeldab nii kõrget maitset kui taktitunnet.

Edasi sellest, mis silma torkas. A.K. leiab näilise hõlpsusega üles head teemad, aga ta ei ole usin neid täie tõsidusega eksploateerima. Eesmärgiks on olnud kergelt loetav raamat, jutukas. Siin peitubki põhiline kriitikameelt häiriv ebakõla. Kirjanik on liiga kergemeelselt eneseirooniline. Mina ei ole geenius, rõhutab ta ja – nõnda näib – arvab samast hetkest peale, et ta pole enam riivatav. Kas või kiusu pärast ei saa seda nii jätta, tuleb nimme osatada pretensioonitust kirjanduse "tegemisel". Minu jaoks teeb osatamise keeruliseks see, et mitmete omaduste poolest raamat mulle meeldis. A.K. suudab erutava iseenesestmõistetavusega kujutada naiselikust. See ei ole teab mis hõlpus sõnastamine, eriti kui arvestada, et A.K. ei ole läinud triviaalsuste üleseletamise libedale teele, mille all omaaegne "naisüksinduse kirjandus" tõsiselt kannatas. Näivalt kergekaalulise sõna-seadega naise olemise argipäevasust silitades ta tabab selle nüansikust. Võtame näiteks seksuaalse plaani, mille kaudu A. K. ei kõnle mitte ainult tabudest ja erutusest. "Mulle meeldis temaga magada," ütleb üks tegelane ja autoril ei pruugi enam end seletustega vae-vata. Edasises kujutises fokuseeruvad hoopiski sotsiaalpsühholoogilised ja psüühilised

liikumised, teatud aja- ja kohakesksed seisundid. Mingil tasandil käivitub meis kõigis peituv triviaalsusevaist, mida reeglina ei sõnastata mitte iial, sest kõik sõnastused on ettemääratult juhuslikud. Inimolemise ergumad avaldused ei lüni kommentaare, nad eksisteerivad ainult täuslikena. Seda mõistavad ometi kõik. "Naisüksiklased" liikusid selles vallas üksikjuhtumilt üldise poole ja takerdusid seletamisse. A.K. niimoodi enam ei tee, ta naudib otseütlemise õnnelikku vabadust, mis välistab vajaduse olla kõigi poolt üheselt mõistetav, tõlgendatav. Kirjaniku ja lugeja rollid (mitte positsioonid) lähenevad teineteisele ettearvatult ja see on üks raamatu võlusid. Olen viimasel ajal hakanud arvama, et tsensuuri puudumine teeb raskeks näiteks pornograafia ("vähemuste" probleem) viljelemise. Pornotööstus institutsioonina satub süveneva inimliku suhte tõttu tugeva intellektuaalse surve alla. Pornotööstusel on siiski võimalusi sellest kõrvale hoida, intiimseid sfääre puudutaval kirjandusel ei jää aga muud üle, kui vaimse üleolekuga endale ja lugejale teatud mõtlemisvabadus kätte võita. Kaasaegses maailmas on peale selle hulganisti ülimalt ärritavaid probleeme – mõelgem näiteks eutanaasiale –, mis teadvustuvad veelgi suurema surve all ja sünnitavad ometi väga hõlmavaid metafoore (nt R. Gary "Elu alles ees"). On teemasid, kus piire ealeski paika ei panda muidu kui vägivaldselt. Õelgem: androgüünlikke vormiühusi või -nõudlemisi. A.K. pretensioonideta raamat annab tunnistust kaasaegse kirjanduse avatuse eripärast ja võimalustest ning ainus küsimus on: kui avatud?

Tuntud luuletaja ja elupõline kirjandustoi-metaja R.R. ütles tunnustavalt ja mõtlikuna pead vangutades, et vaata, kui see väike raamat ka muud üldisemat korda ei saada, siis tasakaalustab ta Kati Murutari ponnistused. Olen nõus. K.M-i loodu põhineb kohanematause loogikal, tegelaste puhul leiavad rõhutamist kõikvõimalikud sõltuvused, mille

tingitus ja päritolu on jäänud hõlmamata. K.M. ei oska tabada naiselikku "eikellegi-maad", kus midagi ei sünni ja kõik on võimalik, ta surub ainesele peale isikliku saavutustemaailma reeglilikku. Ta ei kohane ise-nese valitud tingimustega, osutub enese valitud piirides juhukülaliseks, kes nurka surutuna piirdub groteskse kommentaariga. Sellest sõnastuse "müralisus". A.K. jällegi mõistab "eikellegi-maad" väga hästi, liiga hästi. Miks on ta nii vastutulelikult solidaarne, miks ei taha ta ainet ammendada? Muidugi, võib-olla ei ole praegu selleks sobiv hetk, olgu siis subjektiivsetel või objektiivsetel põhjustel. Ma tajun just A. K. vaatepunktist valikuis teatud juhuslikkust või läbimõtlematust. Näiteks "Lummus" sisaldab endas kahe romaani jagu võimalusi, kuid A.K. ei kasuta neist ainumatki, esitab rangelt võttes konsekti (olgu et huvitava). Ühalt alla vaatamiseks ei jätku praegu võib-olla kirjanikku toetavat iseenesestmõistetavust. Kirjanik pü-sib loo sündmustelje läheduses ja ei usalda hetkekski eemalduda, sest tema aeg ei ole sõnastamiseks küps. See kirjandus toimib piltlikult öeldes "naha pinda mööda". Samal ajal naudivad meie naiskirjanikest suveräänid (Luik, Saat) sellist üldistamisvabadust, mida meie kirjandusloos varasemad ajajärgud ei tunne. Ilma hakkavad tegema Eeva Pargi karmid hoiakud ja Maimu Bergi sensuaalne metafoorika. Tegelikult avas uue energiavoo eesti naiskirjanduses Kersti Merilaas oma hilisemal eluõhtul ja kriitikas toetas teda iselaadse "mootorina" Sirje Kiin. Neid asja-olusid tuleks kas või selleks tunnistada, et mitte kontekstist välja langeda. Ometi võib A.K. loomingut vaadelda kui omaette nähtust, mis eelduste poolest oleks võimeline praegust situatsiooni hõlmama ja ära kasutama, aga mingil põhjusel ei tee seda. Eelöeldu taustal väidan, et A.K. sooritas uusdebüüdi, mille (paratamatu?) poolikus seisneb asja-olus, et kirjanikuisiksus jäi piisavalt rõhuta-mata.

VALEV UIBOPUU ENSV postitsensuur eksiili suunast

1993. a "Vikerkaares" nr 7 ilmus Kalju Veskimäe huvitav artikkel – uurimus "Tsensuuripunkt Tallinna peapostkontoris". Illustratsiooniks "Vikerkaare" lugejaile allpool üks tõsieluline juhtum. 1984. a ilmus minu teaduslik ülevaate-teos "Meie ja meie hõimud", mis kirjeldab soomeugrilaste hõime ja nende ajalugu. Olin juba pikemat aega kirjavahetuses Pensas elava kaasmaalase Aleksander Takkeliga, kes oli Tartu Ülikooli lõpetanud jurist, sooritas hiljem sama studiumi uuesti Ukrainas ning õppis ülikoolis ka keeleteadust. Meie kirjavahetuse teemaks olid mitmesugused soome-ugri rahvaste etno- ja keeleprobleemid. Takkel oli saanud teateid ka minu mainitud teose kohta ja palus, et saadaksin talle selle. Ettevaatus mõttes saatsin teose teele tähitult, sest oli liikel palju teateid raamatute kadumisest nõukogude postis. Ehkki antud juhul, kus raamat oli suunatud Ukrainasse ja mitte Eestisse, poleks hästi tahtnud uskuda, et selle eestikeelne sisu oleks võinud sihtkohas erilise tähelepanu osaliseks lageda.

Ometi ei olnud ettevaatus ülearune. Raamat oli teele saadetud 17. okt 1987, kuid kuud kulusid kuude järel, ilma et see oleks aadressadini jõudnud. Viimaks katkes nii saaja kui saatja kannatus ning A. Takkeli tungival soovitusel andsin 4. mail 1988 oma kodukoha postkontorisse Lundis sisse reklamatsiooni, mida oli säilitatud kviitungi alusel hõlpus teha. Septembris 1988, seega 4 kuud pärast reklamatsiooni sisseandmist, tuli Rootsi postivalitsuse kaudu Moskvast vastus. Trükitud blanketil teatati lakooniliste ridadega, et minu raamat "Meie ja meie hõimud" oli konfiskeeritud kui riigile kahjulik saadets. Selle põhjenduseks viitas nõukogude posti reklamatsioonibüroo rahvusvahelisele postikonventsioonile (artikkel nr 36 paragrahv 4 lõige F). Ning kuna küsimuses oli kahjuliku saadets konfiskeerimine, siis mingit kahjutasu polnud kadunud saadets pealt ette nähtud.

Kohalikust postist sain ma lahkesti rahvusvahelisele postikonventsiooni koopia. Vastav koht konventsioonis kõneles "asjadest, mille sissevedu ja levitamine on keelatud aadressaadimaal". Paragrahv 4 loetleb neid keeluobjekte üksikasjaliselt: a) asjad, mis oma olemuselt võivad kahjustada teisi postisaadetsi; b) narkootilised või tsentraalstimuleerivad ained; c) elavad loomad (teatud eranditega); d) eksplosiivsed, tuleohtlikud või radioaktiivsed ained; e) kõlblusvastased või ebamoraalsed tooted.

Konventsioon märgib ka, et need keelud peavad olema posti kasutajatele kättesaadavad selgel, täpsel ja üksikasjalisel kujul. Selgus samuti, et Rootsi postiasutustel ongi olemas vastavad reeglitaustad N Liidus keelatud saadetsi kohta. Põhipunktides olid need tsiteeritud paragrahv 4 sisuga kooskõlas. Kuid seal polnud küll öeldud, et teaduslikud teosed võiksid olla keelatud.

Lisaks ütleb vastava postikonventsiooni paragrahv 8, et saatjana toimunud postiasutust tuleb konfiskeerimiste puhul viivitamatult informeerida sellest, millise keelupunkti vastu saadets on eksinud. Minu raamatu kohta mingit informatsiooni Rootsi postile polnud saadetud ja teade konfiskeerimisest tuli alles hulk aega pärast reklamatsiooni sisseandmist reklamatsioonivastuse kujul.

Saatsin Pensasse Rootsi posti poolt teatatud andmed koos Moskva reklamatsioonikeskuse blanketi koopiaga. A. Takkel saatis 14. 10. 1988 Moskva rahvakohtule avalduse, milles nõudis, et see tühistaks konfiskeerimise ja kirjutaks Sideministeeriumile erimääruse, et see lõpetaks keelatud kirjanduse aegunud nimestikkude kasutamise.

Kuidas aga asjad edasi arenesid, nähtub järgmistest A. Takkeli kirjade väljavõtetest: 1) 6. 12. 1988 "14. oktoobril saatsin hagiavalduse VNFSV Justiitsministeeriumile – edasisaatmiseks vastavasse rahvakohtusse. Oktoobri lõpul sain Justiitsministeeriumi kirja N 1/1 – 9691 – 88 20. oktoobrist, et minu avaldus saadetsi edasi Moskva linna täitevkomitee justiitsvalitsusele. Kirjaga N 21-K 1. novembrist 1988 Sovetski rajooni rahva-

kohus teatab, et minu hagi on edasi saadetud Moskva Krasnogvardeiski rahvakohtule läbi-vaatamiseks vastavalt VNFSV tsiviilprotsessi paragrahvile 117. Krasnogvardeiski rahvakohus aga minu küsimustele otsuse väljasaatmise kohta ei vasta. Kirjutasin seetõttu kaebuse VNFSV Justiitsministeeriumile, kes peab kontrollima asjade läbivaatamise tähtpäevadest kinnipidamist (7 päeva) rahvakohutis. Kirjutasin ka N Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile (koopia ka ENSV Ülemnõukogule) oma seisukohtadest selles asjas.

2) 10. 02. 1989 "Följetoni jätkuna teatan Teie loetelu viimastest dokumentidest, mis leiduvad minu toimikus "Hageja – A. Takkel, Kostja – Siseministeeriumi Reklamatsiooni-büroo ülem":

1) V. U. kiri dets 1988: "On põnev nüüd ära oodata, mis saab kõige selle resultaata olema. Nii ühe kui teise suunalistest otsustest on võimalik üldisi järeldusi teha".

2) VNFSV Justiitsministeeriumi kiri 29. 12. 1988, et "Teie kaebus on edasi saadetud Moskva linna täitevkomitee justiitsosakonnale kontrollimiseks".

3) Moskva justiitsosakonna kiri 5. 01. 1989, et "Teie hagiavaldust pole Krasnogvardeiski rajooni rahvakohtus sissetuleva posti hulgas registreeritud".

4) Minu kaebuse mustand Moskva justiitsosakonnale 18. 01. 1989.

5) Moskva justiitsosakonna kiri 24. 01. 1989: "Teie hagiavaldus on läbi vaadatud Krasnogvardeiski rajooni rahvakohtus 12. dets 1988 ja on tehtud määrus hagiavalduse mittevastuvõtmise kohta, määruse koopia on Teie saadetud 14. dets 1988. Teie võite edasi kaevata Moskva linnakohtusse."

6) Minu kirja mustand 31. 01. 1989 rahvakohtule palvega määrus välja saata.

7) Minu kaebuse mustand 31. 01. 1989 Moskva justiitsosakonnale kontrollida määruse väljasaatmist.

8) Minu kaebuse mustand 31. 01. 1989 Krasnogvardeiski rajooni prokuröörile protestida kohtu määrus 12. detsembrist 1988.

9) ENSV Ministrite Nõukogu juures asuva Trükistes Riiklike Saladuste Kaitse Peavalitsuse ülema (milline följetonistlik ametinimetust!) kiri 23. jaan 1989: "Vastuseks Teie kirjale (selles olin palunud saata mulle tõend, et kadunud raamat ei kuulunud keelatud hulka), saadame Teile V. Uibopuu raamatu "Meie ja meie hõimud", mida meil õnnestus saada Teie jaoks ühest raamatukogust. Loodame, et sellega on Teie mured murtud ja kohtuasjal lõpp. Peavalitsuse ülem K. Ingermann."

A. Takkel mainib samas "följetoni" edastavas kirjas, et nüüd on tal see raamat lõpuks ometi käes, ent kohtuasja ei kavatsevat ta sellegipoollest veel lõpetada. "Kavatsen nimelt edasi kaevata," kirjutab ta, "et saada selgusele, kas nõukogude kohus on perestroika poolt või vastu."

Ometi ei saanud sellest vaprast otsusest midagi, sest A. Takkel suri Pensas 27. 02. 1989 ootamatult ja ta põrm maeti ta enda soovil Tallinnasse 5. 03. 1989, nagu sugulased hiljem teatasid.

See "kadunud" raamatu otsimise lugu pole vist küll kaugeltki tüüpiline, sest vaevalt on mõni teine adressaat oma saadetise kättesaamise õiguse eest nii vapralt ja visalt võidelnud, nagu seda tegi Aleksander Takkel. Enamasti alistuti võimude vägivallale ilma protestita.

Samast loost aga selgub, et Ukrainasse adresseeritud raamat oli tegelikult konfiskeeritud hoopis Tallinnas, kuhu see tõenäoliselt oli keelelistel põhjustel saadetud. Ning konfiskeerimise otsuse tegi sama tsensoripunkt Tallinna peapostkontoris, mille tegevust on kirjeldatud "Vikerkaares" nr 7.

Lund, 8. 10. 1993

OSKAR LUTS

Vähkmann ja Ko ehk majanduslik tõus

Tahab olla följeton

VII peatükk

Majanduslik tõus. Vähkmannid kolivad. Kihlused. Jutt lastekasvatusest. Uued elanikud Päsmeri peakohal. Peetsi onupojapolitiika.

Kaubitsemine, äritegemine, sehtviajamine omas epideemilise iseloomu. Mis 'suured' ees tegid, seda ahvisid 'väiksed' omal viisil järele. Sahkerdati kohvimajades, restoraani kabinettides, turgudel, uulitsatel, omas kodus ja olles võõrsil. Tulised käskjalad, Pongod, sõelused summadanidega, käsikorvidega, pambukestega, edasi-tagasi, poisikesed, plikad ja naised pakkusid vihalehist ja hobuse-sõnnikust valmistatud paberosse; vanemad, auväärilisemad saksad, nagu Shmendrikud, Vurtsmannid, Järkovitsid, Landesvehrid ja Kaljuvallad, istusid rohkem paigal, ajades asju enamasti telegraafi ja telefoni teel. Tihti tulid niisugused suuremad ninad kokku ühisele nõupidamisele, telliti suurepärase õhtusööki, paluti osavõtma mõni võimukandja, söödi, joodi, suitsetati kallid sigarid ja kõneldi majanduslisest tõusust Eestis. Niisugusist istanguist patseeris vahel mööda Merkuur, vaatis, vaatis... raputas pead, haaras kabineti nurgast oma kuju, kepi ja targa ussi ning seadis sinna asemelle teise embleemi: vihmaussi, sitasitika ja parmu.

Jah, müüdi hingi ja ihusid, mehed müüsid naisi, naised tütreid... müüdi, müüdi... ostjatest polnud puudust... äri käis ning pealtnäha oli kõik korras. Vana, heasüdameline, eluaegne ajakirjanik, suur naljahammas ja muretu ilmakodanik Baltiskist, vana Vendergi viskas sulle nurka ning hakkas Pongoks. Kirjanik Riiki ja kunstnik Piiki süvendasid kaubanduslisi suhteid väljamaaga; ühe silmaga majaperemees Lõhmus Tiederideritt uulitsalt tõi lehmalaudast, sõnniku alt, ikka uusi ja uusi väärtusi päevavalgele, mis sinna olid jäänud Saksa okupatsiooniajast.

Ühel hommikul nägi Päsmer, kuidas ekspresid Vähkmanni korterist kõiksuguseid asju välja kandsid ja vankrile mahutasid. Noormees vaatas seda talitust mõninga aja pealt, näris sullepead, suitsetas, ei kannatanud aga kuigi kaua välja teadmatust ning läks võrtspoodimehe jutule.

"Ohoh," imestas kõiknägija ja kõikteadja korteriperemees, "elate siinsamas ja ei tea sedagi, et miljonäär Vähkmann meie majast ära kolib. Kas Te pole kuulnud, et ta omale Sekendorfi uulitsal maja ostis?"

"Mina pole midagi kuulnud."

"Noh, kui Te midagi kuulnud pole, siis ütlen ma Teile veel natukene rohkemgi. Vähkmann sai uuelts üürnikult ainult korteri eesõiguse eest – ärge ehatage! – sadatuhat marka. Teise sajatuhande eest müüs mõõbli. Majaperemees pani korteri üürile poole juure. Mõtlen praegugi ja pean aru, kui odavasti ikka minu saksad, Teie ja herra Peets, siin elavad; et tarvis oleks kah nagu natukene tõsta – muidu ei tule kuidagi läbi."

"Ah, siis Vähkmann ostis maja... Kolib siit ära? Hm..."

"Nooja-noh, ära ikka. Mispärast ta s' siin hakkab elama, kui tal endal maja on. Miljonäär, noh! Ega ta siis mõni meiesugune mees ole. Tütar hakkab varsti mehele minema – siis vaja ometi natukene peenemalt sisse seada see värk ja olek."

"Tütar hakkab mehele minema?" kohkus Päsmer. "Kellele läheb tütar mehele?"

"Üks noorherra käib siin; kes ta on – ei tea."

"Tütar hakkab mehele minema... tütar hakkab mehele minema..." kordas Päsmer segaselt, läks oma tuppa, istus üsna lõdvalt voodi servale, mõtles, mõtles, kargas siis järsku üles, haaras laualt oma sullepea ja virutas selle kõigest jõust vastu põrandat. Seepeale astus ta akna juure, pani käed puusa ning vaatles tükk aega ekspreside toimetust. Siis tuli proua Vähkmann ise ühe kompsuga välja ja varsti tema järel neiu Emma. Päsmer tundis, kuidas temast mitu sooja hoogu järgimööda üle käisid. Jutul, kui tore oli ometi see tüdruk! Ah, missugune iludus! Mis olid

kogu maailma majad, miljonid ja automobii-
lid tema kõrval! Kus olid ometi meeste sil-
mad, et nad ei näinud seda looduse imet? Kas
nad oma igaveses rahajahis tõesti tähele ei
pannud, kus oli suurim õnn ja rõõm? Ah, jaa
– üks noormees oligi juba välja sirutanud oma
käe selle õienupu järele. Õigus, õigus...
Emma, õieti tema, Päsmeri, Emma läheb
varsti mehele... Varsti hakkab neid sametist
juukseid paitama üks võõras käsi, varsti
suudlevad seda valget otsaesist kellegi pak-
sud neegrimokad... Ah, ja tema, Päsmer, jääb
siia rōskesse keldri... kopitama nagu vana
tohlu... ning kirjutab mingisugust jaburdust...
jumal teab mistarvis.

Proua ja preili Vähkmann on ammugi
kambri tagasi läinud, aga Päsmer seisab ikka
veel akna juures. Viimaks koputab ta vastu
naabrikorteri seina ja hüüab:

"Tead, Peets, Vähkmanni preili hakkab
mehele minema."

"Las läheb pealegi," vastatakse teiselt
poolt, "mis tal muudki teha on. Kas sa ei võiks
õelda, Päsmer, mis asja nad seal üleval kolis-
tavad nii hirmsasti?"

"Kolivad."

"Kuhu?"

"Vähkmann on endale maja ostnud."

"Hmhühüh. Mis romaan teeb?"

"Kurat võtku kõiki romaane ja asju!"

"Ohoh! Kas juba villand? Oota, ma tulen
kohe ja vaatan, kaugel sa juba oled."

Vaevalt saab riigiametnik üle Päsmeri
läve astuda, kui noor kirjanik alustatud romaani
kallale tormab ja lahtised lehekesed
puruks kärstab.

"Siin on see romaan!" hüüab ta, paberitük-
ke jalaga tampides. "Siin! Siin! Siin!"

"Nii," ütleb Peets vaikselt, "ja mis siis
n ü ü d saab?"

"Nüüd ei saa mitte midagi."

"Aga siis... pärast?"

"Kah ei saa midagi."

"Ei, kulla sõber, nii see asi ei lähe."

"Ärgu mingu."

Siis vaikivad mõlemad mehed. Peets ase-
tub kirjaniku toolile, kirjanik ise istub voodil,
kooditab jalgu ja teeb näo, nagu oleks tema
romaan ärimeeste elust juba valmis, honorar
taskus ja preili Vähkmann tema süles.

"Ei, tõesti," algab siis Peets, "nii see asi
küll ei lähe."

"Ma ütlesin: ärgu mingu."

"Oota, oota, las' ma kõnelen sulle natuke-
ne. Minul on üks plaan. Enne olid sinul plaa-
nid, nüüd on minul. Õieti ei tulnudki mina
selle mõtte peale, vaid minu naine. Asjalugu
on nimelt niisugune, et meil, ministriumis,
saab vabaks üks koht... mitte just jumal teab
kui hea koht, aga nii... läbi saab. Minule
antakse nõnda nimetatud kõrgem koht, nii et
väga hästi võiksid minu asemele tulla. Mis sa
arvad, Päsmer, kui ajaksime natukene onupo-
ja poliitikat? See on nüüd moodis."

"Ahaa, sa tahad siis minust teha riigi moo-
nakat!" osatab Päsmer suureltselt.

"Noh, mispärast siis just moonakat. Kui
me nii rehkendame, siis on iga inimene ühis-
konna moonakas. Ütleme lihtsalt: ametnik.
Kui soovid – ma kõnelen ülemusega."

"Ei soovi. Pane sinna oma ämm ametisse
kui tahad, mina ei tule."

"Pea n'd kinni, mõtle enne ilusasti järele;
niisuguseid kohti ei leidu igapäev, ja midagi
pead sa ometigi tegema – sellega olid hiljuti
isegi nõus. Ole mõistlik, lihvi natukene oma
teravamaid kante, trots ei vii sind kuigi kau-
gele."

Päsmer punnis vastu, viskles, viskles...
turtsus nagu kass, jäi aga siis ikka vaiks-
maks, vaiksemaks, laskis pea rinnale vajuda
ja ohkas. Ja siis, kui noor kirjanik oli tarvili-
kul kombel 'tümaks' tehtud, tuli Peets viim-
se, tähtsaima argumentiga.

"Kas sa siis tõesti arvad, Päsmer," ütles ta,
"et sa selle alatise koitamisega siin keldris
üldse kunagi võidad mõne neiu Vähkmanni
südame? – Ei! Sa pead liikuma, käima, pead
endale looma nõndanimetatud s e i s u k o h a
elus. Ehk, ütleme veel lihtsamalt. Ütleme, et
preili Vähkmann oleks sulle kaela langenud,
oleks öelnud: "Võta mind, Päsmer, vii mind
kuhu tahad, tee minuga mis tahad" – kuhu
oleksid ta viinud, mis oleksid temaga peale
hakanud? Või oleksid ta toonud siia keldri,
vee ja leiva peale? Või oleksid temaga tõta-
nud m a a i l m a o t s a, nagu armastajad
vahel ütlevad? Mina pole seal käinud, kuid
arvan kindlasti, et ka maailma otsal peab
midagi tegema. Igalpool peab midagi tege-
ma. Või oleksid lootnud äia armu peale? –
Siis pean ma sulle ütlema, et see oleks olnud
kümme korda hullem seisukord kui viimasel
riigimoonakal. Sa võid mulle seepeale küll

vastata, et nüüd, kus preili Vähkmann sulle kaduma läks, jah, et nüüd on sulle täiesti üks ta puhas, kudas elad ja oled; aga ka see otsus pole kaugeltki õige. Preili Vähkmann – see oli alles õis, marjad tulevad veel. Ela natuke, siis näed, et tuleb veel kümme neiu Vähkmanni, üks jumalikum kui teine, jutt esimesest armastusest kui viimsest – on lori, on jaburate meeste ja vanapiigade väljamõeldus. Tead, Päsmer, ka mina põlesin noorpõlves nagu punane bengaal, ja mitte üks kord, vaid jumal kui palju kordi, ometi ei vahetaks ma oma praegust naist ühegi teise vastu. Nii, ja ütleme nüüd, kui kord tuleb see nummer seitsmes, kaheksas või üheksas, preili A, B või D – eks hakka siis peale jälle seesama trall, mis nüüdki: Päsmer e i t e e

midagi, Päsmer e i t a h a midagi teha, Päsmer e i s a a g i midagi teha; Päsmeril pole muud kui tindipott, sulg ja kõver kaigas voodi all. Ei, raputa ometi kord maha õlalt see nõndanimetatud ilma- ja armuvalu, või kudas selle nimi on: see on inimesele sedasama mis koerale kolk. Tõsta pea püsti, ole mees! Igal armsal hingel, igal neiu Vähkmannil, on muu seas ka ihu, ja see ihu ei ela mitte ainult kõverast kepist, mis vedeleb sinu voodi all, vaid tahab ka pippi ja putru ja sooja tuba.

"Olgu siis," naeratab Päsmer viimaks, "kõnele oma ülemusega. Katsume. Vast hakkab minema kuidagi viisi."

LUULE

Brierre, J.F. Tõivuaud Lydia Koidula sügisvarjule/Tlk. A. Kaalep//12, 1.

Brincken, G. Baltimaa /Saksa k. tlk. A. Kaalep//10, 20.

Char, R. Pealpool tuult (Au-dessus du vent): Neli šifriga (I Kõrvutiolijad; II Vangid; III Spirituaalne lind; IV Usujoon); Väljapääs; René Creveli avatud samm; Prometheus kiviriku asjus; Taimestikutrepp; Tee teeradade kaudu; Kuulutada oma nime; Tõke; Kui...; Aastast 1943; Valepäraõuna; Ennustamata tulevik; Hetkeks peatatud eros; Me langeme; Öötõus; tsüklist "Raamatukogu on tules ja teised luuletused"/Prantsuse k. tlk. ja järelsõna H. Krull//4, 2.

Cohen, L. Mul on kõik olemas /Inglise k. tlk. S.- A. Pähnapuu//11, 1.

Eelmaa, T. *TV – mu öine leinalehvik...; *Silmad... need silmad...; Jack the Ripper III//11, 18.

Ehin, K. *Need merikarbid prinkjad...; *Need jalajäljed puhtal värskel lumel...; *Kui läbi sammaldunud seinapragude...; Toru//12, 49.

Ehin, P. Ma nägin//12, 48.

Eisen, M.J. Kuidas Ilmatar vikerkaari kodus//1, 1.

Finch, R. Katehumeenid; Lumi mais; Möödumine/Inglise k. tlk. R. Sool//11, 8.

Goethe, J.W. Ränduri öölaul /Saksa k. tlk. A. Kaalep//7, 1.

Graves, R. Hoiatus lastele/Inglise k. tlk. Märt Väljataga//3, 1.

Hölderlin, F. Jumalad; Enne ja nüüd; Elukulg /Saksa k. tlk. J. Talvet//6, 1.

Ilmet, P. *Nii ränki moondeid...; On hiilgavas korras üks tera...; *Kui Aeg on kyps...; *Kui Aeg on toores...; *Selles tunglevas hämaras Ajas...//11, 16.

Jyrjö, R. *Sa oled esmaspäeval...; Sisehoov; Kuninganna lahumine kohvikust & ajaloost; *Ah see on väga täpselt...; *Ega mind olegi siin...// 2, 5.

Kaldmaa, Jüri. Tsüklist "Peale kaotusi ja leinu"//3, 2.

Kauksi Ülle. Vaenõ Kathleen; Tsirgulaul//1, 20.

Keats, J. Ood kreeka urnile /Inglise k. tlk. L. Pilter//5, 1.

Keyserlingk, P. Linn /Saksa k. tlk. A. Kaalep//10, 5.

Koort, S. Saabub õhtu, koidab hommik; Teel; Kas põlislaante taga näed silmast silma iseend?//6, 37.

Krull, H. *Tundus, et on igav olla...; *Õõ on raske nagu vesi...; *Läbi pisikeste mõtete paistavad...; *Autod sõidavad...; *Kutsu, tule ja ma annan sulle...; *Tema käe otsas oli kohver...; *Nägu oli kõvasti paistes...; *Lavia mängib palli aias...; *Laval on kiisu. ...//9, 7; Sor Juana Ines de la Cruz//12, 22.

Krüger, H. Kohvikukevad /Saksa k. tlk. A. Kaalep//10, 21.

Kukk, R. *Ma syndisin 13. märtsil 1333...; *kass-ämblik-padjad ronivad...; EG-NEle//6, 40.

Kurvits, L. *Rõõmud ja õnn hakkavad hoiduma...; *Kõrge pärnapuu mäeveerul...; *Millest mõtleb vana katkine kohver...; *Matle laul kostab õhtul...//3, 4.

Malin, J. Sest uhkuski; Pidev ebalus; Vara//6, 3.

Märka, V. Sõja apoteoosid. 1914; Sõja apoteoosid. 1934; Sõja apoteoosid. 1938; La belle époque. 1993//11, 20.

Ollinovski, J. Lahkumine eespool kuud; Trooja lind; *läbi ööde lükkasime paati...; Õhtu Hiinas '68; Yhe Erysichthoni kaebed//4, 12; Unenäoagent; Kymme I; Kymme IV; Kymme VIII//8, 20.

Parmas, S. *PENTTI SAARIKOSKI ARMASTUSLUULETUS...; *Hommikut taanilipuses toas...; Äikesemets//7, 5.

Peterson, K.J. Die Landessprache /Über-setzt von W. Nerling//10, 1.

Pound, E. Taastulemine /Inglise k. tlk. M. Väljataga//9, 1.

Prosa, A. iokaste: (Katkeid kogust "alfa on oomega")//7, 2.

Rigveard (Katkendid)/Veedade k. tlk., kommentaarid ja saatesõna Ü. Valk//9, 12.

Rilke, R.M. Pisaratekannuke /Saksa k. tlk. A. Prosa//4, 1.

Rimbaud, A. Töölised/Prantsuse k. tlk. H. Krull//2, 1.

Rond, R. Peien; Homo sapiens; *Poeedid tundmatud, kes laulsid...; Kiri linnule [Järeis: T. Muru. Ralf Rond – mees nagu maurser]//4, 19.

Ryytle, I. Yksildase bioloogi deliirium; Kajten – tee paradiisi...; *...Tuules keerlevad kastanilehed...; Tervitus punane krokodill...//6, 30.

Soomets, T. *kiita mind ilusaim viis...; *Mu rinnale rabiseb suhkrut...; *Kes veel kui Sina...; * Ei suuda mõelda muust...//2, 8.

Stern, M.R. Kodu; Füsioloogidele /Saksa k. tlk. A. Kaalep//10, 13.

Stevens, W. Sõnadest inimesed /Inglise k. tlk. M. Väljataga//8, 1.

Tegova, U. *Õelge üks ilus poisilapse nimi...; *EIKUHUGISIIRDUVADLENNUKID...; *KAHVATU HOMMIK MUNAKAD TOLMUSED...; *TAEVA ÜKSIKOSADE...//8, 33.

Tervonen, M. *HILISSÜGISEL taevast muutus...; *MINNA PÕHJA igaveseks...; *MIDA TA TEGELIKULT tahtis öelda...; *Sinu Algallika poole...; *Astud mu unne...; *Ma kujutlesin, et Jumalal...; *Pihil me seisime...; *Ja kui ma vaatasingi...//2, 2.

Zilmer, K. *Kas meie – valust vaiksed... *Eile käisime sõbraga söömas...//6, 36.

PROOSA, DRAAMA

Amen, U. Paarisarv//1, 2.

Anderson, R. Me kodutud /Saksa k. tlk. ja saateks T. Tasa//10, 21.

Atwood, M. Täiesti söödav naine: (Katkend romaanist)/Inglise k. tlk. ja saatesõna A. Alari//11, 2.

Bergengruen, W. Kerge maa /Saksa k. tlk. J. Undusk//10, 18.

Ehlvest, J. Jaapanlannaga Pariisis//8, 2.

Ilmet, P. Siirus kui selline//11, 14.

Jee, H. Maarja-Magdaleena evangeelium//12, 26.

Joyce, J. Nestor: (Ptk. romaanist "Ulysses") /Inglise k. tlk., saatesõna ja märkused: M. Väljataga//5, 3.

Kallas, T. Presidendi visiit//3, 8.

Koidula, L. Juudit ehk Jamaika saare viimsed Maroonlased/Saatesõna H. Rebane//12, 2.

Mihkelson, E. Sodomii//3, 6.

Mishima, Y. Seltsilised /Jaapani k. tlk. ja saatesõna R. Raud//2, 16.

Newlove, J. Kassilugu /Inglise k. tlk. K. Unt//11, 10.

Niilus, J. Kolmekuningapäeval//4, 25; Võitlus maja pärast//7, 7.

Ollinovski, J. Kuidas teha teatrit: Yhevaatuseline lyhinäidend//6, 22.

Piperl, K. Ei kuule ma soolot//2, 10.

Rand, M. Tunne; Mängiks veel//4, 14.

Raudam, T. Kirjanduslik autobiograafia: (Eessõna romaani "Rõve rebane"); Kraana-auto; Hain ja peegel-tüdruk: (Katkendid romaanist "Rõve rebane")//5, 16.

Remsu, O. A.R.//9, 2.

Saluri, R. So what?//3, 24.

Taube, O. Kuningas Karl XII ainus armastus /Saksa k. tlk. J. Undusk//10, 6.

Toomet, L. Ukukivi: Taarausuline film//8, 27.

Tuulik, Ü. Kirjandusloo tarbeks//5, 31.

Unt, M. Sügisidee//12, 20.

Vangonen, V. Öuduse rüütel//11, 23.

Vegesack, S. Kirstumeister /Saksa k. tlk. J. Undusk//10, 15.

Wistinghausen W. Linn, mida üles ei leita /Saksa k. tlk. J. Undusk//10, 2.

ARTIKLID, ESSEED, INTERVJUUD, MÄLESTUSED

Adamson, A. Vabadussõjast, "vaikivast ajastust" ja demokraatia nõrkusest. Kiuslikke mõtteid//10, 60.

Alari, A. Kanada kirjanduse tõlkimisest rootsi ja eesti keelde//11, 45.

Arumäe, H. 75 aastat Jüri Vilmsi ja tema kaaslaste traagilisest hukkumisest//3, 74.

Berlin, I. Kaks natsionalismi-mõistet. Intervjuu Nathan Gardelsile 1991. aasta suve lõpul Portofinos (Itaalia)/Inglise k. tlk. ja järeisõna K. Pruul//2, 61.

Davies, R. Suurem segadus on tulekul/Inglise k. tlk. K. Kaer//11, 41.

Denzler, G. "Saatana sirp, magus mürk...": Naine kirikuajaloos/ Saksa k. tlk. T. Lias// 1, 65.

Foucault, M. Nietzsche, Freud, Marx /Prantsuse k. tlk. ja saatesõna H. Krull//1, 44; Keel lõpmatuseni/Prantsuse k. tlk. ja järeisõ-

na H. Krull//3, 32; Unt, jäljendamise jäljenda-
ja//12, 62.

Frye, N. Kriitiline rada /Inglise k. tlk. ja
eessõna M. Väljataga//11, 50; Kriitika ühis-
konnas:(Imre Salusinszky intervjuu North-
rop Fryega)/Inglise k. lüh. tlk. M.
Väljataga//11, 58.

Hennoste, T. Hüpped modernismi poole:
Eesti 20. sajandi kirjandusest Euroopa mo-
dernismi taustal, 1. – 3. loeng//10, 41; 11, 62;
12, 68; Mati Unt. Mälestused ja lootused//12,
60.

Herkel, A. Ajamasina metafoor: katse
"tõlkida" budistlikku eluvaadet//9, 45.

Hinnom, A. Suur heitlus. Mälestusi rah-
vusväeosade ajast ja Vabadussõjast//2, 75; 3,
80; 4, 73; 5, 62; 6, 64; 7, 72; 8, 74; 10, 67; 11,
73; 12, 75.

Ilmjärv, M. Soome vabatahtlikud Eesti
Vabadussõjas ehk ühe legendi lõpp//4, 60.

Jaanus, M. Tõlkimine ja kaotus: Mati
Undi viimnepäev/Inglise k. tlk. E.-R. Soo-
vik//12, 58.

Juske, A. Postmodernism//8, 69; 9, 67.

Jüriloo, A. Carl Gustav Jungi analüütiline
psühholoogia II//1, 72.

Kalda, M. Jacob Johann Malm ja maka-
rooniline luule I – II//3, 67; 4, 67.

Kaplinski, J. Kurat ja Vanapagan: Etüüd
religiooni ökoloogiast//3, 49.

Krull, H. Poststrukuralistlikud meetodid
kirjanduse käsitlemisel II. 1. – 4. loeng//4, 65;
5, 40; 6, 53; 7, 58; Unt, jäljendamise jäljen-
daja//12, 63.

Kõiv, M. Schopenhauerlikud anamnee-
sid//6, 17; 7, 18; 8, 37.

Kärđi, V. Marihuaana ja hašiši tarvitaja-
test Eestis//5, 54; 6, 58.

Käärrik, H. Natsionaalsotsialismi enese-
tunnetest, II – III. Joseph Goebbels//2, 45;
Adolf Hitler//9, 50.

Künstler, P. Milleks Pinocchiole raud-
rüü? Esse Toomas Raudami loomingust//5,
45.

Laarman, M. Orirahvas /Järelmärkus A.
Kull//2, 69.

Liiv, T. Vallak eestiaegsuse mütoloogisee-
rijana//6, 48.

MacPlaat, J. Keltide Šotimaa//7, 66.

Maeterlinck, M. Poksi kiituseks; Sõja ju-
malad/Prantsuse k. tlk. E.Sarv//1, 22.

Maurois, A. Jutuajamine peaministri-
ga:(A. Maurois' vestlus Prantsusmaa peami-
nistri Michel Debré' ga 1959.a.)/Prantsuse k.
tlk. E. Sarv//11, 67.

Mereste, U. Kuidas küpsevad seadused:
kes peaks neid tegema?//10, 50.

Muru, T. Ralf Rond – mees nagu mauser
(1893 – 1981)//4, 22.

Okri, B. Luuletajatest ja nende vastas-
test/Inglise k. tlk. K. Kaer//7, 60.

Peepre, M. Pikk teekond uuele maale:
immigrantide kogemused Kanada kirjandu-
ses/Inglise k. tlk. A. Alari//11, 31.

Pilvre, B. Ajastu müütiline haigus –
AIDS: Susan Sontagi vaated AIDS' ile meta-
foorina//9, 61.

Raudsaar, M. Riigipöörarjad ei-tea-kust:
"Päästeorganisatsiooni" nurjunud augusti-
putš 1924//2, 30.

Rousseau, J.-J. Arutlus teemal: Kas tea-
duste ja kunstide taassünd on aidanud kaasa
kõhmete puhastamisele /Prantsuse k. tlk. ja
eessõna K.Ross//1, 57; 2, 53.

Rõuk, V. Vapside ja kommunistide mä-
sukatsed//1, 30.

Saluri, R. Vestlus Rein Saluriga / Vestles
M. Liivamets //3, 82.

Schopenhauer, A. Parerga ja Paralipo-
mena: (Ptk-d XXVII, XXIX, XXX)/Saksa k.
tlk. Krista Läänemets//6, 5.

Stadnikov, S. Johannes Burchart – balti-
saksa arst, apteeker ja muinsuste koguja//10,
36.

Šklovski, V. Kunst kui võte /Vene k. tlk.
B.Kabur//8, 55.

Torop, P. Teaduse mälu: [V.Šklovskist ja
vene formalismist]//8, 64.

Undusk, J. Baltisaksa kirjandus: tegu ja
tekst//10, 26.

Unt, M. Kirjanik Soome lahe tagant:
"Mulle meeldivad kassid, mitte inimesed":
(Kaks intervjuud Mati Undiga ja M. Undi
kommentaari)/Vestelnud J.Blomstedt//12, 53.

Vahing, V. Tahan saada poliitikuks, aga
ei oska:(Intervjuu Vaino Vahinguga)/Vestles
A. Reinla//7, 79.

Vahtre, S. Kuningamehed ja Jüriöö üles-
tõus//4, 52.

Valgemäe, M. "Keisri hull" ja "Ham-
let"//7, 33.

Valk, Ü. Kust tuli ilmalind? Läänemere-soome loomisloo päritolust//2, 21; 3, 60; Eso-teeriline "Rigveda"//9, 32.

Veskimägi, K. Tsensripunkt Tallinna Peapostkontoris//7, 41.

Wistinghausen, W. Linn, mida üles ei leita/Saksa k. tlk. J. Undusk//10, 2.

Önnepalu, T. Keha – hüüdjä häääl diskursiivses kõrves? Monoloog Hasso Krullist kui poliitilisest luuletajast//1, 36.

ARVUSTUSED

Annuk, E. Feminismist, Orasest ja natuke ka Ojamaast (L. Ojamaa. Myyrid ja wärawad. Tln., 1993)//8, 84.

Aug, T. Elo Vee paljastamine (E.Vee. Laeka lähedus. Tln., 1993)//8, 83.

Ehasalu, T. Natura nihil facit frustra (T. Lindgren. Valgus. Tln., 1991)//1, 87.

Haavaja, H. Halb nali, sõbrad! (H.Peep. Hajamõtteid huumorist. Tln., 1992)//1, 83.

Hartman, M. *Dolce far niente* ehk diskotümpsu sõnameistrilt (E.Vetemaa. Eesti luupainaja-aabits. Tln., 1993)//8, 85.

Hellat, H.-K. Vaene Offred! (M. Atwood. Teenijanna lugu. Tln., 1993)//11, 87.

Herkel, A. Kuldne pall läbi lagipea (H. Wambach. Elu enne elu; R.A. Moody. Elu pärast elu. Tln., 1993)//7, 92.

Kahu, T. Pabermüra (V.Tamme. Tuvi oli tihane. Tln., 1992)//2, 83.

Kolle, L. Teatrikauge ja -lähedane Semper (J.Semper. Teater iseseisva kunstialana. Tln., 1992)//7, 90.

Kronberg, J. Elupuu (A.Mägi. Risti riik; Uued isandad. Tln., 1993)//6, 85.

Krull, H. All you need is kölblus (S. Kiin. Hirne ja arme. Tln., 1993)//9, 83.

Kull, A. Realismi piirid (M. Traat. Hirm ja iha. Tln., 1993)//9, 87.

Künstler, P. Kuutõbine fallos (J.Kärdi. Valitud unenäod. Tln., 1993)//7, 88; Auahnüseta (A.Kivi. Teisikud ja armukesed. Tln., 1993)//12, 83.

Laak, M. Ahasveerus Annelinnas (E.Mihkelson. Hüüdjä häääl. Tln., 1993)//7, 86.

Lepajõe, M. Völur Vergilius (Publius Vergilius Maro. Bucolica; Aeneis. Tln., 1993)//11, 82.

Mereste, U. Kaks pilku majandusele, nagu see on ja võiks olla (R. Friedman, M.Friedman. Valikuvabadus. Tln., 1992; J.Kornai. Tee vabasse majandusse. Tln., 1992)//1, 88.

Mesikäpp, A. Poetilised dokumendid ja poliitiline Aleksander Suuman (A.Suuman. Viru viirus. Tln.-Rakvere, 1992)//3, 89.

Murutar, K. Leedi Kaunishing, seelikus munk (L. Promet. Iisabel. Tln., 1992)//4, 86.

Pajula, M. Tema meist (A. Valton. Liisa ja Robert. Tln., 1993)//11, 85.

Parhomenko, E. Eristamisest (L. Vahtre. Teekond läbi aja. Tln., 1992)//2, 84.

Pilvre, B. Kättemaks ja teraapia (E.Park. Tolm ja tuul. Tln., 1992)//5, 78.

Pruul, K. Mustast luulest ja valgest luulest (A. Trapeež. Sitased seitsmekümnendad. Tln., 1993)//10, 78; Kes piire mööda käib (V.Ränik. Ajast kinni. Helsingi, 1993)//11, 86.

Reinla, A. "Asi on mitu asja ja mitmetes suhetes asjadega" (A.Valton. Pildikesi filosoofi prohveti kunstniku poeedi elust. Tln., 1992)//6, 83; *Tema*, lääne intelligent (P. Rintala. Sankt Peterburgi salakaup. Tln., 1993)//9, 82.

Remsu, O. Feministid rõõmustavad (K.Murutar. Naisena sündinud. Pärnu, 1992)//2, 87; Luuraja & luuratav (E.Sanden. Loojangul lahkume Tallinnast. Tln., 1992)//3, 90; Kollaborant fookuses (J.Kross. Tabamatus. Tln., 1993)//4, 84; Kogutud teoste esimene köide (K.Murutar. Kati Jututar. Trt., 1993)//5, 81; Kondikoorem & surm (J.Habicht. Selles mängus ei hüpata. Tln., 1993)//6, 89.

Ross, J. (W.Kolneder. Muusika ajalugu. Tln., 1992)//5, 82.

Seppel, L. Kehad ja erakud (R. Brautigan. Abort. Tln., 1992)//8, 86.

Sering, P. "Luuletaja surmahaav on hüübinud" (I.Hirv. Kuu vari. Tln., 1992; I.Hirv. Võhumõök. Tln, 1992)//5, 78; Ühine armastus (A.Chalvin. Punapäine tüdruk. "Loomingu Raamatukogu" 1993, nr. 23)//10, 82.

Soovik, E.-R. Pealkirjast tekstini, tekstist kultuurikontekstini (T. S. Eliot, Ahermaa. "Looming" 1992, nr 12)//4, 80.

Talvet, J. Meie ühine Moskva (O.Remsu. Moskva-mälestused. I. Haapsalu, 1991;

O.Remsu.Tartu- & Praha-mälestused. II. Haapsalu-Trt., 1992)//3, 86.

Toomet, L. Uus rõõmusõnum (T. Trubetsky, Anti Pathique. Inglise ja kangelased. Tln., 1992)//1, 81; Kahe maailma vahel (K.A.Hindrey. Urmas ja Merike. Tln., 1992)//6, 87; Kommentaare "Magellani pilvedele" (Magellani pilved nr. 1. Eesti Humanitaarinstituudi ajakiri. Tln., 1993)//10, 80.

Tootmaa, R. Kremli vägistaja ehk kuhu kadus suvi (H.Mikelsaar, U.Mikelsaar. Isa! Trt., 1992)//3, 92.

Ude, I. Sina ei pea mitte... (E.Bagerstam. Pressivabadus demokraatlikus ühiskonnas. Trt., Stockholm, 1991)//2, 89.

Vahing, V. Kujutlusvõime, kunst ja kurbus (O.Wilde. De profundis. Tln., 1992)//6, 90.

Varblane, H. Henry Miller – Crazy Cock (H.Miller. Vähi pöörijoon. Tln., 1992)//1, 84; Washington Irvingist, "New Yorgi ajaloo", mõõdapääsmatult ka Cooperist (W.Irving. Kolm Ameerika juttu. Tln., 1992)//9, 88.

Õnnepalu, T. Tõnu Kõivu vaikumine kahe maailma piiril (Tõnu Kõivu lahkumised. "Looming" 1993, nr. 1)//4, 83.

KUNSTIKOMMENTAARID

Juske, A. Peatikk eesti moodsa kunsti ajaloost – Kaarel Kurismaa//9, 40.

Kaalep, T. Revolutsiooni importijad:[Destudio tegevusest]//10, 31.

Kelomees, R. Keha, koht ja ruum: Jaan Toomiku näitus Tallinna Kunstihoone Galeeris//7, 31.

Kodres, K. Tea Tammelaan. "Ebaloogilised" esemed//5, 36.

Komissarov, E. Tiina Tammetalu, noor eesti maalija...//12, 51.

Krull, H. Ly Lestbergist ja Théodore Géricault' st//3, 30; Ei juhtunud midagi (Eleonora): Kolm päeva performance'eid//4, 50.

Liivrand, H. Tuletusi Karist// 1, 29; Epioloog [Eleonora-performance'ist]//4, 51; Kitši apoloogia: Näitusest "Rämp" Kunstihoone galeriis//6, 44; Liina Siib ehk edasi möödunud//11, 29.

Mall Nukke//2, 20.

Saar, J. Marko kutsub kunstnikke enesega sööma: [M.Mäetamme piltidest]//8, 52.

DIXI, ELAV AJALUGU, KALEIDOSKOOP, FOORUM, LAHTISI LEHTI.

Deutschler, Y. Saksamaa erilisest moraalsest vastutusest Baltikumi ees: (Dixi)/Saksa k. tlk. T. Lias//1, 70.

Dubnov, S. Kirjad vanast ja uuest juutlusest/Refereerinud Anna Verschik//5, 84.

Eintalu, J. Kes on filosoof?:(Dixi) // 4, 77.

Grinberga, M. Talv 1992. Tartus olles, Riias mõeldes//4, 88.

Grünberg, V. Lebavere lahing//6, 75.

Hain, J. Jean Cathala. Jooni teiselt palgepoolelt(vt A. Chalvin, Jean Cathala ja Eesti. "Vikerkaar" 1992, nr. 3)// 6, 93.

Hasselblatt, C. 1992.a. sügis Saksamaal//2, 91; Saksa asi.Talv 1992//5, 92; Eestlased, pea püsti!:(Dixi)//7, 77.

Jaakson, E. Kõne Tallinnas 12. nov 1993 EV Välisministeeriumi 75. aastapäeva aktusel//12, 80.

Kaalep, A. Ka sakslastel võiks pea püsti olla: (Dixi)//10, 74.

Kabur, B. Autoportree: [Boris Kabur iseendast]//5, 75.

Kaplinski, J. Mõtteid eesti vaimuelliidist: (Dixi)//8, 79.

Kesküla, K. Saarikoski metsakool//1, 91.

Kirjakast ("Odamees" 1919, nr. 1, lk. 14)//6, 95.

Lias, P. Eesti müüt: (Dixi)//6, 73.

Luts, O. Vähkmann ja KO ehk Majanduslik tõus: Tahab olla följeton//8, 90; 9, 91; 10, 88; 11, 92; 12, 87.

Pajula, M. Nägemus Salzburgi seminarist//10, 83.

Peloquin, A. Kiri Quebecist/Prantsuse k. tlk. ja saateks A. Alari//11, 89.

Remsu, O. Kas avaldada või mitte? (Tartu KGBst leitud nimekirja puhul): (Dixi)//5, 72.

Uibopuu, V. ENSV postitsensuur eksiili suunast//12, 85.

Unt, M. Ühest astraalkehast: (Dixi)//12, 79.

Vahtre, L. Üks episood Narva hävitamisest//10, 76.

Valme, V. Ühiskonna nõrgim lüli: (Ikka veel Peeter Sauterist)//1, 95.

Varblane, H. Keegi ei armasta Kanadat, eriti venelased: (Dixi)//11, 81.

Vikergallup: Eesti kirjandus 1992 /Vastavad E.Parhomenko, L.Toomet, H. Kaints, M.Pajula, P.Sering//3, 95; /Vastavad R.Toomaa, H. Krull, M. Laak, P. Beier, K. Pruul//4, 90.

Vogel, M. Uutest asjadest. Kultuurikiri Hollandist: juuli – august; august – september; september – oktoober; oktoober – november /Saksa k. tlk. T.Lias//2, 93; november – detsember; jaanuar – veebruar /Saksa k. tlk. T. Lias//5, 90; märts – aprill/Saksa k. tlk. T. Lias//6, 93; mai – juuni /Saksa k. tlk. T. Lias//8, 88; juuli – august/Saksa k. tlk. T. Lias//10, 87.

ILLUSTRATSIOONID

Destudio. Destudio Veenus (Fragment)//10, esikaas; Röövel Ööbik.2.//33; Röövel Ööbik.1.//34; Destudio Maria//38; Sfinks ja Sigmund//39; Avignoni naised//42; Destudio Prince & Lurjus//43; Destudio Autoportree//46; Destudio Pea//47; Isis//tagakaas.

Eleonora [Performance](Kõik: fotod DESTUDIO [Peeter Laurits, Herkki E.Merila])//4, esikaas; 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; tagakaas.

Northrop Frye:(Foto)//11, 57.

Adolf Hitler: (Foto)//9, 53.

Ilmalind Äänisjärve kaljujoonisel//2, 28.

Kirjanikud **Kabli** laagris 1970.a. juulis:(Foto)//3, 27.

Kari, R. (Kõik: õli, kartong)Kompositsioon XVIII//1, esikaas; Veenuse sünd//34; Kompositsioon I//35; Kaks ruumi//38; Punane kõver//39; Murdumise piiril//42; Kompositsioon VI//43;Kompositsioon XV//46; Kompositsioon XIX//47; Miks sinine//tagakaas.

Kurismaa, K. Kasvuhoone//9, esikaas; Mobicel//34; Mobile//35; Valgusobjekt; Harmoonium//37; Valgusobjekt//38; Näitus galeriis "Sammas"//42; Aurumasin I variant//43; Metallreljeef//46; Päkapiqualtar//47; Amorsammas//tagakaas.

Kööp, A. (Kõik: segatehnika, [fragment])//6, esikaas; 34; 46.

Lehari, L. (Segatehnika)//6, 46.

Lestberg, L.(Foto: L.Lestberg)//3, esikaas;(Foto: L.Lestberg)//34;(Foto: L.Lestberg)//35; Kõik kordub I (Pastell, süsi)//36;

Kõik kordub II (Pastell, kriit)//37;(Foto:L.Lestberg)//38; (Foto: L.Lestberg)//39; Taevatrepp II (Pastell)//40; Taevatrepp I (Pastell)//41.

Kaljüst sündiv jumal **Mithra** liivakivireljeefil//3, 62.

Mäetamm, M. Kaameramees, plutoonium ja lepatriinu (Lito)//8, esikaas; Nirvaana (Lito)//34; Pühapäev (Lito)//34; Chicago (Lito)//38; Noormees kutsub kotkast sööma (Lito)//39; Heil Hitler (Lito); Gangster (Lito)//42; Öhtune Marihuaana (Lito); LSD (Lito)//43; Autoportree oinaga (Lito); Järgmine peatus Ameerika II (Guašš)//46; Staar (Lito); Järgmine peatus Ameerika I (Guašš)//47; Mäetamm-World (Lito); Programmeerijad (Lito)//tagakaas.

Müütilised luigid Äänisjärve kaljujoonistel//2, 23.

Nukke, M. (Kõik: segatehnika) Apollo//2, esikaas; Fauni mõtisklused//34; Lebaja hieroglüüfil//35; Aadam ja Eeva//38; Apollo//39; Kaksiportree kolmpeaga//42; Aadama sünd//43; Kaunis Pierrot//46; Proovilendaja Ikaros//47; Proovilendaja Ikaros//tagakaas.

Nurmela, A. (Segatehnika)//6, 42.

Paavle, J., Toomik, J., Toomik, T. (Performance) "Tattoo" //7, 34, 35.

Egiptuse üliku **Padihoremhebi** kanoop: (Foto)//10, 37.

Phanes(?), tiivuline jumal marmorbareljeefil//2, 25.

Jumal **Ptah:** //3, 63.

Puhkan, U.(Kõik: segatehnika)//6, 34; 38; 43; tagakaas.

Puusteel I a.t. esimesest poolest e. Kr.:(Foto)//10, 40.

Toomas **Raudam:** (Foto)//5, 49.

Jean-Jacques **Rousseau:** (Repro portree-maalist)//1, 59.

Arthur **Schopenhauer:** (Portree)//6, 7.

Siib, L. Maroc (Carborundum [Fragment])//11, esikaas; Accent Aigu I (Carborundum, papier collé)//34; Accent Aigu II (Carborundum, papier collé)//35; Orange I (Carborundum. Kõrgtrükk. Kollaaž)//38; Orange II (Carborundum. Kõrgtrükk. Kollaaž)//39; Pas de Calais I (Carborundum)//42; 20 aastat hiljem (Lito, papier collé)//43; Tõus (Kõrgtrükk)//46; Mõõn

(Kõrgtrükk)//47; *Objet Trouvé II* (Lito, kõrgtrükk, kollaaž)//tagakaas.

Tammelaan, T. (Metall, värv, tekstiil) Tool//5, esikaas; Tool (Metall, värv, kunstnahk)//32; Tool (Metall, värv, kunstnahk)//33; Tool (Metall, värv, kunstnahk)//38; Riitul (Metall, värv)//39; Tool "Easy life" (Metall, värv, kunstnahk)//42; Laud "Deserted landscape" (Metall, värv); Tool "Untitled" (Metall, värv, kunstnahk)//43; Laud (metall, värv, klaas)//46; Tool (Metall, värv, tekstiil)//47; Iste kahele (Metall, värv)//tagakaas.

Tammetalu, T. See maailm. I – X (Õli, lõuend, paber)//12, esikaas; Näitus galeriis "Vaal"//34; 35; 38; 39; 42; 43; 46; 47; Märj. III – IV (Serigraafia)//tagakaas.

Teder, T., Toomik, J., Toomik, T. (*Performance*) "Sügoodi avamine" //7, 38, 39.

Tiitsmaa, M. (Segatehnika)//6, 39.

Toomik, J. "Rahvusvaheline land-art symposium "EARTH-SIGN-EARTH"//7, esikaas; Aknad//42, 43, 46, 47; "Rahvusvaheline land-art symposium "EARTH-SIGN-EARTH"//tagakaas.

Tuumsilbid, mis sümboliseerivad "Rigveeda" jumalaid ja põhimõisteid: (Joonised)//9, 12; //13; //14; //15; //17; //18; //20.

Unt, M. Portree: (J. Blomstedti joonistus)//12, 55.

Vabadussõja lahingute skeem (Fragment)//5, 65.

Peet **Vallak**: (Foto: K.Suur)//6, 49.

Wiiralt, E. Suitsetaja//5, 57.

EKSITAVAIK VIGU

Nr 1. M. Foucault' ettekande "Nietzsche, Freud, Marx" tõlkes lk 48 2. veeru ülalt 20. reas: "teeb" – p.o "toob"; lk 50 1. veeru ülalt 24. reas: "maskides" – p.o "maskideks".

Nr 2. M. Laarmani "Orirahva" taastrüki lõpus lk 74 on jäänud märkimata essee esmailmumiskoht: "Olion" 1930, nr 7, lk 18–23. I. Ude arvustuses lk 89 1. veeru alt 6/5. reas: "Kohtussegi mind" – p.o "Kohtussegi mindi".

Nr 4. Kahe J. Ollinovski luuletuse vahelt lk 12 on ära jäänud eraldav tärnike: reaga "läbi ööde lykkasime paati" algab uus luuletus.

Nr 6. V. Grünbergi artiklis "Lebavere lahing" lk 77 1. veeru alt 16. reas on "300 meest" – p.o "500 meest"; lk 80 1. veeru alt 8. rida on "venelase kätte langes" – p.o "vaenlase kätte langes"; lk 80 2. veeru alt 2. rida on "Ent lepingu tulemusena" – p.o "Ent lahingu tulemusena"; lk 81 1. veeru ülalt 14. rida on "Need struttgartjõudsid" – p.o "Need jõudsid"; 1. veeru ülalt 20. rida on "leitnant E. Sila" – p.o "leitnant E. Silla".

Nr 7. A. Reinla Vahingu-intervjuu lõpus lk 85 on "Reedel..." – p.o "Peedul, 11. mail 1993".

Nr 8. E. Annuki arvustuses lk 85, 1. veeru ülalt 19. reas: "Oravale" – p.o "Orasele".

Nr 9. "Rigveeda" joonealuses märkuses lk 12 "tuumsilbid" – p.o "tuumsilbid"; Ü. Valgu saatesõnas "Esoteeriline "Rigveeda"" lk 33 puudub joonealuses märkuses viide – L. Mäll, "Loomise laul", "Loomingu Raamatukogu" 1978, nr 24/26, lk 20 – 21.

Nr 10. P. Keyserlingki luuletuse "Linn" lk 5, 2. stroofi 1. värsis: "surmas" – p.o "sumus"; M.R.v. Sterni luuletuses lk 14 2. stroofi 1. värss p.o "Ja nuga elus ihus muudkui sorib"; H. Krügeri luuletuses "Kohvikukevad" lk 21 2. stroofi 2. värsis: "lehvivaid" – p.o "lehtivaid".

A. Kaalepi "Dixis" lk 74 2. veeru alt 8/7. reas: "enesehavitamise" – p.o "enesealandamise"; lk 75 1. veeru alt 2. reas: "nende..." – p.o "meie õpetajad".

Vikerkaar

Toimetus:

Peatoimetaja Toivo Tasa 44 58 26.

Peatoimetaja asetäitja Alla Kallas 60 17 72.

Algupärane ja tõlkekirjandus

Märt Väljataga 60 18 58.

Teadus, publitsistika ja kirjanduskriitika

Marika Mikli 60 18 58, Kajar Pruul 60 18 58

(Tartus teisip reedeni k 14-16 tel 31 373).

Üldinformatsioon Olev Remsu 60 18 58.

Keeletoimetaja Tiina Lias 60 18 58.

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 60 18 58.

Tehniline toimetaja Katrin Mürk 60 18 58.

Masinakiri Viivi Hantadze 44 12 48.

Toimetus käsikirju ei retsenseeri ega tagasta.

Praaeksemplaride korral pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli osakonda 68 14 11.

Toimetuse aadress: EE0031, Tallinn, Toompuiestee 30. Fax 442-484. Kirjastus "Perioodika", EE0001, Tallinn, Pärnu mnt 8. Trükkida antud: 08.12.93 Ofsettrükk. Trükipoognaid 7,8. Tingvärvitõmmiseid 12,51. Arvestuspoognaid 8,94. Telimuse nr 5414. "Printall". Pärnu mnt 67a. "Vikerkaar" nr 12. Hind 4 krooni.

Vikerkaar

